

BÜL

BSV

TAN

92

30
yılı
BİLİM
VE
SANAT
VAKFI

2016

tσα.org.tr

COMING SOON
IN ENGLISH

YAKINDA
İNGİLİZCE

MAY 2017

tσα Center
for Turkish
Cinema Studies

Projenin ilk aşaması 1 Eylül 2013-1 Haziran 2014 tarihleri arasında
İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından desteklenmiştir.

Vefa Cad. No: 41 34134 Fatih/İstanbul
Tel: (212) 528 22 22 Faks: (212) 513 32 20
E-Posta: bilgi@tσα.org.tr

f TSAorgtr t TSAorgtr

BÜLTEN

Eylül-Aralık 2016

Yıl 27 Sayı 92

Yayın Kurulu

Neslihan Demirci, Faruk
Deniz, Serhat Aslaner,
Hüseyin Etil, İsa İlkay
Karabaşoğlu, Havva Yılmaz,
Birol Şanlı

Tasarım

Zeyd Karaaslan
Mizanpaj
Nurgül Orhan

Baskı

Şenyıldız Matbaacılık

Gümüşsuyu Cad. No: 3 Kat: 2
Topkapı-İstanbul
Sertifika No. 11964
Tel 0 212 483 47 91

Vefa Cad. No. 41
34134 Fatih-İstanbul
Tel 0 212 528 22 22 pbx
Faks 0 212 513 32 20
bsv@bisav.org.tr
twitter.com/bisavorgtr
facebook.com/bisavorgtr
instagram.com/bisavorgtr
youtube.com/bisavorgtr
www.bisav.org.tr

Ücretsizdir. Dört ayda bir yayınlanır.

Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

Merhaba,

Baharın habercisi sayılan günlerde elinizde olmasını umduğumuz *Bülten 92* ile huzurlarınızdayız. Bu sayıda Eylül-Aralık 2016 tarihleri arasında merkezlerin yürüttükleri faaliyetlerin ve güz döneminde Bilim ve Sanat Vakfı'nda ev sahipliğini yaptığımız programların değerlendirmelerini bulabilirsiniz.

Geçtiğimiz dönem zarfında öne çıkan programlar, yeni başlayan ve devam eden projeler, süreli yayınlar, güz seminerleri ve 2016-2017 Kademe Programı'na dair haberler, mutad olduğu üzere, *Bülten*'in *Havadis* bölümünde sıralandı.

2016 yılının son aylarında Suriye'de ve genel olarak İslam coğrafyasında yaşanan trajik hadiseler, günlük hayatımızı gölgeleyen daimi bir burukluğu da beraberinde getirdi. Bu vesileyle *Mola* sayfalarımızın ilkinde Cahit Zarifoğlu'nun Afgan Savaşı'ndan dolayı benzer hassasiyetlerle kaleme aldığı *Anlaşılması Zor Bir İnsanlık* adlı şiirine yer verdik. Diğer *Mola* sayfalarımızda Cenap Şahabettin'in Bağdat mektubunda bugün yerle bir olan Bağdat'ın yüzyılın başındaki imgesini okuyacaksınız. *Mola*'ların sonuncusunda ise iki muhterem sanatçının, Hattat Hâmid Aytaç ve Hattat Hasan Çelebi'nin birer rüyası yer alıyor.

Bu sayıdan itibaren *BSV Bülten*'de yeni çıkan kitaplara dair değerlendirme yazıları, okurunu bekliyor olacak. *Bülten 92*'de görücüye çıkan ilk kitap yazısı, yakın bir zamanda yeniden yayına hazırlanan, E. F. Schumacher imzalı, Mustafa Özel'in dilimize aktardığı bir klasik kabul edilen *Aklı Karışıklar İçin Kılavuz* üzerine yazıldı.

Yayın ekibi olarak heyecanla hazırladığımız dergimizi beğenimize sunuyoruz.

Yeni mevsimlerde güzel haberlerle buluşmak umuduyla. Hayırdan kalın.

2

Havadis

7

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

29

Mola

30

MAM
Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

52

Mola

55

SAM
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

76

Mola

78

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

101

Kitap
Sayfası

103

2017
Bahar Dönemi
Seminer
Listesi

Havadis

Sözlü Tarih Projesinin Kapanış Toplantısı Yapıldı

Bilim ve Sanat Vakfı ile İstanbul Şehir Üniversitesi ortaklığı ve İstanbul Kalkınma Ajansı'nın desteğiyle 1 Eylül 2015'te faaliyete başlayan *Sözlü Tarih Araştırmaları Veritabanı ve İstanbul'un Mekânsal ve Kültürel Çeşitliliğine Yönelik Uygulama Örnekleri (STA)* projesinin kapanış toplantısı 31 Ağustos Çarşamba günü vakıf merkezinde gerçekleşti.

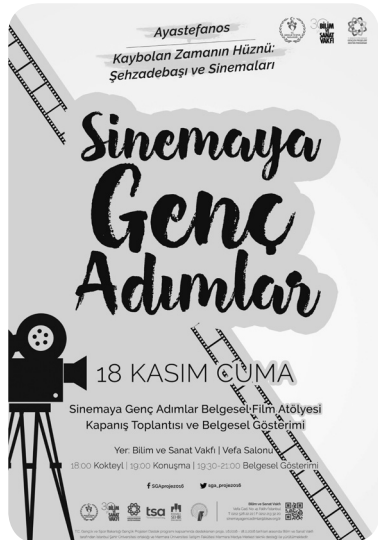
"Söz Uçmadan" sloganıyla harekete geçen projenin, muhtelif akademik ve sosyal çevrelerden katılımcıların bulunduğu kapanış toplantısında Türkiye Araştırmaları Merkezi koordinatörü Yunus Uğur, Sözlü Tarih proje koordinatörü Arzu Güldöşüren ve koordinatör yardımcısı Zeynep Altuntaş proje hakkında birer konuşma yaptılar.

Proje kapsamında 2700 sözlü tarih görüşmesinin yanı sıra sözlü tarihe dair 585 kitap, makale, tezin bulunduğu Sözlü Tarih Araştırmaları Veritabanı www.sozlutarikh.org.tr adresi üzerinden kullanıma açıldı. Çalışmalar neticesinde elde edilen yazılı, görsel ve işitsel materyallerden bir kütüphane oluşturuldu. Daha sonra yapılacak çalışmalara model oluşturmak üzere İstanbul'un mekânsal ve kültürel çeşitliliğini yansıtan 33 isimle sözlü tarih görüşmesi gerçekleştirildi. Böylelikle araştırmacılara; görüşme, görüntü, ses, kayıt ve depolama konularında yöntem ve süreç modeli sunuldu. Bu görüşmeler Youtube üzerinden *Sözlü Tarih Tv* üzerinden izlenebilmektedir.

Sinemaya Genç Adımlar Belgesel Film Atölyesi Sona Erdi

T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Projeleri Destek Programı kapsamında yürütülen Sinemaya Genç Adımlar Belgesel Film Atölyesi, BİSAV tarafından İstanbul Şehir Üniversitesi'nin ortaklığı ve Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Marmara Medya Merkezi'nin teknik desteği ile yürütüldü. Temmuz'un ortasında başlayan ve Abdulgafur Şahin, Barış Saydam, Burçak Evren, Gökhan Yorgancıgil, Koray Sevindi, Murat Pay, Ömer Faruk Özcan, Peyami Çelikcan, Seçkin Yıldız, Sinan Sertel ve Yusuf Ziya Gökçek'in seminer verdiği atölyenin eğitim dönemi Eylül ayının başında sona erdi. Eylül ve Ekim aylarında ise proje kapsamında yapımı planlanan iki belgesel filmin çekimleri gerçekleştirildi. 18 Kasım 2016 tarihinde, projenin kapanış toplantısı Bilim ve Sanat Vakfı'ndaki Vefa Salonu'nda yapıldı. Toplantının sonunda atölye katılımcıları tarafından çekilen *Ayastefanos ve Kaybolan Zamanın Hüzünü: Şehzadebaşı Sinemaları* isimli iki belgesel izlendi.

Mu'tezile Metodolojisi Çalıştayı Gerçekleştirildi

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi 10-11 Aralık 2016 tarihlerinde bir çalıştay tertipledi: Mu'tezile Metodolojisi. Türkiye'nin muhtelif üniversitelerinden akademisyenlerin katıldığı çalıştayda iki günde 13 tebliğ sunuldu. Ayrıca yüze yakın akademisyen müzakereci olarak davet edildi. Yedi oturumdan oluşan programda Mu'tezile'nin metafizik anlayışından dil ve özgürlük hakkındaki görüşlerine kadar geniş bir tartışma yürütüldü. Çalıştay sonunda önemli bir tercüme faaliyetinin de müjdesi verildi: Mu'tezilî düşüncenin en mühim metinlerinden Kâdî Abdülcebbar'ın 16 ciltlik *el-Muğnâ* adlı eseri katılımcıların oluşturduğu bir komisyon tarafından Türkçeye kazandırılarak Klasik Yayınları'nca neşredilecek.

BİSAV Uluslararası Öğrenciler Akademisi

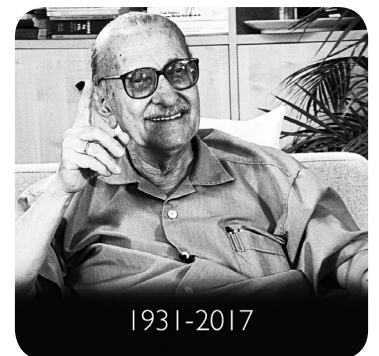
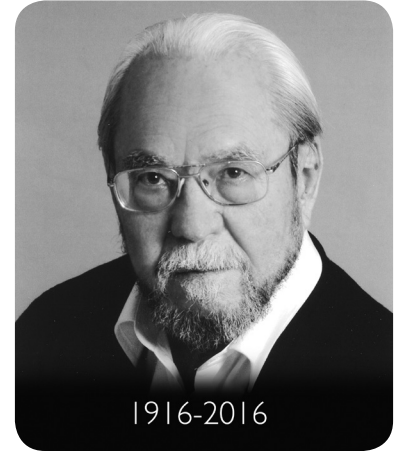
Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın desteğiyle Bilim ve Sanat Vakfı tarafından düzenlenen Uluslararası Öğrenciler Akademisi İhtisas Programı'nın (2016) ikinci dönemi 31 Aralık 2016 tarihinde nihayet buldu. Böylece ikinci dönemle birlikte Uluslararası Öğrenciler Akademisi de sona erdi. Klasik İslam Siyaset Felsefesi, Uluslararası İlişkilerde Kavramsal Tahliller, 20. ve 21. Yüzyıl Ortadoğu'su, Osmanlı Devleti ve Kurumları okuma gruplarının yer aldığı programa farklı ülkelerden Türkiye'de lisansüstü öğrenimi sürdüren 50 öğrenci katıldı.

Halil İnalçık Hoca'nın (1916-2016) Ardından

Osmanlı tarihçiliğinin en büyük isimlerinden birisi kabul edilen Halil İnalçık Hoca 25 Temmuz 2016'da kahir ekseriyeti araştırmalarla geçen 100 senelik ömrü geride bırakarak ahirete irtihal etti. Hoca önce Ankara'da (Doğramacızade Cami, 26 Temmuz 2016), sonrasında İstanbul Fatih Camii'nde (28 Temmuz 2016) kılınan cenaze namazının akabinde, Fatih Camii haziresinde Ali Emîrî Efendi'nin yanına başına defnedildi. Bilhassa klasik devir Osmanlı çalışmalarının hemen her alanında çok büyük eserler veren İnalçık Hoca'nın ardından Türkiye Araştırmaları Merkezi, hocayı anlamak/anlatmak gayesiyle iki program gerçekleştirdi. Bunlardan; TAM Sohbet serisinin 100. oturumuna tekabül eden 15 Ekim 2016 tarihli ve "Mehmet İpşirli Halil İnalçık'ı Anlatıyor" başlıklı programda hocanın mesai arkadaşı ve meslektaşlarından Mehmet İpşirli Hoca'nın İnalçık Hoca'ya dair tespit ve hatıraları dinlendi. 22 Ekim 2016'de düzenlenen "Halil İnalçık'ı Anma Paneli"nde ise doktora tezlerine nezaret ettiği talebelerinden Abdurrahman Atçıl, Nejdet Gök, Ertuğrul Ökten, Fatih Bayram ve Şakir Yılmaz'ın dilinden Halil İnalçık'la hatıralar, dinleyicilere aktarıldı. Her iki etkinliğin detaylarına ilerleyen sayfalarda ulaşabilirsiniz.

Prof. Dr. Orhan Okay'ın Vefatı

Prof. Dr. Orhan Okay Hocamız, 13 Ocak Cuma günü ahirete göçtü. 86 yaşında kaybettiğimiz Orhan Okay, yetiştirdiği çok sayıdaki öğrencisi ve eserleriyle örnek bir ilim erbabı ve son İstanbul beyefendilerinden biri olarak tanınmıştır. Değerli bir edebiyat tarihçisi olan Orhan Okay Hoca, akademik ve kültürel çalışmalarıyla çok sayıda ödüle lâyık görülmüştür. Orhan Okay'ın cenazesi, 14 Ocak Cumartesi günü öğle namazını müteakiben Fatih Camii'nden uğurlandı. Kendisine Allah'tan rahmet, sevenlerine ve yakınlarına başsağlığı dileriz.

Vefatının 20. Yılında Bekir Sıdkı Sezgin Paneli

Bekir Sıdkı Sezgin'i vefatının 20. yıldönümü vesilesiyle anmak için Sanat Araştırmaları Merkezi tarafından 3 Aralık Cumartesi günü "Vefatının 20. Yılında Bekir Sıdkı Sezgin" başlıklı bir panel düzenlendi. Panelin oturum başkanlığını Celâleddin Çelik yaparken, Dr. Savaş Ş. Barkçin, Dr. Timuçin Çevikoğlu ve Hakan Alvan konuşmacı olarak yer aldılar. Panelin devamında Bekir Sıdkı Sezgin'in oğlu Kudsi Sezgin ile İbrahim Suat Erbay'ın solistliğini yaptığı konserde sanatçının eserleri seslendirildi.

TALİD'in 21. Sayısı "Türkiye'de İslami İlimler: Hadis" Yayınlandı

Türkiye'de İslami İlimler üzerine yapılan çalışmaların hâsılasını ortaya koymayı hedefleyen serimizin ikinci ayağında Hadis çalışmalarını konu edinen *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'nin (TALİD) "Türkiye'de İslami İlimler: Hadis" sayısı yayınlandı. Bu sayıda Memlûk, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Hadis araştırmaları, Dârülhadislerde Hadis Eğitimi, Hadis şerhleri, Hadis tarihi/usulü yazımı, Hadis araştırmaları ve oryantalizm, Şia üzerine Hadis araştırmaları, resmî tedvin çalışmaları, Kırk Hadisler, Buhârî neşirleri, Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde Hadis ve Gerede Hadis meclisleri gibi konular üzerine literatür değerlendirme makaleleri ile kurum, kişi ve eser tanıtım yazılarını bulacaksınız. Bu sayının söyleşi ise alanın duayen isimlerinden Prof. Dr. Raşit Küçük ile yapıldı. Raflarda yerini alan Tefsir ve Hadis sayılarının ardından serinin devamını, hâlihazırda çalışmaları sürdürülen ve yine Türkiye'de İslami İlimler üst başlığıyla yayınlanacak olan Fıkıh, Kelam ve Tasavvuf başlıklı sayılar oluşturacak.

Hayal Perdesi'nin 55. ve 56. Sayıları Çıktı

"Tim Burton'un Tuhaf Çocukları" kapaklı 55. sayıda, filmografisi boyunca tuhaf ve hüzünlü çocuk kahramanlarına fantastik evrenler kuran Burton'un sineması inceleniyor. *Mavi Bisiklet* üzerine yönetmen Ümit Köreken ile *Album* üzerine yönetmen Mehmet Can Mertoğlu ile yapılmış söyleşiler yer alıyor. Sinemada biz ve onlar ayrımına dair bir eleştirinin de yer aldığı derginin vizyon sayfalarında ise *Hz. Muhammed: Allah'ın Elçisi*, *Rüya*, *Julieta* ve *Ben*, *Daniel Blake* filmleri ele alınıyor.

Kaptan Fantastik'in kapağa taşındığı son sayının dosya konusu Amerikan sinemasında ve dizi filmlerinde İslamofobi. 11 Eylül sonrasında film ve dizilerde Müslüman karakterlerin arttığı gözlemlenirken söz konusu karakterlerin İslamofobik bir bakış açısıyla perdeye ve ekrana yansdığı gözden kaçmıyor. Ortadoğu siyaseti ve Amerikan idaresi yeniden şekillenirken Washington'la yakın ilişki halindeki Hollywood ve televizyon endüstrisinin İslamofobik bakışındaki şiddetin ne hal alacağı merak ve endişe konusu. Portre'de *Jim Jarmusch*, Uzaktan Kumanda'da *Black Mirror* inceleniyor. Müzik Kutusu'nda Leonard Cohen, şarkılarının çalındığı filmlerle anılıyor.

29. Dönem Osmanlıca Seminerleri Tamamlandı

Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen seminerler matbu düzeyinde Osmanlıca 1 ve Osmanlıca 2, yazma düzeyinde ise Paleografya 1 ve Paleografya 2 sınıfları açılarak başlatılmıştı. Katılımcılardan büyük ilgi gören seminerler, haftanın belirli günlerinde Vefa'daki vakıf merkez binasında 17 Ekim 2016 - 6 Ocak 2017 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

2016 Türkiye Ekonomisi Paneli Yapıldı

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin organize ettiği *2016 Türkiye Ekonomisi Değerlendirmesi* paneli 17 Aralık 2016 tarihinde gerçekleşti. Panelde, 2016 yılının ekonomik performansı çeşitli yönleriyle tartışıldı. Oturum başkanlığını Doç. Dr. Lokman Gündüz'ün yaptığı panelin konuşmacıları Prof. Dr. Mehmet Hüseyin Bilgin, Prof. Dr. Ege Yazgan ve Mustafa Mente idi.

2016'da Türk Dış Politikası Paneli Gerçekleşti

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin 24 Aralık 2016'da düzenlediği *2016'da Türk Dış Politikası* panelinde, 2016 yılının küresel ve bölgesel gelişmeleri Türk dış politikası ekseninde tartışıldı. Oturum başkanlığını Doç. Dr. Mesut Özcan'ın yaptığı panelin konuşmacıları Yrd. Doç. Dr. Talha Köse, Dr. Bora Bayraktar ve Dr. Emre Gönen'di.

Dağılışının 25. Yılında Post-Sovyet Coğrafyası Üzerine Panel Düzenlendi

12 Kasım 2016 tarihinde Küresel Araştırmalar Merkezi'nde *25. Yılında Post-Sovyet Coğrafyası: Siyaset, Ekonomi, Kültür* başlığıyla Sovyetler Birliği sonrasında bölge coğrafyasında yaşanan süreçleri konu alan bir panel düzenlendi. Oturum başkanlığını Yrd. Doç. Dr. İsmail Yaylacı'nın yaptığı panelin konuşmacıları Yrd. Doç. Dr. Vügar İmanbeyli, Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu ve Dr. Sevinç Özcan Alkan oldu.

Türk Sinemasında Orta Sınıf Temsilleri Paneli Yapıldı

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi ve Küresel Araştırmalar Merkezi işbirliği ile 14 Ocak Cumartesi günü gerçekleştirilen "Türk Sinemasında Orta Sınıf Temsilleri" başlıklı panelde *Bulantı*, *Kış Uykusu*, *Rüzgarda Salınan Nilüfer* filmleri tartışıldı. İshak Arslan'ın moderatörlük yaptığı panelde Alim Arlı, Barış Saydam ve Hüseyin Etil'in sunumlarında sosyolojik, psikolojik ve tarihsel perspektiften yola çıkarak Türkiye'de orta sınıfın gelişimi ve bunun filmlerdeki yansımaları ele alındı.

Rüya Filmi Gösterimi ve Yönetmen Derviş Zaim ile Söyleşi

Sanat Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen etkinlik çerçevesinde 26 Kasım Cumartesi günü, Vefa'daki vakıf merkezinde Derviş Zaim'in yeni filmi *Rüya*'nın gösterimi yapıldı. Film gösteriminin ardından yönetmen Derviş Zaim ile film ve Türk Sineması hakkında bir söyleşi gerçekleştirildi. Programa katılımcıların ilgisi yoğun oldu.

Kademe Programı'nda Yeni Dönem (2016-17) Başladı

Bilim ve Sanat Vakfı bünyesinde yaklaşık otuz yıldır sürdürülen Kademe Programı, 2016-2017 dönemi eğitim faaliyetlerine başladı. Her yıl güz ve bahar dönemlerinde düzenlenen genel katılıma açık seminerlere devamlılık şartını sağlayıp, Kademe Sınavı'na girerek değerlendirme sürecini geçen katılımcılar için hazırlanan program yine yoğun bir içeriğe sahip. Düşünce Tarihi ve Dünya Tarihi başlıkları altında yürütülen Kademe Seminerleri, bu yıl Sanat Düşüncesine Giriş seminerleriyle yeni bir soluk kazandı. Çeşitli disiplinlerden beslenen katılımcıların antik dönemden bugüne değin insanlığın 'düşünce serüveni'ni, önemli dönüm noktalarına odaklanarak değerlendirme fırsatı buldukları program, bugün sanatın, bu hikâyenin neresinde durduğunu anlama imkânı da sunuyor. Seminerlerde edebiyat, sinema ve görsel sanat alanlarından seçilen konular, sanat tarihi, felsefe, sosyoloji ve güncel tartışmalar ile birlikte ele alınıyor.

2016 Güz Dönemi Seminerleri Tamamlandı

Vakfımızın geleneksel hâle gelen dönem seminerlerinin 54'sünü geride bıraktık. İslami ilimlerden tarihe, sosyal bilimlerden beşeri bilimlere, sanattan felsefeye kadar birçok farklı disiplinden seminerler 15 Ekim-19 Kasım tarihleri arasında altı hafta boyunca her Cumartesi Vefa'daki vakıf merkezimizde gerçekleşti. Seminerlerin sonunda 2017 yılında başlayacak olan Kademe Programı'nda yer almak isteyen adaylar için bir yazılı sınav yapıldı.

Vakfımızın Web Sitesi Yenilendi!

Bilim ve Sanat Vakfı'nın resmi internet sitesi (www.bisav.org.tr) yeni bir tasarımla 9 Aralık 2016 tarihinde kullanıcıların hizmetine sunuldu.

Mobil uyumlu olarak tasarlanan yeni web sitemiz üzerinden, tüm faaliyetlerimizi ve duyurularımızı takip etmeye devam edebilirsiniz...

Faaliyetler

KİTAP-MAKALE SUNUMLARI

Dış Politikada Hesaplaşmak: Ak Parti, Ordu ve Kemalizm

• **Ali Balcı** 29 Ekim 2016

Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme

• **Burak Gülboy** 19 Kasım 2016

ÖZEL ETKİNLİK

15 Temmuz'un Türk Dış Politikasına Etkileri

• **Galip Dalay** 15 Ekim 2016

ABD Başkanlık Seçimleri ve Türkiye'ye Muhtemel Yansımaları

• **Hasan Kösebalaban** 10 Aralık 2016

TEZAT

Liberal Nötrlük Tartışmaları Işığında Türkiye'nin Laikliğini Yeniden Düşünmek

• **Ömer Taşgetiren** 26 Kasım 2016

PANEL

25. Yılında Post-Sovyet Coğrafya: Siyaset, Ekonomi, Kültür

• **İsmail Yaylacı, Vügar İmanbeyli, İlyas Kemalöğlu, Sevinç Özcan** 12 Kasım 2016

2016 Yılı Türkiye Ekonomisi Değerlendirmesi

• **Lokman Gündüz, Ege Yazgan, Mehmet Hüseyin Bilgin, Mustafa Mente** 17 Aralık 2016

2016'da Türk Dış Politikası

• **Mesut Özcan, Talha Köse, Bora Bayraktar, Emre Gönen** 24 Aralık 2016

KAM

7

KAM

Küresel
Araştırmalar
Merkezi

KİTAP-MAKALE SUNUMLARI | 29 Ekim 2016

Ali Balcı

Dış Politikada Hesaplaşmak: Ak Parti, Ordu ve Kemalizm

Değerlendirme: Emirhan Özkan

Küresel Araştırmalar Merkezi'nce düzenlenen *Kitap Makale Sunumları*'nın Ekim ayı konuğu Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ali Balcı idi. Balcı ilgili oturumda 2015 yılında Etkileşim Yayınları'nca yayımlanan *Dış Politikada Hesaplaşmak: Ak Parti, Ordu ve Kemalizm* isimli kitabı çerçevesinde bir sunum yaptı ve post-yapısalcı, eleştirel bir okuma üzerinden Türk dış politikasını tartıştı. Öncelikle kitabın içeriğini özetleyen Balcı, soru-cevap kısmında tezinin belirli kısımlarını ayrıca tartışmaya açtı.

Konuşmacı kitaba geçmeden hemen önce iki şerh düştü. Bunlardan ilki kitabın yazımının 2012-13 yıllarında olmasına karşın yayımının gecikmesi üzerineydi. İlgili yıllardan sonraki bir zaman diliminde böylesi bir açıklamaya girişseydi daha farklı şeyler söyleyebileceğini belirten Balcı, bu olası farklılıkları açığa çıkarabilecek ipuçlarını konuşma sonrası tartışmalarda verdi. Yazar ayrıca tezinde işlediği döneme üniversite yıllarında bizzat şahit olduğunu not düştü. Balcı, 2007-2010 yıllarında cevap aradığı temel sorunsalın Türk dış politikasının iç politika ile ilişkisi olduğunu belirtti. Bu sorunsala karşılık dış politikanın iç politikadaki iktidar ve kimlik mücadelesinin bir uzantısı olduğu, dış politika söyleminin ayrıca içeriye yönelik bir yanı da olduğu iddiasında bulundu. Bu sorunsal ve iddiadan ötürü teorik okumalarını post-yapısalcılık üzerine yoğunlaştıran Balcı, 2008-2013 yılları arasında bu iddia çerçevesinde kaleme aldığı makalelerin ve diğer çalışmaların belirli bir revizyon sonrası kitabının bölümleri hâline geldiğinin altını çizdi. Büyük resimde Ak Parti'nin iktidara gelişinden 2011 yılına kadarki dokuz yıllık süreçte Türk dış politikasının Ak Parti tarafından Kemalizm'in hegemonik pozisyonuyla mücadelede kullanıldığını görüyoruz. Kitabın ana gayesi ise bu hegemonya mücadelesini teorik bir çerçevede anlamlandırmak.

Balcı, kitabın giriş bölümünde ordunun dış politikadaki tutumundan ve Ak Parti'nin bu tutuma nasıl meydan okuduğundan bahsediyor. İkinci bölümde ise post-yapısalcı teorileri tartışıyor ve iki önemli sonuca varıyor. Balcı'ya göre dış politikanın iktidardakiler ve iktidarda olmayanlar için iki farklı anlamı var. İktidardakiler için dış politika bir çifte dışlama aracı olarak, hem içeride hem de dış politika üzerinden muhalefeti bastırma amacıyla kullanılıyor. Yazar buna 28 Şubat sürecinde ordunun laiklik hesabına içeride yaptığı baskıları,

“

Ak Parti'nin iktidara gelişinden 2011 yılına kadarki dokuz yıllık süreçte Türk dış politikasının Ak Parti tarafından Kemalizm'in hegemonik pozisyonuyla mücadelede kullanıldığını görüyoruz.

”

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

bir yandan da İran dolayımından Millî Görüş Hareketi'ni sıkıştırmasını örnek gösteriyor. Buna mukabil, muhalifler çinse dış politika hem içeride hem de dışarıda çifte direniş imkânına dönüşüyor. Balcı, ilk örnekten hareket ederek, Erbakan'ın Kemalizm'e "Avrupa'nın uşağı" suçlaması getirmesini, ayrıca D8, Libya ve İran ile iyi ilişki kurma gibi pratiklerle hegemonyaya meydan okumasını bu direnişe örnek olarak gösteriyor. Yazara göre Ak Parti 2002-2011 yılları arasında muhalif, meydan okuyan kategoride yer aldı. Ancak 2010'daki kısmi anayasa değişikliği, 2011'de paşaların istifaları gibi süreçlerin ardından 2011'de iktidara geldi. O döneme dek kenarda bir direniş formu sergileyen hareket, artık hegemonu marjinalleştirme çabasına girdi. Balcı, bu dönemde görülen Ak Parti'yi kapatma çabalarını ve e-muhıtrayı, hegemonun bu çabalara karşı bir bastırma girişimi olarak görüyor. Kitabın geri kalan kısmında bu teorik çerçevenin çeşitli vakalar üzerinden örneklendiğini görüyoruz.

Yazar kitabın üçüncü bölümünü ise Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik*'ini merkeze alan bir tartışmaya ayırıyor. Balcı, Davutoğlu'nun eserinin Ak Parti dönemi Türk dış politikasını şekillendirdiği kanısının nerdeyse herkesçe kabul gördüğünü not ediyor. Buna mukabil yazar bu metnin aynı zamanda Kemalizm'e ve içerideki hegemonik dile itiraz eden, alternatif bir dil sunan ve hatta Kemalizm'i marjinalleştirmeye çalışan bir meydan okuma olduğunu iddia ediyor. Konuşmacıya göre AB süreci Ak Parti'nin Kemalist hegemonyaya meydan okuduğu tüm zaman dilimini kesmesi itibarıyla ayrı bir yerde duruyor. Bu süreçte Ak Parti, AB'yi Kemalizm'e karşı meşruiyet zemini sağlayacak ve Kemalizm'in tasfiye edilmesini kolaylaştıracak bir kaynak olarak görüyor. Bu diskuru Ak Parti 2010'a kadar sürdürüyor. Balcı'ya göre Avrupa etkeni olmadan Ak Parti'nin Kemalizm'le mücadelesi çok mümkün gözüküyordu. Balcı, AB üzerinden kazanılan meşruiyet ile güçlenen Ak Parti'nin hegemonyaya meydan okuma sürecinde üç kritik dönemeçten geçtiğini iddia ediyor. Bunların ilki 2003-2004 yıllarında gerçekleşen Annan Planı bağlamında yapılan Kıbrıs tartışmaları. Ak Parti'nin bu dönemeçte başarılı olmasında tartışmaları AB söylemine eklememesinin etkili olduğunu düşünen Balcı, ordunun bu tartışmalarda kaybeden taraf olduğu kanaatinde. Kitapta incelenen ikinci vaka ise 2008 Kuzey Irak operasyonu. Ak Parti'nin Kuzey Irak'la dostane bir ilişkiyi savunmasına karşın asker, Barzani'yi PKK destekçisi olarak görüyor; CHP ise Ak Parti'yi ülkeyi satmakla itham ediyordu. Sonunda çıkan operasyon izniyle, Kuzey Irak'a kış aylarında başarısız bir operasyon gerçekleştirilmişti. Operasyonun başarısızlığı ile Ak Parti inisiyatif almış ve Kuzey Irak'la ilişkilerde farklı bir döneme kapı aralanmıştı. Balcı, Erbil'de konsolosluk açılması gibi girişimlerin bu dönemde gerçekleşmesinin altını ayrıca çizdi. Yazarın incelediği son vaka ise Davos ile

“

Bu süreçte Ak Parti, AB'yi Kemalizm'e karşı meşruiyet zemini sağlayacak ve Kemalizm'in tasfiye edilmesini kolaylaştıracak bir kaynak olarak görüyor.

”

9

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

İsrail ilişkilerinde açılan yeni dönemdir. İsrail ile 90'larda, ordunun etkisiyle zirveye çıkan ilişkiler, Ak Parti döneminde kademeli olarak düşüşe geçmeye başladı. Buna karşın son darbe Davos ile geldi ve bu sürecin sonunda ordu dış politikaya müdahaleden tamamen tasfiye edildi.

Balcı, AB sürecinin temel meşruiyet zemininde gerçekleşen bu üç kritik eşiğin ardından 2011'e gelindiğinde Ak Parti'nin hegemonik pozisyona girdiğini ve Kemalist kimliğin kurumsal şeklinin tasfiye edildiğini düşünüyor. Bu minvalde Ak Parti'nin CHP'yi dışlayıcı söylemlerini, CHP ile Baas Partisi'ni eş gören beyanlarını örnek olarak gösteriyor. Kitabın tespit ve iddiaları bu noktada son bulsa da, Balcı konuşmasının sonunda 2013'ten itibaren Gülen örgütü ile artan tansiyonu Ak Parti'nin hegemonya kurmasının ardından o zamana dek beraber hareket ettiği tarihsel bloğun dağılmasına bağladı ve 2012-2016 yılları arasındaki dış politika manevralarının bu mücadele üzerinden incelenmesi gerektiğini belirtti.

KİTAP-MAKALE SUNUMLARI | 19 Kasım 2016

Burak Gülboy

Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme

Değerlendirme: Yusuf Ziya Altıntaş

Kitap-Makale Sunumları toplantı dizisinin Kasım ayı misafiri *Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme* başlıklı kitabı çerçevesinde İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Burak Gülboy oldu. Sunumuna öncelikle çalışmasının hikâyesinden ve amacından bahsederek başlayan Gülboy, genel olarak uluslararası ilişkiler teorileri üzerinden siyasi tarihe bir bakış sunmaya çalıştığını, özelde ise Birinci Dünya Savaşı'nın öncesi ile ilgili tartışmalara yoğunlaşarak özellikle yabancı literatürdeki bu tartışmaları Türkçeye aktarma düşüncesiyle yola çıktığını dile getirdi. Dünyada pek çok ülkeden farklı tarihçilerin yaklaşımlarıyla ortaya bulanık bir tarihin çıktığına, çok fazla önkabulün bulunduğu ve bunları kırabilmek için her şeye şüpheyle yaklaşılması gerektiğine işaret etti. Hatta tarih yazımındaki bu tartışmaların günümüzdeki gelişmelerle de bağlantısı bulunduğunu, Fransa ve Almanya'nın Avrupa Birliği çerçevesinde tarihlerini yeniden gözden geçirmeleri örneğiyle açıkladı. Kitabının doğruyu ortaya koyan bir çalışma olmaktan ziyade, sorular sorup cevaplar arama amacını taşıdığını belirten Gülboy, bunun için de Alman felsefesinden beslenen ve ilk kez savaşı

10

KAM

Küresel
Araştırmalar
Merkezi

bir olgu olarak ele alıp üzerine düşünen Carl von Clausewitz'in "mutlak savaş" kavramı üzerinden bir açılım getirmeye çalıştığını ve tartışmaların bunun üzerinden de devam etmesini hedeflediğini ifade etti.

Gülboy çalışmasının sorunsalını özetle şöyle ortaya koydu: Savaşın sonunda Versay Sarayı'nda imzalanan anlaşmanın 231. maddesi çok net bir şekilde Almanya'yı savaşın sorumlusu ilan etmiştir. Sonraki yıllarda başta Almanya olmak üzere neredeyse tüm devletler savaş başlatmanın suçunu üzerlerine almamak için savaşın başlangıcı ile ilgili diplomatik belgeleri yayınlamışlar ve buradan doğan tartışmalar günümüze değin devam etmiştir. Bu durum bize Birinci Dünya Savaşı üzerine düşüneceksek tarihsel anlatılara çok da güvenmememiz gerektiğini gösterir. Birinci Dünya Savaşı'nın mahiyetine bakıldığında uluslararası ilişkiler açısından en önemli husus, bu savaşın, tarihin en önemli kırılma noktası olarak kabul edilmesidir. Çünkü 1648 Vestfalya Sistemi'nden itibaren 1914'e dek uluslararası sistem ne biriktirdi ise dört senede yok olmuş, Avrupa'nın o zamana kadar sistemin içine enjekte ettiği diplomasi, savaş vb. tüm kavramlar ve değerler ortadan kalkmıştır. Bu bağlamda çalışma, savaşın öncesiyle olan bağlantısı üzerine kurulu. O halde bu kırılmayı uluslararası ilişkiler açısından "diğerlerinden farklı kılan nedir?" diye sorduğumuzda Clausewitz'e bakmak bir açılım sağlayabilir.

Clausewitz, ilk defa savaş bir olgu olarak ele alıp üzerine düşünüyor, masaya yatırıp analiz ediyor ve savaşın felsefesini üretiyor. *Savaş Üzerine (Vom Kriege)* adlı eserinde gerçek dünyadaki savaş anlamlı kılmayı amaçlayan ve savaş teorize eden bir anlatım görüyoruz. Clausewitz bu anlatım üzerinden aslında dünyadaki savaşın böyle gelişmediğini, 'savaş' ile 'savaşma'nın ayrı şeyler olduğunu söylüyor ve buradan gerçek savaş/mutlak savaş ayrımı yapıyor. Biz genelde savaşmanın, yani güç kullanarak iradenin rakibe kabul ettirilmesi sürecinin tarihini okuruz. Bu, filozofun gerçek savaş olarak kastettiği şeydir. Saf teori olarak düşündüğümüzde ise, yani mutlak savaşta, mücadeleyi sınırlayacak hiçbir şey yoktur. Karşılıklı ilkesi uyarınca rakibiniz de size karşı gelecektir. Buna göre ilk olarak iradenizi kabul etmesi için rakibinize güç uygularsınız; rakibiniz de size misliyle cevap verir. İkinci aşamada rakibin elindeki gücü yok etmeye çalışırsınız; rakibiniz de aynı şekilde karşılık verir. Nihayet elinizdeki tüm imkânları ilk ikisini başarmak için devreye sokarsınız, hatta seferber edersiniz. Neticede başta bir araç olan unsur, nihai bir amaca dönüşür, tamamen rakibi yok etme amaçlı, sınırsız bir şiddet eylemi hâline gelir. Mutlak savaş aslında teorideki savaştır ve yeryüzünde hiçbir zaman gerçek olmaz. Buna karşın gerçek savaş esasen siyasetin başka araçlarla devamıdır ve siyasetin sınırlanmaları ile sınırlıdır. Ayrıca her savaş aslında barış için yapılıp ve stratejiler de

savaşın sonunda uygun görülen barış için hazırlanır. Savaşın başında, neticede ulaşılmak istenen hedefin bilinmesi gerekir. Eğer bilmezseniz o savaşı kontrol edemezsiniz. Kontrolden çıksa bile bitirebilme süreçleriniz açıktır. Bu anlamda savaşlarda diplomasi ölmez. Saf teorik açıdan mutlak savaşta ise böyle bir şey yoktur; savaş, araçlıktan çıkar ve sizi kontrol etmeye başlar. Diplomasi kesilir; sonsuza açılan, taraflardan birini yiyip bitirecek bir çatışma süreci hâline gelir.

Yukarıda bahsedilen mutlak savaş ve gerçek savaş arasındaki farkların çalışmadaki analizi belirlediğini belirten Gülboy, bu bağlamda "Birinci Dünya Savaşı'nı bir mutlak savaş olarak düşünebilir miyiz?" sorusundan hareketle, Clausewitz'in *Savaş Üzerine* adlı kitabında yer alan mutlak savaşa dair tespitlerini ele alarak bu savaşın bir mutlak savaş olduğu hipotezini ortaya koydu. Bu anlamda esasen Clausewitz'in kurduğu felsefi yapıyı biraz daha kriterlerle değerlendirmeye, onun tespitleri üzerinden Birinci Dünya Savaşı'na dair sorular sormaya ve yapılacak analizleri bu sorulara verilecek cevaplara göre şekillendirmeye çalıştığını belirtti. Bu analize göre Gülboy, Clausewitz'in ilk olarak mutlak savaşın bir distopya olduğunu ve tarihte hiç görülmediğini söylediğine işaret ederek onun tespitleri üzerinden savaşın başlangıcıyla ilgili şu soruları sordu: "Savaşın başlangıcında siyasetin sınırlaması/frenlemesi var mı? I. Dünya Savaşı, kendinden önceki kısa veya uzun vadeli gelişmelere bağlı olarak mı, yoksa bir anda mı çıkmıştır? Savaşın içinde siyasi iletişim devam ediyor muydu? Siyasi amaçlara ulaşıldığında savaşı kesebilecek siyasi mekanizmalar mevcut muydu?"

Bu sorular çerçevesinde 20 yy. başlarında her ne kadar gerginlikler ve krizler ortaya çıksa da, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'da hâlen diplomasinin devam ettiğini görüyoruz. Fakat Gülboy'un dikkat çektiği 1914 Temmuz ayı çok ilginç bir zaman dilimi ve Birinci Dünya Savaşı'nın mutlak savaş olmasına neden olarak gösterilecek çok fazla işaret bulunuyor. Buna göre savaş, Avusturya ve Sırbistan arasında başlıyor ama sonrasında kara delik gibi diğerlerini içine çekiyor. Avrupalı devletler öteden beri savaşı lokalize edebiliyorlardı; Avusturya da bunu yapabileceğini düşünüyor ama iş kontrolden çıkıyor. Bu açıdan sorulara dönüp tekrar bakıldığında savaşın, siyasetin frenlemesinden geçmediğini vurgulayan Gülboy'a göre anlatılan hikâyede sanki savaşı hazırlayan birçok neden varmış gibi görünüyor ama 1914 Temmuz'unun sonuna bakıldığında bunların hiçbiri anlamlı değil. Savaş ilanları, seferberlikler, hepsi anlık reflexler üzerine kurulu ve bir siyasi sınırlama olmaksızın bir anda patlak verip zincirleme şekilde gelişiyor. Dolayısıyla savaşın öncesindeki birikimler 1914 Temmuz'unun sonundaki savaş ilanlarıyla doğrudan bağlantılı değil. Ayrıca dikkat çekilen diğer önemli bir husus da 1914'te devletlerin önceden konulmuş savaş hedefleri yok. Siyasi amaç bulunmadığından mutlak savaş hâline geliyor. Ancak 1917'ye

gelindiğinde ABD Başkanı Wilson'un devreye girmesiyle taraflara, "savaşa son verdiğimizde beklentileriniz nelerdir?" diye soruluyor. Yazara göre bu da aslında Avrupa'nın 1914'e kadar oluşturduğu siyasal sistemin artık bir çözüm üretemediğini ve Clausewitz'in kendi dönemindeki savaşlar üzerine kurduğu distopyanın bu yapının yerini aldığını gösteriyor.

Hasan Kösebalaban

ABD Başkanlık Seçimleri ve Türkiye'ye Muhtemel Yansımaları

Değerlendirme: Volkan Uzundağ

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin düzenlediği *Özel Etkinlik* toplantı serisinin Aralık ayı konusu İstanbul Şehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Hasan Kösebalaban oldu. Kösebalaban, Donald Trump'ın Amerikan politikasında işgal edeceği yeri daha iyi belirlemek amacıyla konuşmasına Bush ile Obama döneminde izlenen dış politikalara dair bir çerçeve çizerek başladı. Bush'un müdahaleci bir seyir izleyen Amerikan dış politikası, Obama döneminde daha ziyade müdahalesizlik dönemine girmiştir. Kösebalaban'a göre her ne kadar farklılıklar öne çıksa da Bush ile Obama dış politikaları arasında ciddi süreklilikler de mevcuttur. Daha sonra Trump'ın başkanlığı konusuna geçen Kösebalaban, özellikle Amerikan Kongresi desteğini yanına alabilmesi durumunda Trump döneminin önceki dönemlerdeki sürekliliği devam ettirmeyip radikal değişikliklere gidebileceğini söyledi. Her ne kadar ekonomik ve siyasi gerçeklikler söz konusu olsa da, başkanın kendi perspektifiyle dış politikayı ciddi anlamda dizayn edebileceği ihtimali uzak değil.

Konuşmasına Trump'ın sözlerinden yaptığı alıntılarla devam eden Kösebalaban, bu cümlelerdeki sert mesajlar içeren kısımların altını çizdi. Geleneksel Amerikan dış politikasının tersine, Trump'ın Rusya'yla yakın ilişkiler kurması ve Çin'e karşı da sert bir politika izlemesi beklenmektedir. Trump, Avrupa Birliği konusunda ise Brexit çizgisine paralel olarak birliğe pek yakın durmayan bir konum işgal etmektedir. Kösebalaban, özellikle NATO konusunda Rusya ile ilişkilerini normalleştiren bir Amerika'nın, Rusya karşıtı bir örgütlenme olan ve Amerika'ya ciddi mali yük getiren NATO'dan çıkmasının mantıklı olduğu kanaatini taşıyor. Zira NATO'da mali yük konusunda Avrupalı devletlerin Amerika'yı yalnız bırakıyor olması Obama tarafından dahi dile getirilmiş bir eleştiridir.

ÖZEL ETKİNLİK | 10 Aralık 2017

13

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

Ortadoğu politikasında Trump, özellikle seçim döneminde Clinton'ı Irak Savaşı'nı desteklemekle suçluyor ve Amerikan çıkarları bakımından bu savaşın epeyce hatalı olduğunu, zira Irak Savaşı'yla Ortadoğu'daki düzenin bozulup yerine kaosu bıraktığı bir yapının kurulduğunu savunuyor. İran'ı Amerika için birincil tehditler arasında gören Trump'ın Obama döneminde yapılan nükleer anlaşmayı sürdürüp sürdürmeyeceği, sürdürmeyecekse İran'a savaş açıp açmayacağı belirsizlik taşıyan bir nokta olarak karşımızda duruyor. Kösebalaban'a göre Irak Savaşı'nın Ortadoğu'yu istikrarsızlaştırdığını söyleyen bir Trump'ın İran'a savaş açmayı nasıl düşündüğü ise kafa karıştırıcı bir husus. IŞİD'le alakalı olarak ise "Bunlar haydut insanlar, nasıl başa çıkılacağını biliyorum." diyerek ek bir şey söylemiyor. İsrail konusunda ise Amerikan geleneğini sürdürüyor. İsrail perspektifinden bakıldığında önemli olan, artık Amerika'nın ne kadar para vereceği değil, İran'la olan nükleer anlaşmanın iptal edilip edilmeyeceği. İslam konusunda Trump'ın bakış açısını da değerlendiren Kösebalaban, önceki dönem Amerikan geleneğinden ayrılan Trump'ın, mevcut hassasiyeti uzaklaşarak İslam'ı dışlayan bir dil kullandığını belirtti. Trump, "Müslüman teröristler" klişesi yerine, İslam'ın kendisinin terörizm olduğuna yönelik söylemlerde bulunuyor.

Geleneksel Amerikan dış politikasının tersine, Trump'ın Rusya'yla yakın ilişkiler kurması ve Çin'e karşı da sert bir politika izlemesi beklenmektedir.

Bu noktaya kadar Trump'ın bir tüccar mantığıyla oyları topladıktan sonra bu uç yaklaşımları terk edeceği beklentisine de değinen Kösebalaban, durumun pek öyle görünmediğini, Trump'ın kurmayı düşündüğü bakanlar kurulunu göstererek ifade etti. Söz konusu bakan adayları da çoğunlukla ayrımcı söylemlere sahip kişilerden oluşuyor. Ayrıca genel olarak söylenecek bir şey daha varsa, öngörülen bakanlar kurulunun emekli askerler ve oldukça zengin kişilerden oluşması.

Obama ile Trump arasındaki sürekliliklere de değinen Kösebalaban, Çin politikası konusunda her iki dönemin ciddi benzerlikler taşıyacağı beklentisinden bahsetti. Rusya ise Trump tarafından ikincil bir tehdit olarak görülüyor. Öte yandan Cumhuriyetçilerin de ciddi bir kısmı için Rusya birincil tehdit ve şimdiki strateji, Çin'i Rusya'dan koparmak, aralarındaki yakınlaşmayı engellemek şeklindeydi. Yeni dış politika anlayışında ise Çin birincil tehdit, Rusya ise kazanılabilir bir müttefik olarak görülüyor. Avrupa ise bu durumdan oldukça rahatsız. Dolayısıyla Amerika'nın NATO'da üstlendiği rolü, Almanya'nın silahlanarak kendisinin üstlenmesi gerektiğine dair görüşler öne çıkmaya başlıyor.

Kösebalaban son olarak Trump'ın muhtemel dış politikasının Türkiye'de görülebilecek muhtemel yansımalarına değindi. Türkiye tarafında Batı bloğundan çıkarak Avrasya bloğuna yakınlaşmak, Şanghay İşbirliği Teşkilatı'na girmek gibi bir çözüm öngörülüyor; fakat Rusya ile Türkiye arasında ciddi rekabet ve mücadele alanlarının olduğu gerçeği, bunun pek uzun vadede sürdürülebilir

14

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

bir politika olmasının önündeki en büyük engel. Obama döneminde olduğu gibi, Trump dönemi için de umut dolu bir bekleyiş bulunsa da gerçek pek de beklenildiği gibi olmayabilir. Öncelikle Rusya'ya yaklaşması beklenen Trump'a bakılarak Türkiye'nin Rusya'ya yaklaşması gerektiği düşüncesi, Kösebalaban'a göre, görüldüğü kadar basit bir formül değil. Çünkü ne zaman Amerika ile Rusya arasında bir mesafe varsa bu, Türkiye'nin lehine işlemiştir. Rusya ile yaklaşan Amerika ihtimalinde ise bunun tersi bir tablo söz konusu olacaktır. Ayrıca Trump'ın İslam'ın kendisini düşman ilan eden ifadeleri ve muhtemel siyasi kadrosu da hesaba katıldığında yeni dönem Amerikan dış politikası Türkiye açısından pek parlak görünmüyor. Dolayısıyla Kösebalaban'a göre mevcut durumda Türkiye açısından bir fırsattan ziyade tehditte bahsedilebilir.

Galip Dalay

15 Temmuz'un Türk Dış Politikasına Etkileri

Değerlendirme: Hüseyin Padır

Türkiye oldukça kritik siyasi, toplumsal ve jeo-politik krizlerden geçiyor. Hem içerideki hem de dışarıdaki güç kavgalarının giderek sertleştiğine tanıklık ediyoruz. En menfur hadiseyi ise 15 Temmuz 2016 gecesi darbe teşebbüsü biçiminde tüm ülke olarak yaşadık. Akim kalmaya mahkûm olan bu teşebbüslerin dış politika açısından da önemli sonuçlar getireceğinden yola çıkarak Küresel Araştırmalar Merkezi, 2016 güz döneminin açılış toplantısını, 15 Temmuz'un Türk dış politikasına etkilerini değerlendiren bir konuşmayla gerçekleştirdi. Ekim ayında icra edilen bu ilk toplantının konuğu ise Al Sharq Forum Araştırma Direktörü Galip Dalay'dı. Dalay, 15 Temmuz'un dış politika içindeki etkisini, dış politikanın genel trendleri ve uygulamaları bağlamında değerlendirdi.

Galip Dalay konuşmasına uluslararası ilişkiler teorisi içinde daha realist bir konum alarak başladı. Bu teorik kerterizinden düşünüldüğünde dış politika yapım süreçlerinde ani değişikliklerin yaşanması oldukça zordur. Dış politika süreçlerine aktör merkezli yaklaşmak, gerek olguların analizi gerekse de politika geliştirmek bakımından problem oluşturabilmektedir. Uluslararası ilişkilerde aktör değişiklikleriyle (örneğin, hükümet değişiklikleri) anlamlı dönüşümler yaşanmaz. Çünkü Dalay'a göre dış politikada aktörden çok daha fazla bağlam öne çıkmaktadır. Ülkelerin politik açmazlarını ve imkânlarını güçlerin oluşturduğu

15

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

Devletlerin uygulamaya koydukları politik programlar, stratejik hedefler ancak jeo-politik testlerden geçmek suretiyle etkili ve anlamlı hâle gelirler.

bağlamlar, aktörlerin niyet, arzu ve programlarından daha belirleyicidir. Türkiye’de bugünlerde olan süreç budur. Devletlerin uygulamaya koydukları politik programlar, stratejik hedefler ancak jeo-politik testlerden geçmek suretiyle etkili ve anlamlı hâle gelirler. Önceki hükümetler döneminde geliştirilen komşularla sıfır sorun politik prensibi de bugün geçerliliğini korumaya devam etmektedir. Bu stratejik ilkeler çerçevesinde ciddi bir kamu diplomasisine yönelinmiştir. Bu prensipler koşullara çarparak gelişmektedir.

Bununla bağlantılı olan ikinci bir husus da bağlamların geçirdiği transformasyonlardır. Türkiye’nin etkinliğini artırmaya çalıştığı bölgelerde ortaya çıkan yeni trendler, politika opsiyonlarımızı hızlıca değiştirmemize neden olmaktadır. Ortadoğu coğrafyasındaki siyasal dilde bir farklılaşma göze çarpmaktadır. Mücadelenin biçimi, siyasal talepler ekseninden hızlıca çıkarak siyasal kimlikler eksenli hâle geldi. Bu ise beraberinde kullanılan siyasal jargonun daralmasını getirdi. Siyasetin rengi, kimlik ekseninde yeniden kurulmaya başladığında eskinin geniş kapsamlı ve kuşatıcı dili artık politik açıdan etkisizleşmeye başladı. İran ve Suudi Arabistan gibi ülkeler jeo-politik mücadelelerde kimlik kartlarını Ortadoğu coğrafyasında çok daha etkin biçimde kullanmaya başladılar. Mezkûr iki ülkenin siyasal kültürleri, öteden beri kullanageldikleri dil ve bölge coğrafyasındaki ilişki ağları neticesinde kimlik eksenli gelişen yeni süreçte çok daha etkili olmaya başladı. Türkiye’nin ise bu sürece tam anlamıyla hazırlıksız yakalandığı söylenebilir. Gerek devlet aygıtının temel nitelikleri gerekse de dış politikanın kurumsal, örgütsel ve ideolojik kapasiteleri bunun için ne elverişli ne de yeterlidir. İran ve Suudi Arabistan, bölgede daha rahat ve anlamlı hareket edebiliyorken, sahaya yeni girmiş Türkiye, tecrübe eksikliğinden dolayı yavaş adımlarla ilerlemek durumunda kalmaktadır. Bu analiz kapsamında Dalay, ülkenin iç politikasında var olan kadim korkuların da dış politikadaki strateji değişikliklerini yavaşlattığını ve gerekli revizyonların yapılmasını ötedediğini vurguladı. Bu nedenle Dalay, 15 Temmuz’un dış politikada anlamlı ve köktenci değişikliklere neden olmayacağını söyledi; dış politikanın temel çerçevesi ve iskeletinde radikal değişimler beklenmiyor. Ancak 15 Temmuz’la birlikte dış politikaya yeni başlıklar eklendi. “FETÖ” olarak kavramsallaştıran politik problem, Batı dünyasıyla ilişkilerin gerilmesinde önemli olmaya başladı. FETÖ’yle mücadelede belli bir mesafe alındığını söyledi ve şunun altını çizdi: “FETÖ” kavramsallaştırması, giderek dış siyasal aktörlerde de algının değişmesini sağladı. Bu mücadelede içerideki farklı sosyo-politik aktörlerin etkisinin olduğunu da vurgulamak gerekiyor. Seküler cenahın da FETÖ’cü darbe girişiminin karşısında yer alması siyasal kanıt oluşturması açısından son derece önemlidir. Alınan mesafelerin yanında daha yapılması gereken çok şey bulunmaktadır. Ancak uluslararası

16

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

ağları çok güçlü olan bir örgütlenmeyle başa çıkmanın zorluğunun farkına varmak ve hamlelerimizi ona göre yapmak gerekiyor. Türkiye'nin terörle mücadelede ciddi sorunları var: Öncelikle örgütün dışındaki bağlantıları tam olarak bilinmiyor. İkincisi, "terör" gibi daha nötr kavramların kullanılması, alan temizliğinde çok daha etkili oluyor. Unutulmaması gereken bir diğer nokta da Türkiye'nin ülkelerin kamuoylarını değil, elitlerini etkilemeye çalışıyor olması. O nedenle popülist yatkinlıklarla üretilmiş işler, ülke içinde etkili oluyor ancak diğer ülkelerin elitlerinin inka edilmesinde çok işe yaramıyor. İçerideki mücadelenin dili dışarıdaki mücadeleye doğrudan sirayet ettiğinde, Türkiye'nin terörü alt etme şansı olmuyor. Geniş ölçekli bir yapıyla nasıl başa çıkılacak? Lobi faaliyeti yürüten firmalarla uğraşmak ne kadar mümkün olacak? Dalay'a göre, yerleşme ve geniş ağlara sahip aktörlerle çok daha etkili ilişkiler geliştirmek gerekli. Bununla bağlantılı olarak ülkelerin kendi bağlarına odaklanan bir dil geliştirmeliyiz. Ülke kontekstlerine dikkat etmeyen Türkiye tekil, normatif ve son derece cılız bir dil kullanmayı bırakmalıdır. Son olarak Dalay, normatif ve indirgemeci stratejileri bırakmamız ve 15 Temmuz'dan gereken derslerin çıkarılması gerektiğinin altını çizerek konuşmasını noktaladı.

Ömer Taşgetiren

Liberal Nötrlük Tartışmaları Işığında Türkiye'nin Laikliğini Yeniden Düşünmek

Değerlendirme: Sabri Akgönül

Kasım ayı *TEZAT* toplantı dizisi çerçevesinde İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Dr. Ömer Taşgetiren "Liberal Nötrlük Tartışmaları Işığında Türkiye'nin Laikliğini Yeniden Düşünmek" başlığıyla hazırladığı doktora tezi üzerinden bir sunum yaptı.

"Türkiye laikliği" olgusuna dair çoğunluğu gazete ve dergi yazısı olmasına rağmen güçlü bir literatür var. Taşgetiren ise odak noktasını siyaset teorisindeki liberal nötrlük/tarafsızlık tartışmaları olarak belirleyip bu tartışmaların kavramsal çerçevesi eşliğinde Türkiye laikliği olgusunu tartışmaya açtı. "Nötrlük" argümanı 1970'lerden başlayarak günümüze kadar devam eden ve liberalizmin çoğulcu bir dünyada yaşama kartviziti olarak kullandığı bir kavramsallaştırma. Liberal siyaset düşünürleri bu kavramın tilsimine sığınarak liberal devletin

TEZAT | 26 Kasım 2016

17

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

Özellikle *modus vivendi* liberalizmi, farklı dünya görüşlerine inanan insanların birbirlerinin farklılıklarını kabul ederek ve sınırlılıklarının farkında olarak bir arada yaşamak için buldukları bir içeriktir.

diğer devlet türlerinden daha tarafsız ve daha az ayrımcılık gözeten bir devlet sistemi olduğunu savunurlar. Bu argümanın geçerli bir ideal olup olmadığı, kavramın uzanım alanının genişliği ve uygulama alanındaki serüveninin başarısı, hâlâ tartışılan hususlar. Türkiye’de laiklik kavramını, mezkûr nötrlük kavramı içinde tanımlayan –“devletin tüm inanç unsurlarını eşit mesafede tanıması” şeklindeki- yaklaşımlar hem siyasal alanda hem de kamusal alanda mevcut.

Taşgetiren, Türkiye’de nötrlük ile ilgili üç ana perspektifin olduğunu vurguladı. Bunlardan birincisi liberal akademisyenlerin savunduğu ve “nötrcülük” olarak tarif edilebilecek perspektif. İkincisi, siyasal alanda AK Parti’nin savunduğu ve “dinî komüniteryanizm” olarak tanımlanabilecek yaklaşım. Bu yaklaşımın komüniteryanizm ismiyle anılmasının sebebi ise AK Parti’nin belirli konularda tarafsız davranmasının imkânının bulunmamasıdır. Yukarıda yapılan ideal laiklik tanımına rağmen AK Parti, Türkiye’de İslâm’ın kurucu ve temel bir unsur olduğu görüşünü savunduğu için komüniteryan olarak tesmiye edilmelidir. Taşgetiren’e göre. Üçüncü yaklaşım ise “Kemalist laiklik” diye tanımlanabilir. Bu yaklaşım, nötrlük ihtiva etmemesine rağmen laikliği normalleştirmiştir, norm hâline getirmiştir; laikliğin ilerlemenin son aşaması; akıl ve bilimin gerektirdiği normal bir durum olduğunu savunur.

“Nötrlük mümkün müdür?” sorusu liberal literatürde dahi kolaylıkla evet olarak cevaplanamıyor. Birçok istisnâ durum yaratıp bir inceleme nesnesini, uygulandığı devletlerin siyaset-iktisat koordinatlarına indirgeyerek ele alınıyor. Bu istisnaları problematize eden Taşgetiren, bunları formüle etmenin meşruyetlerini sorgulayarak devam etti.

Liberalizmin kendisi bir dünya-görüşü olduğu hâlde diğer dünya-görüşleri arasında nasıl bir hakem rolü oynayabilir? Son 30-40 senedir liberalizm içinde bu soru etrafında gelişen bir literatür var. John Rawls ve Charles Larmore gibi siyasî liberaller, liberalizmin “birey” ve “otonomi” üzerinden tanımlanırsa sekteryan bir düşünce hâline geleceğini vurguluyor. Bu iki yazarın amacı, liberalizmi bir çeşit sekteryanizmden arındırmak ve kapsayıcı bir konuma oturtmak. Ancak liberalizm içi tartışmaların bize gösterdiği şey şu: Siyasî liberalizm de dünya görüşleri arasındaki problemin bir parçasıdır; üstte duran ve hüküm koyan bir konumda değildir. Taşgetiren’e göre liberalizmi sekteryanizmden arındırma çabaları abesle iştilig etmek olmasa bile başarısız, çelişkili ve sonuçsuz bir tartışmadır. Liberalizm, sekteryanizmini kabul etmelidir ve diğer dünya görüşleriyle dürüst bir diyaloga girişmelidir.

Peki, liberal nötrlük tartışması Türkiye’deki laiklik meselesine ve dahi laiklik üzerinden yapılan tartışmalara ne gibi bir fayda getirebilir? Taşgetiren nötrlük

kavramına şüphe ile bakmasına rağmen nötrlük tartışmasının ortak kavramları ile düşünmenin bir fayda getireceğini düşünüyor. Özellikle *modus vivendi* liberalizmi, farklı dünya görüşlerine inanan insanların birbirlerinin farklılıklarını kabul ederek ve sınırlılıklarının farkında olarak bir arada yaşamak için buldukları bir içeriktir. Bu içerik toplumun ve ülkenin kendi tarihsel tecrübesine ve koşullarına göre oluşturulabilir ancak. Bu yaklaşıma göre en iyiyi gerçekleştirmek hedef değildir, çünkü insanların farklı adalet ve farklı hakikat anlayışları vardır. Hedef en kötüyü -şiddet ve silahlı çatışmayı- ortadan kaldırmaktır. "Daha istikrarlı bir toplumda nasıl yaşarız?" sorusuna verilecek güçlü bir cevaba en yakın duran liberal yaklaşımın *modus vivendi* liberalizmi olduğunu söyleyen Taşgetiren, sunumuna uzun bir soru-cevap ve tartışma faslıyla devam etti.

İsmail Yayılacı, Vügar İmanbeyli, İlyas Kemaloğlu, Sevinç Alkan Özcan

25. Yılında Post-Sovyet Coğrafya: Siyaset, Ekonomi, Kültür

Değerlendirme: Gaye Sipahi

2016 yılı Sovyetler Birliği'nin dağılmasının yirmi beşinci yılına denk geliyor. Bu vesileyle Küresel Araştırmalar Merkezi, eski Sovyet coğrafyasının bu süreçteki siyasi, ekonomik ve kültürel deneyimini konu alan bir panel düzenledi. Oturum başkanlığını Yrd. Doç. Dr. İsmail Yayılacı'nın yürüttüğü panelin konuşmacıları Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu, Yrd. Doç. Dr. Vügar İmanbeyli ve Dr. Sevinç Özkan'dı.

İlk panelist olan Vügar İmanbeyli'nin konuşmasının odağını Post-Sovyet coğrafyasındaki ülkelerin iç siyaseti ve siyasal sistemleri oluşturdu. İmanbeyli'ye göre SSCB'nin tarihi 1985 öncesi ve sonrası diye ikiye ayrılabilir. 1985'ten 1991'deki dağılmaya kadar olan sürece "Perestrojka demokrasisi" diyebiliriz. Bu süreçte Komünist Parti'nin yanında başka siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiş ve belirli ölçekte rekabetçi bir sistem oluşmaya başlamıştır. Bu dönem 1991 darbesiyle son bulmuştur. Bugünden bakıldığında ne Rusya'da ne de eski Sovyet ülkelerinde Perestrojka ile öngörülen serbestleşmenin gerçekleştiğini görüyoruz. İmanbeyli bütün bu ülkelerde demokratik seçim sistemlerinin yaralandığını düşünüyor. Bu bağlamda, "rekabetsiz seçimler" olarak adlandırdığı bu sistemde seçimler ve siyaset arasında bir korelasyon görülüyor.

Bu ülkelerin siyasal yapılarına gelirse, eski Sovyet ülkelerinin genelinde süper-başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinin yani yürütmenin baskın geldiği

İsmail Yayılacı

PANEL | 12 Kasım 2016

19

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

Vügar İmanbeyli

“

İmanbeyli, eski Sovyet coğrafyası ülkelerinin siyasetini anlamak için elitlerin önemli olduğunu vurguladı. 90'lardan günümüze Sovyet elitinin siyasi gücü elinde bulundurduğunu söyledi.

”

sistemlerin oluştuğunu görüyoruz. Bu ülkelerde 90'lı yıllarda parlamento kısmi bir güce sahipken 2000 sonrasında başkanlar çok daha kuvvetli hâle gelmişlerdir; Rusya ve Putin bunun en belirgin örneğidir. Ancak bu durum karşısında istisna tutulabilecek dört ülke olduğunu söyleyebiliriz: Ukrayna, Moldova, Kırgızistan ve Gürcistan. Bu ülkelerde parlamentonun ve çoğulcu siyasetin kurulabildiğini görüyoruz. Bu ülkelerin siyaseten Avrupa Birliği'yle daha yakın temasa girmiş olmaları da bunda etkindir.

İmanbeyli, eski Sovyet coğrafyası ülkelerinin siyasetini anlamak için elitlerin önemli olduğunu vurguladı. 90'lardan günümüze Sovyet elitinin siyasi gücü elinde bulundurduğunu söyledi. Geçtiğimiz 25 senede bu elit profilinde kayda değer bir değişim olmamıştır. 1991'de bağımsız devletler ortaya çıktığında bu devletlerin ilk başkanlarının neredeyse hepsi ülkelerinde Komünist Parti genel sekreteriydi. Uzun bir dönem geçmesine rağmen bu ülkelerde iktidar ve elit değişimleri meydana gelmedi. Bu konuda değinilmesi gereken önemli bir mesele yeni "güvenlik eliti"nin oluşumudur. 90'lı yıllarda Rusya'da karar merciindeki her 5 kişiden 1'i güvenlik elitine mensupken 2000'lerde bu oran, her iki kişiden biri seviyesine yükselmiştir. Rusya dışındaki devletlerde ise klanların ve bölgesel âyânın elit kompozisyonunda hatırı sayılır önemi olduğunu söylemek gerekir.

İmanbeyli konuşmasının son bölümünde bölgeyle ilgili gelecek tahminlerine yer verdi. Bölgenin ileride çoğulcu siyaseti destekleyeceği yahut otoriterliğini derinleştirmeye devam edeceği şeklinde iki görüşün olduğunu ancak bunun yerine bölge hakkında şüpheli bir yaklaşıma sahip olunması gerektiğini savundu. Liderlik pozisyonunun bu kadar yetkili olduğu bir coğrafyada elitlere ve lider kararlarına odaklanmanın bölgenin geleceği konusunda hüküm vermede daha sağlıklı veriler üretebileceğini söyleyerek sunumuna son verdi.

İkinci konuşmacı olan İlyas Kemaloğlu ise konuşmasında eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelerin dış politikasına yoğunlaştı. Bütün Sovyet-sonrası cumhuriyetlerin benzer bir politika güttüğünü söyledi. Bu cumhuriyetlerde SSCB'den miras kalan sorunların devam ettiğini belirten Kemaloğlu bunların en başında sınır sorunlarının olduğunu ifade etti. Bu sebeple etnik çatışmaların yoğun, ayrılıkçı hareketlerin çok olduğu bir coğrafyadan bahsediyoruz. Bizim buna dair bildiğimiz en yakın örnek Ermenistan-Azerbaycan arasındaki Dağlık-Karabağ sorunu. Bununla ilintili olarak Sovyetler Birliği zamanında burada mukim kılınan ve artık önemli bir ölçüğe ulaşan Rus nüfusu ise ayrı bir sorunu teşkil ediyor.

İkinci büyük sorun ise ekonomik alanda beliriyor. Sovyetler döneminde tüm bu cumhuriyetler birbirini tamamlayan bir ekonomik yapıya sahipken şimdi bütün bu devletlerin ayrı birer ulusal ekonomiye dönüşmeleri sıkıntılı olmuştur. Kemaloğlu

20

KAM

Küresel
Araştırmalar
Merkezi

bu anlamda mevzubahis cumhuriyetlerin, bağımsız devletlerin sahip olması gereken unsurları elde etmeye uğraştıklarını belirtti: para birimi, ordu, bankalar vs. Bunlar Sovyetlerden kalan problemler; ancak hepsi bununla sınırlı değil. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte küresel ve bölgesel güçlerin coğrafyaya ilgisinin artması ve radikal İslamcı grupların bölgeye müdahalesi yeni beliren problemlerdir.

Bütün bunlara rağmen SSCB'nin dağılışı Kemaloğlu'na göre mesela Yugoslavya'nın dağılmasından daha az sancılı olmuştur. Bunun sebeplerinden biri "Bağımsız Devletler Topluluğu"nun varlığıdır. Bu kuruluş sayesinde dağılma süreci kontrollü yürütülebilmiştir. İkinci sebep ise Rusya'nın, Sovyetler Birliği'nin çekirdek ülkesinin, güçlü bir ülke olması ve bölgeye karşı dış müdahaleleri belli ölçüde engelleyebilmesidir.

Dağılmadan sonra 15 yeni cumhuriyet belirmiştir. İlyas Kemaloğlu bunları farklı gruplar halinde ele alıyor. Bunlardan ilki Baltık ülkeleri grubudur; ki bu grubu diğer 12 cumhuriyetten tamamen ayrı tutmak gerekiyor. Bu devletler daha 2004 yılında hem Avrupa Birliği hem de NATO üyesi olarak Batı'ya entegre olabilmişlerdir. Bu entegrasyonu o kadar hızlı ve kolay bir biçimde gerçekleştirdiler ki bugün eski Sovyet coğrafyası dediğimizde Baltık ülkeleri aklımıza gelen en son devletler olmaktadır. Biz eski Sovyet ülkeleri dediğimizde daha çok diğer 12 cumhuriyeti hatırlıyoruz. Baltık ülkeleri grubundan sonra sözü Rusya'ya getiren Kemaloğlu, Rusya'yı kendi başına ele almak gerektiğini söyledi. Diğer bir grup ise Tacikistan, Kırgızistan, Ermenistan ve Belarus'tan oluşan bloktur. Bunlar pek çok yönden Rusya'ya bağımlı ülkelerdir. Mesela hepsinde Rusya'nın askeri üssü bulunmaktadır. Enerji kaynağı açısından Rusya'ya bağlılar. Dört cumhuriyet de Rus gazı ve elektriğini kullanmaktadır. Üçüncüsü ise ekonomik bağımlılık: Rusya'nın en fazla mali destek sunduğu ülkeler bunlardır. Kemaloğlu'na göre Rusya bunun karşılığını fazlasıyla alıyor. Özellikle Tacikistan, Ermenistan ve Kırgızistan'daki bütün stratejik müesseseler, Rusya'nın elindedir. Hava yolları, demir yolları, elektrik altyapısı ve boru hatları bunlardan birkaçını teşkil ediyor.

Son grup ise Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan dörtlüsünden oluşuyor. Bu cumhuriyetlerin Rusya ile Batı arasında başarılı şekilde denge siyaseti izlediğini söyleyen Kemaloğlu bunu da sahip oldukları enerji kaynaklarına borçlu olduklarını belirtti. Bu kaynaklar onlara bir yandan daha iyi bir ekonomi sağlarken öte yandan Batı gözünde diğer ülkelere nazaran değer katmıştır. Ancak buna rağmen, örneğin Azerbaycan'ın Karabağ sorunu gibi nazik meseleler, bu ülkelere karşı Rusya'nın eline koz vermektedir. Yine Kazakistan'daki önemli miktardaki Rus nüfusu Kazakistan'ı Rusya'ya karşı korumasız kılan önemli bir husustur. Özbekistan'ı Rusya'ya yakınlaştıran şey ise ABD'nin ve Batı'nın bölgedeki rejimlere karşı tutumudur. Batı'nın bölgede demokratik rejimler istemesi ve

İlyas Kemaloğlu

“

Sovyetler döneminde tüm bu cumhuriyetler birbirini tamamlayan bir ekonomik yapıya sahipken şimdi bütün bu devletlerin ayrı birer ulusal ekonomiye dönüşmeleri sıkıntılı olmuştur.

”

21

KAM

Küresel
Araştırmalar
Merkezi

Sevinç Alkan Özcan

“

Kimi ülkelerde siyasetin toplumsal değişimi öncelediğini belirten Özcan, eski Sovyet ülkelerinde ise siyasi değişimlerin toplumsal değişimlerin arkasından geldiğini söyledi.

”

mevcut yönetimleri anti-demokratik bulmasına karşın Rusya'nın bu yönetimleri desteklemesi Özbekistan'ı özellikle Rusya'ya yakınlaştırmıştır. Bu gruptaki son ülke olan Türkmenistan'ı Rusya'ya muhtaç kılan ise enerji kaynaklarını ihraç edecek altyapıya sahip olmayışıdır. Kemaloğlu konuşmasının sonunda eski Sovyet ülkelerinin Türkiye'yle ilişkisini tartıştı. Türkiye'nin münasebetlerinin tabii olarak en çok Türkî cumhuriyetlerle olduğunu söyleyen Kemaloğlu bu ilişkinin kültürel işbirliği seviyesinde daha güçlü olduğunu, bu işbirliğinin de en az siyasi ve ekonomik işbirliği kadar değerli ve hatta bunlardan daha kalıcı olduğunu iddia etti.

Panelin son konuşmacısı olan Sevinç Özcan konuşmasına diğer iki panelistin sunumlarına atıfla başladı. Vügar İmanbeyli'nin elitlerin değişmediği savına sözünü getirerek bu durumun toplumlar için geçerli olmadığını söyledi. Kimi ülkelerde siyasetin toplumsal değişimi öncelediğini belirten Özcan, eski Sovyet ülkelerinde ise siyasi değişimlerin toplumsal değişimlerin arkasından geldiğini söyledi. Bu ülkelerin sıklıkla “Baltık ülkeleri”, “Türkî cumhuriyetler”, “Post-Sovyet coğrafya” gibi genellemelerle değerlendirildiğinden bahseden Özcan, bu öbeklemenin kolaylaştırıcı bir yanı olduğu kadar köreltici bir yanı da olduğunu savundu. Bu devletlerin bağımsız olarak incelenmesinin gerekli olduğunu; çünkü her ne kadar ortak bir geçmiş paydasında birleşseler de, her birinin kendi refleksi olduğunu belirtti. Bu durumda da en rahat araştırmanın kimlik konusunda yapılabileceğini dile getirdi. İç siyaset ve dış politika açısından bakıldığında bu toplumlarda bir entegrasyonun olduğunu kabul etmek gerekir; fakat kimlik açısından bakıldığında kendi ayırıcı vasıflarına odaklanılabilir. Kimliğin en önemli unsurlarından birini din oluşturuyor. Özcan bu sebeple konuşmasında bu ülkelerdeki din-devlet ilişkisini tartışmak istediğini söyledi. “Komünizm sonrası dini yapıların ortaya çıkmasına devlet nasıl tepki gösteriyor, insanlar dini anlamda kendilerini nasıl tanımlıyorlar?” sorularını karşılaştırmalı olarak ele aldı.

Bulgar sosyolog Ina Merdjanova'nın fikirlerinden yola çıkarak belirli problem alanlarına yoğunlaşan Özcan, dört ayrı problem alanının bulunduğunu söyledi: Geleneksel dinlerin talepleri, dini grupların devlet tarafından tanınması, devletin tarafsızlığı ilkesi, yani devletin geleneksel din olarak tanımladığı inanışla azınlık inançlarına tavrının farklılaşması ve geleneksel dinlerin yeni dini hareketlere karşı hassas tutumu. Birinci problem alanındaki mesele, geleneksel dinlerin devletten imtiyaz talep etmesidir. Mesela Polonya halkının yüzde doksanı Polonya Katolik Kilisesi'ne bağlı olduğu için bu kilisenin devlet nezdinde diğer dini yapılardan ayrıcalıklı olmak istemesi bunun bir örneğidir. Bununla ilgili diğer bir problem, dini grupların mülklerinin iadesi meselesidir. Bu ve bunun gibi durumlar dini yapıların siyasal alanda varlık göstermesine ve çıkarlarını aramasına sebebiyet verdiğinden ülke içinde tartışmaya neden olmuşlardır. Örneğin kiliselerin, cemaatlerinin siyasi

22

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

yönelişlerini etkilemeleri, parti politikalarına karışmaları, siyasi açıklamalar yapmaları, toplumsal bölünmelere yol açmakta ve din-devlet ilişkilerini germektedir.

İkinci mesele, yani dini yapıların kayıt altına alınması ve tanınması meselesi ise dini örgütlerin kamusal alanları kullanması, banka hesabı açtırmaları, gayrimenkul edinmeleri, vergi ayrıcalıklarından faydalanma haklarının olup olmayacağı ve bu türden sorunlar bu yapıların kaydı çerçevesinde tartışılmaktadır. Üçüncü ve dördüncü problem alanları birlikte ele alınabilir. Mesela Rusya'da Ortodoks Kilise'nin geleneksel dini kurum olması azınlıklara karşı tehditkâr yaklaşımının kaynağı olmuştur. Devlet tarafından da kabul gören bu tutum azınlıkların işini zorlaştırmaktadır. Özellikle Müslüman, Budist ve Yahudi cemaatlerin Ortodokslarla karşılaştırdığında dinlerine daha bağlı olmaları, Rusya demografisi içinde Rus nüfustan daha yüksek bir doğum oranına sahip olmaları hem geleneksel Ortodoks Kilisesi'ni hem de devleti tedirgin eden bir durumdur. Özellikle post-Sovyet ülkeleri gibi komünist bir rejimden çıkmış ülkelerde dini kimlik araştırmalarının çok önemli olduğunu ifade eden Özcan, bu toplumdaki din-devlet ilişkilerinin bilinmesinin genel toplumsal siyaseti anlamak için zorunlu olduğunu ifade ederek konuşmasını sona erdirdi.

Lokman Gündüz, Mustafa Mente, Mehmet Hüseyin Bilgin, Ege Yazgan

2016 Türkiye Ekonomisi Değerlendirmesi

Değerlendirme: Cafer Deniz

Küresel Araştırmalar Merkezi tarafından altıncısı düzenlenen yıllık ekonomi değerlendirme paneli, yoğun politik ve ekonomik gündem altında Aralık 2016'da gerçekleşti. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Meclis Üyesi Doç. Dr. Lokman Gündüz'ün oturum başkanlığını yaptığı panelin konuşmacıları Bilgi Üniversitesi Ekonomi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Ege Yazgan, Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Hüseyin Bilgin ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Genel Sekreteri Mustafa Mente idi. Konuşmacıların son günlerini yaşadığımız miladi yıla ait iktisadi değerlendirmelerinin yanı sıra 2017'ye dair beklentilerini de paylaştıkları panel bu hususlardaki tartışmalar ışığında devam etti.

Panelin ilk konuşmacısı Ege Yazgan, 2002-2007 yıllarındaki büyümenin çok iyi düzeyde, hatta dünya standartlarının üstünde olduğunu belirterek bugünleri değerlendirebilmek için geçtiğimiz dönemi iyi anlamlandırmak gerektiğini

Lokman Gündüz

PANEL | 17 Aralık 2016

23

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

Ege Yazgan

vurgulayarak başladı. Küresel Finansal Kriz neticesinde 2008-2011 döneminde krizin ağırlığı tüm dünyada hissedildikten sonra 2011-2015 yıllarında ise bu sefer politik krizlerin baş gösterdiğini ve bu yüzden ülkemizin göreceli olarak iyi fakat sürdürülebilir olmayan, kalitesiz bir büyüme tecrübe ettiği tespitinde bulundu. Bu büyümenin maalesef sürdürülebilir istihdam sağlamadığını vurguladı. 2016'nın da bu şartlar altında değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekti.

Yazgan, mevcut tasarrufların yatırımları finanse edebilecek düzeyde olmadığına ve cari açık sorunsalına dikkat çekerek hükümetin açıkladığı ekonomi paketlerinin konjonktürden dolayı tam anlamıyla uygulanmadığını ve en büyük pazarımız olan Avrupa'nın da ekonomik sıkıntıda olmasının Türkiye'nin büyümesini olumsuz etkilediğini belirtti. Yazgan'a göre mevcut dünya konjonktürünün 2017'de daha da kötüleşmesi beklenmesine rağmen, Türkiye'nin güçlü tarafı olarak kabul edilen kamu maliyesinin talep oluşturması sayesinde negatif büyüme çok fazla artmadı. Konuşmacı, öncü göstergeler çok dalgalı olduğu için her ne kadar kestirmek zor da olsa, iç talebin toparlandığını ifade etti.

Mehmet Hüseyin Bilgin ise Trump/ Putin tarzı agresif liderlerin küresel risk oluşturmasına, Trump'ın muhtemel korumacı politikalarının iktisadi problemler doğurabileceğine ve Brexit'in AB'yi olumsuz etkileyeceğine değinerek değerlendirmelerini biraz daha politik ve jeo-politik riskler açısından yaptı. Sene içerisinde yaşanan menfur olaylar silsilesine rağmen Türk ekonomisinin sağlam kaldığının göz ardı edilmemesi gerektiğini vurguladı. Bilgin, makro-ekonomideki ayakların, özellikle bankacılık ve kamu tarafının sağlam olduğuna dikkat çekmekle birlikte cari açığın da sürdürülemez seviyelerde seyretmediği görüşünü paylaştı. Dolayısıyla 2017 için %2,5-3 civarında büyüme görüleceği konusunda umutlu olduğunun altını çizdi. Gerek bankacılık sektörünün gerek iş dünyasının elini taşın altına sokması gerektiğine değinerek, içerideki ve dışarıdaki ekonomik paketlerde koordinasyon sağlanmasının lüzumunu yineledi. Maastricht borç kriteri bakımından 28 AB ülkesinin 20 üyesinden daha iyi durumda bulunduğumuzu ve büyüme oranlarımızda yavaşlama görülmesine rağmen krizden söz edilemeyeceği hususunda görüşlerini paylaştı. Türk insanının vefakârlığını cefakâr olduğunu 15 Temmuz'da gösterdiğini ve haliyle Türkiye ekonomisi için ümitli olduğunu belirterek dünya ekonomisi için aynı duygularını paylaşmadığını ayrıca ifade etti.

Oturum başkanı Lokman Gündüz son konuşmacıya sözü vermeden önce bu iki konuşmanın ortalaması alındığında temkinli ve endişeli bir büyümenin bizleri beklediğini ve katma değer artışına önem vermek gerektiğini ifade ederek ihracatın önemine değindi ve söz sırasının paneldeki reel sektör temsilci olarak nitelendirdiği Mustafa Ment'e geldiğini belirtti. Ment'e, DEİK olarak mal ve hizmet ihracatında, doğrudan yabancı sermaye yatırımında ve turist sayısında artış

Yazgan'a göre mevcut dünya konjonktürünün 2017'de daha da kötüleşmesi beklenmesine rağmen, Türkiye'nin güçlü tarafı olarak kabul edilen kamu maliyesinin talep oluşturması sayesinde negatif büyüme çok fazla artmadı.

24

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

beklediklerini fakat bunları etkileyen ana pazar niteliğindeki Avrupa'nın bir türlü toparlanamadığını ve büyüme oranlarının düşük seviyelerde kalmasının üzerinde durdu. Son 10 yıldır Afrika ve Ortadoğu pazarını geliştirmeye çalıştıklarına fakat henüz istenilen seviyeye gelinemediğine değindi. Latin Amerika ve Asya-Pasifiklere kadar ulaşmalarına rağmen jeo-stratejik bir bölgede bulunmanın jeo-stratejik riskleri de beraberinde getirdiğini ve bunlarla başa çıkmaya çalıştıklarını vurguladı. Sektörel büyümelerin farklılık gösterdiğini ve özellikle enerji ve gayrimenkul sektörünün 2017'de iyi izlenmesi gerektiği fikrini dinleyicilerle paylaştı. Kent ekonomilerinin oluşturduğu ve geliştirdiği hizmet sektöründe üçüncü çeyrekte % 8,4 gibi yüksek oranlı bir küçülme gerçekleştiğini aktardı. Mente, 2017'de daha sıhhatli bir ekonomi için öncelikle algı yönetiminde, güvenlikte ve verimlilikte iyileştirmelere ihtiyaç duyduğumuzu dile getirdi. Dünyada korumacı politikaların revaçta olduğunu ve Dünya Ticaret Örgütü'ndeki dava sayısının son beş yılda beş kat arttığını ve bunun da mühim bir gösterge sayıldığını belirterek ve temkinli bir iyimserliğe sahip olduğunun da altını çizerek sözlerini nihayete erdirdi.

Lokman Gündüz, konuşmacılara bir tur daha söz vermeden önce sistemik ve sistemik olmayan yani kontrolümüz dışında riskler bulunduğunu söyleyerek bunu bertaraf etmek için neler yapılması gerektiği üzerine bir tartışma başlattı. Tam bu noktada Ege Yazgan, algı yönetimi lehimize çevrilmezse gidişatın daha da kötüleşme ihtimali bulunduğunu ve bu kadar vak'ayı geçirmiş bir ülkede hâlâ ayakta duran Türkiye'nin uzun dönemli yabancı yatırımı hiç şüphesiz hak ettiğini savundu. Para ve maliye politikalarının akıllı kombinasyonlarla uygulandığı zaman riskin daha sağlıklı yönetilebileceğini ve cesurca uygulanması gerektiği vurgusunu yaptı.

Hüseyin Bilgin de algı yönetimi için herkese görev düştüğünü ve ülkemizin güvenli olduğunu, asimetrik bilgilerle haber yapan dünya basınına ve dünyaya anlatmamız gerektiğini vurguladı. Mustafa Mente ise şunların üzerinde durdu: "En büyük pazarımız olan Avrupa, Türkiye gündemini çok yakından takip ediyor. Terör olayları saatlerce haber kanallarında yayınlanıyor ve olumsuz algı oluşturuluyor. Biz DEİK olarak elimizden geldiğince anlatmaya çalışıyoruz. Hükümet riski algıladı ve önlem almaya çoktan başladı. Kredi garanti fonu gibi uygulamalar bunlardan sadece biri. Bu tarz dalgalanmalar gelip geçicidir."

Mente, son yıllarda hizmet sektörüne yöneldiğimizi fakat kalıcı büyüme için sanayi sektörünün gelişmesinin önemli olduğuna değinerek bu sayede kaliteli istihdam yani katma değerli yüksek iş elde edilebileceği şeklinde görüşlerini paylaştı. Bugünlerde sanayi eski moda olarak değerlendirilse de Uzakdoğu ülkelerinin devlet teşviki/müdahalesi ile sanayiye geliştirdiğini ve inşaat sektörünün bizim için geçici bir çözüm olduğunu, yapısal bir çözüm sayılmayacağını vurguladı.

Mustafa Mente

“

Mente, 2017'de daha sıhhatli bir ekonomi için öncelikle algı yönetiminde, güvenlikte ve verimlilikte iyileştirmelere ihtiyaç duyduğumuzu dile getirdi.

”

Mehmet Hüseyin Bilgin

25

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

Hüseyin Bilgin ise tartışmaya “Bize korumacı olmayın diyen Amerika, şimdi en korumacı ülkelerden olma yolunda.” diyerek katıldı ve kapitalizmin krize girince yine kendi içinden çözüm bulmaya çalıştığını fakat bunun sağlıklı bir yöntem olmadığını hatırlattı. Bu minvalde sorularla zenginleşerek devam eden panel, Lokman Gündüz’ün değerlendirmeleri, dinleyicilerden gelen sorular ve bu yöndeki cevaplarla nihayete erdi.

Mesut Özcan

PANEL | 24 Aralık 2016

Mesut Özcan, Talha Köse, Emre Gönen, Bora Bayraktar

2016'da Türk Dış Politikası

Değerlendirme: Hüseyin Etil

Küresel Araştırmalar Merkezi, mutad olduğu üzere her yılın sonunda genel bir dış politika değerlendirme paneli düzenlemektedir. Aralık ayında gerçekleştirilen bu yılki panelde, 2016 yılının küresel ve bölgesel gelişmeleri Türk dış politikası ekseninde tartışıldı. Oturum başkanlığını Doç. Dr. Mesut Özcan'ın yaptığı panelin konuşmacıları Yrd. Doç. Dr. Talha Köse, Dr. Bora Bayraktar ve Dr. Emre Gönen idi.

Geçmiş yılın bir muhasebesinin yapılmaya çalışıldığı panelin ilk konuşmacısı Talha Köse oldu. Köse, 2016 yılının dış politikasının temel parametrelerini küresel, bölgesel ve iç dinamikler çerçevesinde analiz etti. İlk olarak küresel dinamiklerin değişimini tarihsel bir açıdan ortaya koydu. Buna göre, 90'lı yıllarda yükselen güçler hikâyesi öne çıkmıştı. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma dinamikleri yakın dönemde çöktü. Bu ülkelerin para birimleri ve maliyetleri geriledi. Aynı zamanda gelişmekte olan ülkeler kendi iç yapılarında da sosyo-politik krizler içindedirler. Diğer önemli bir değişiklik küreselleşme söyleminde yaşandı. 1980 sonrasında giderek hegemonikleşen küreselleşme söylemi etkisini kaybetti. Yıpranan liberal değerler karşısında ise milliyetçilik ve popülizm hızla güçlendi. Liberal uluslararası ilişkiler yaklaşımı geri plana düşünce, milliyetçi ve popülist liderlerin etkisi artmaya başladı. Bu süreçte, güvenlik-özgürlük ilişkisinde güvenlik ön plana geçti. Devletlerin ve toplumların birbiriyle ilişkilerinde güvenlik temel parametre hâline geldi. Küreselleşmeyle silinmeye başlayan sınırlar yeniden güçlü biçimde çizilmeye başlandı. Güvenliği merkeze alan politik bir atmosferin oluşması kültürel çoğulculuk yaklaşımını da pratikte geçersizleştirdi. Bu değişimler ışığında en dramatik çöküş ise liberal uluslararası değerlerin çökmesidir. Liberal değerleri ifade eden “insani müdahale”, “uluslararası toplum”, “insan hakları”, “küresel ısınma”

26

KAM

Küresel
Araştırmalar
Merkezi

vb. kavramlar ve bu ilkelerin hayata geçirilmeye çalışıldığı organizasyonlar, kurumsal yapılar ve ticari ilişkiler anlamını yitirdi. Amerika'da Trump'ın, Rusya'da Putin'in izledikleri ve izleyecekleri politikalar bu atmosferi daha da güçlendirecektir. Rusya hâlihazırda güvenlik eksenli ve realist bir dış politika yürütmekteydi. Amerika'nın başkan değişikliğiyle birlikte dış politikasında da önemli değişimler yaşanacaktır. Trump'la birlikte Amerika'nın Avrupa ile uzun yıllardır yürüttüğü ekonomik, siyasi ve askeri ilişkiler gerileyecektir. Bu yeni parametreler uluslararası ilişkilerin genel çerçevesinin değişmesine neden olmaktadır.

İkinci olarak Köse, değişen bölgesel dinamiklere değindi. Obama yönetimi Ortadoğu bölgesinde Amerikan hegemonyasının güçlendirilmesinden ziyade, bölgedeki güçler arasında dengenin tesis edilmesi ve arkadan yönetmek gibi bir politika yürüttü. İran'ın önünün açılması ve bölgede "proxy"lerin (vekil güçlerin) yaratılmasının anlamı buydu. Bu strateji çöktü ve bölge Rus hegemonyasına geçti. Amerika, bölgesel müttefiklerini kaybetti. Rusya gerek Doğu Avrupa gerekse Ortadoğu'da sert güce geçerek attığı adımlarla etki alanını genişletti ve derinleştirdi. Köse, yakın dönemde Amerika ile Rusya arasındaki ilişkilerin iki biçimde sonuç verebileceğini ifade etti: "Ya soğuk savaştan sıcak savaşa geçilecek ya da soğuk savaş sonrası dönemde varılacak bir uzlaşmayla, barışla bitirilecek."

Diğer önemli gelişmeler Avrupa Birliği'nde yaşanmaktadır. Brexit ve mülteci sorunu Avrupa'yı derinden sarmakta ve Avrupa terör sorunu üzerinden Türkiye ile ilişkilerini zora sokmaktadır. Bir diğer konu ise Arap Baharı'nın son bulması ve devletlerin tasfiyesinden sonra milis savaşları dönemine geçilmesidir. Bütün bu küresel ve bölgesel değişimler Türk dış politikasında değişime neden olmaktadır. En temel değişim, dış politikadaki liberal değerlerin terk edilmesidir. Ekonomik açıdan uluslararası işbirliğini ve bölgesel etkinlik bakımından da yumuşak güç anlayışını benimseyen dış politika yaklaşımı geride bırakılmıştır. Suriye'de Türkiye'nin yumuşak güçten sert güce geçtiği görülmektedir. İkinci olarak Türkiye, Batı'yla ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye başladı. Köse, ittifak ilişkilerinin toptan yok olmayacağını, Türkiye'nin lehine yeniden tesis edileceğini umduğunu belirterek sözlerini noktaladı.

İkinci konuşmacı Bora Bayraktar, Türkiye'nin dış politikasının Ortadoğu merkezinde geliştiğini belirterek sözlerine başladı. Bayraktar'a göre Ortadoğu coğrafyası Türkiye için sosyal kültür, tarihsel bağlar, ticari ilişkiler, enerji ihtiyacı ve güvenlik açısından önemli bir yayılım alanıdır. Bu bölgeden üç önemli sorun Türkiye'ye yönelmektedir: I. Mülteciler çerçevesinde göç, II. DAİŞ

“

1980 sonrasında giderek hegemonikleşen küreselleşme söylemi etkisini kaybetti. Yıpranan liberal değerler karşısında ise milliyetçilik ve popülizm hızla güçlendi. Liberal uluslararası ilişkiler yaklaşımı geri plana düşünce, milliyetçi ve popülist liderlerin etkisi artmaya başladı.

”

Talha Köse

27

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

Bora Bayraktar

“

Ortadoğu coğrafyası Türkiye için sosyo-kültür, tarihsel bağlar, ticari ilişkiler, enerji ihtiyacı ve güvenlik açısından önemli bir yayılım alanıdır.

”

Emre Gönen

ve PYD kapsamında terör ve İran, III. terör koridoru ve Rusya'nın Suriye'ye yerleşmesi anlamında ise jeo-politik tehdit. Bu tehditlerin geneli Türk dış politikasının ittifaklar siyasetini belirlemektedir. Mülteciler konusu Avrupa Birliği'yle, PYD sorunu ABD'yle ilişkilerimizi farklılaştırıyor.

Türkiye bu gelişmeler ışığında dış politika alanında neler yaptı? İlk olarak diplomatik araçları kullanarak çeşitli platformlarda Amerika'yı ikna etmeye çalıştı. Avrupa Birliği ile *18 Mart Geri Kabul Anlaşması* imzalandı. Rusya ile uçak krizi sonrasında arayı düzeltmek için hamleler yapıldı ve İsrail'le ilişkiler geliştirildi. Kürt Bölgesel Yönetimi'yle iyi ilişkiler kurulmaya çalışıldı ve NATO'dan destek arayışlarına girildi. Mayıs ayında yaşanan hükümet değişikliği ile ilkesel dış politika anlayışı terk edilerek pragmatik bir yönelim içine girildi. 9 Ağustos ile Rusya ile *Petersburg Zirvesi* yapıldı ve ardından *Fırat Kalkanı Operasyonu* başladı. Bu tablonun geneline bakıldığında Ortadoğu bölgesinin Türkiye açısından taşıdığı stratejik önem apaçıktır. Bayraktar, bilhassa Fırat Kalkanı hamlesiyle Türkiye'nin terör örgütlerini sınırdan uzaklaştırmayı, güvenli ve uçuşa yasak bölge oluşturmayı ve Arap dünyasıyla kondağını sürdürmeyi hedeflediğini belirtti. Son olarak ise Bayraktar, önümüzdeki dönemde Ortadoğu'dan Türkiye'ye doğru yönelecek riskleri belirterek konuşmasını noktaladı: Terörün devamlılığı, Erbil ve Musul üzerinden çıkacak olan bir Arap-Kürt savaşı, ÖSO'nun dizginlenememesi.

Emre Gönen de Avrupa Birliği çerçevesinde bir dış politika değerlendirmesi sundu. Gönen, konuşmasına AB'ye dair Türkiye'deki algıların iyice kırıldığını söyleyerek başladı. Bu kanaatin kırılmasında AB'nin payının büyük olduğunu vurguladı. Ardından ise AB'nin yapısal sorunlarına değindi. Ona göre AB'nin en önemli sorunu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkmıştır. Onun öncesinde Birlik, daimi 12 üyeyle ve hiçbir genişleme hedefi olmadan yapılanmıştır, Sovyetlerin dağılması ve ardından Doğu Avrupa ülkelerinde gelişen etno-dinsel ve milliyetçi iç savaşlar AB'yi yeniden bir yapılanmaya gitmek zorunda bırakmıştır. Gönen'e göre daimi üyelik ile genişleme zorunluluğu arasındaki zıtlık, Avrupa Birliği'nin yapısal krizini ifade etmektedir. Gönen, liberal dünyayı temsil eden IMF, Dünya Bankası, Avrupa Konseyi gibi uluslararası kurumların her birine üye olan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmamasının problemleri yarattığının altını çizdi. Son dönemlerde Avrupa Birliği'nin dağılacağına ilişkin tartışmalara da değinen Gönen, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Medeniyeti'nin ortaya koyduğu tek projenin Avrupa Birliği olduğunu ve o nedenle dağılacağı argümanlarını anlamlı bulmadığını belirterek konuşmasını bitirdi.

28

KAM
Küresel
Araştırmalar
Merkezi

ANLAŞILMASI GÜÇ BİR İNSANLIK*

Cahit Zarifoğlu

Mola

Başlarlar uykuda uyanmaya karşı dağlara bakmaya
Şehir canlarına okumuş alınlarına bir kara vurmuş
Daha çocukturlar ve anlarlar havanın yumuşamadığını
Babaların bayramlarda evin arka odalarına kapanıp

İlkin camları açıp
Bir dilim ekmeğe baktığını
Daha da anlarlar
Ailecek gecelere doğru tırmandıklarını zamanı
Sanki gün geçtikçe düşünceleri kocamanlaşmaktan
Anne yine birdenbire şiş ve sağa sola yalpalayarak
koşmaktadır

Nasıl başlarlar anlamaya:
Acaba kalkınca pencereye yaslanan çocuk
Hareketi içine kapılır ırmakların

Bu elini sımsıkı tutan babadır
Hayata tümsekleri sarımsadan geçmesini tenbihler
Çocuk bu yumuşak sesin üzerine boylu boyunca uzanır
Hafifçe kısılmış sesi
Dikkatli ve kaçırmamaya çalışmaktadır

Fakat yıllar çoktan uzaklaştı
Boş tarlaların susuz ağızları göründü
Ve şehir
Yeniden arabalar insanlar
Kornalar büyük ve kalın
Su torbasının içindeki canı ürkütüyor
Baba dalgın ama geçişleri anlıyor
Ve denebilir ki
Orada çarpıntıların arasında
Açıp ellerini ışıklı sabahlara
Yemek saati doğum saati ne de
Başının üzerine uçaklar asılı
Bir Afgan köyü saati

Biliyorum hakkımız yok kalblerine
Öyle uzaktık hiç ağlamamış seslerinden

Cahit Zarifoğlu

29

MOLA

* Şiirin ilk olarak yayınlandığı *Mavera* dergisinin Şubat 1981 tarihli 51. sayısındaki imlâsı esas alınmıştır. Cahit Zarifoğlu, *Şiirler*, 3. baskı, İstanbul: Beyan Yayınları, 1989.

Faaliyetler

MAM

YUVARLAK MASA TOPLANTILARI TEZGÂHTAKİLER

İslam Düşüncesi: Şeriat-Hakikat İlişkisi Çerçevesinde Tasavvufun Teşekkülü

• **Hacı Bayram Başer** 24 Eylül 2016

Felsefe: Platon Düşüncesinde Tekhne: Sanat ve Felsefenin Ortak Kökeni

• **Oğuz Haşlakoğlu** 8 Ekim 2016

Sosyal Bilimler: Türkiye'de Yayıncılık Alanının Dönüşümü

• **Mehmet Erken** 15 Ekim 2016

Sosyal Bilimler: Müzik ve Kimlik

• **Rıdvan Şentürk** 22 Ekim 2016

Felsefe: Hukuk Ahlâktan Ayrılabilir mi? H. L. A. Hart Üzerinden Bir Tartışma

• **Sercan Gürler** 5 Kasım 2016

Düşünce Tarihi: Çölü Fethetmek: Hristiyan Asketizmi ve Manastırlar

• **Bilal Baş** 19 Kasım 2016

Sosyal Bilimler: Alafranga Halleri: Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret

• **Fatma Tunç Yaşar** 26 Kasım 2016

Felsefe: Hakikatin Adları: Antik Yunan Şiirinde Hakikat ve Adlandırma

• **Erman Gören** 17 Aralık 2016

SEMPOZYUM, ÇALIŞTAY, PANEL

Mu'tezile Metodolojisi Çalıştayı 10-11 Aralık 2016

30

MAM

Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

Hacı Bayram Başer

Şeriat-Hakikat İlişkisi Çerçevesinde Tasavvufun Teşekkülü

Değerlendirme: Mahmut Abdülbaki Serraç

Medeniyet Araştırmaları Merkezi güz dönemini *Tezgâhtakiler* yuvarlak masa oturumlarının İslam düşüncesi serisiyle başlattı. Programın konuğu Hacı Bayram Başer, doktora tezinden yola çıkarak bu alandaki netameli meselelerden tasavvuf kurumu hakkında konuştu. Tasavvufu şeriat-hakikat sarkacında değerlendiren konuşmacı, konuşmasının odağına da bu kurumun meşruluğunu yerleştirdi.

Gazali öncesi tasavvufun karakterini teşkil eden şeyin şeriat-hakikat ilişkisi olduğunu ifade eden Başer, tasavvuf hareketini bir ahlâki hareket ya da bir ilim olarak değerlendireceksek onun kimliğini bu ikilikte aramız gerektiğini söyledi.

Tasavvufun teşekkülünde üç aşama olduğunu belirten konuşmacı bu safhaları sırasıyla eleştiri, kriz, ve uzlaşma olarak ifade etti. Lâkin Başer'in kullandığı biçimiyle bunlar, evrensel kronolojik bir sıralamayı işaret etmiyor. Bazı coğrafyalarda bu dönemlerin hepsini ayrı ayrı görebiliyoruz. Buna karşın bu safhaların aynı anda tecrübe edildiği yerler de mevcut. Mesela Horasan'da hep bir uzlaşma dönemi hakimken Mağrip'te krizin ve eleştirinin bir arada yaşanması gibi.

Tezinde tasavvuf tarihini çalışırken ilk dönem tasavvufunu "zühd dönemi ve tasavvuf dönemi" diye ayıran argümanları sorguladığını söyleyen Başer, klasik metinlerde bu ayırımın bir karşılığını göremediğini söyledi. Oryantalistlerin Hristiyanlıktaki "asketizm ve mistisizm" ayırımını İslam araştırmalarına taşımaları sonucunda bu düşüncenin neşet ettiğini iddia eden Başer, Türkiye ve başka müslüman ülkelerdeki tasavvuf araştırmacılarının da bu görüşü benimsediklerini söyledi. Artık Hristiyanlık araştırmalarında dahi sorgulanan bu dönemselleştirmenin tasavvuf araştırmaları için de geçerli olmadığını ve yanlışlanması gerektiğini savundu.

Başer'e göre erken dönem sufilerin temel derdi, dini düşüncedeki alan ayrışmasının dini hayatta yol açtığı sorunlardır. Mesela fıkıh ilminin sadece ameli mükellefiyetlerle ilgili bir ilme dönüşmesi. Bu ayrışmalar yaşanırken her disiplinin belli bir alanı kapladığı ancak ahlâk alanının boş kaldığını söyleyen Başer, tasavvufun işte bu alanda işlerlik gösterdiğini dile getirdi. Yani dini düşünce gittikçe formelleşti ancak dinin ahlâk tarafını sistematik bir şekilde dönüştürecek bir ilim ortaya çıkmadı. Tasavvuf hareketinin bir ilme dönüşmeden önce bu açığı "kitab-ı zühd"lerin doldurduğunu söyleyen Başer, tasavvufun bir ilim olarak teşekkülünden sonra bu kitaplarda da azalma olduğunu söyledi. Başer bu sebeple

TEZGÂHTAKİLER-İSLAM DÜŞÜNCESİ
24 Eylül 2016

“

İlk dönem tasavvufunu zühd dönemi ve tasavvuf dönemi diye ayıran argümanları sorguladığını söyleyen Başer, klasik metinlerde bu ayırımın bir karşılığını göremediğini söyledi. Oryantalistlerin Hristiyanlıktaki asketizm ve mistisizm ayırımını İslam araştırmalarına taşımaları sonucunda bu düşüncenin neşet ettiğini iddia etti.

”

31

MAM
Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

kitab-ı zühdlere tasavvuf literatürünün ilk örnekleri olarak değerlendirdiğini ve tasavvufun sürekliliğini gösteren bir olgu olarak nitelendirdiğini söyledi.

Konuşmasının sonunda tezinin başlığına ve tasavvuf araştırmalarında kullanılan lûgata değinen Başer, kısa bir literatür eleştirisine girişti. Başer tasavvuf tarihinin temelde iki dönemi olduğunu, bunların da İbn Arabi öncesi ve İbn Arabi sonrası diye ayrıldığını söyledi. Tasavvufun “doğuşu”, “ortaya çıkışı” gibi ifadeleri olabildiğince kullanmamaya çalıştığını söyleyen Başer, tasavvufun Hz. Peygamber’den beri var olduğunu fakat farklı tezahürlerinin bulunduğunu söyledi. Bu gibi ifadelerin İslam’ın tıpkı Hristiyanlık gibi tekâmül eden bir din, yani baştan bütün hatlarıyla olgunlaşmamış ancak daha sonra yetkinleşmiş bir din olduğunu iddia eden oryantalist tezlerin ürünü olduğunu iddia etti.

TEZGÂHTAKİLER-FELSEFE | 8 Ekim 2016

Oğuz Haşlakoğlu

Platon Düşüncesinde *Tekhne*: Sanat ve Felsefenin Ortak Kökeni

Değerlendirme: Şeyma Kömürcüoğlu

Medeniyet Araştırmaları Merkezi’nin *Tezgâhtakiler* toplantılarının Ekim ayındaki ilk konuğu Oğuz Haşlakoğlu idi. Kendisini yeni çıkan; *Platon Düşüncesinde Tekhne: Sanat ve Felsefenin Ortak Kökeni* adlı kitap çalışması vesilesiyle dinledik. Konuşmamız öncelikle kitabın yayınlanma hikâyesini bizlerle kısaca paylaştı. Ardından kitabın genel tezleriyle ilgili değerlendirmeler yaptı.

Sunumunu dinlediğimiz çalışma, aslında yazarın 1999 yılında yayınlanan İngilizce yüksek lisans tezinin kitaplaşmış hâlidir. Fakat eser, bir tezin kitaplaşmasından da farklı bir seyir izlemiştir. Haşlakoğlu bu seyrin şöyle ifade etti: “Tezi, esasen İngilizce yazmam gerekirken İngilizce yazmadım. O dönemde danışmanım, bana bu tezi ancak Türkçe düşünerek yazabileceğimi söyledi. Türkçesini yazıp bitirdiğimde ise, bunu İngilizceye çevirmemin mümkün olmadığı gördüm ve İngilizcesini tekrardan ayrı olarak yazdım ve bunun neticesinde felsefenin ne olduğunu anlamamı sağlayan dönüşüm içine girmiş oldum.” Haşlakoğlu, sadece kendi anadilini kullanarak düşünebileceğini fark etmesinin bu sürecin yegâne ürünü olduğunu söyledi. Platon’la ilgili, süreç içerisinde literatür takibinin sonucunda, kendi tezinde yaptığı Platon okumasının, iki bin beşyüz yıllık Platon literatüründe bulunmadığını gören konuşmacı, böylece tezinin yayınlanmasının önemli ve gerekli olduğuna karar kılmış.

32

MAM
Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

Kitabın yöntemi, bugüne kadarki literatürde rastlanan genel eğilim olarak dönemsel sınıflamanın dışına çıkmaya çalışma çabasında yoğunlaşmaktadır. Zira konuşmacı, dönemsel sınıflamasına dayalı bu yöntemin kendi içinde problemlili olmasa da diyalogların anlaşılmasına dönük birtakım problemleri beraberinde getirdiğini söylemektedir. Kitabın Platon literatürüne getirdiği yöntemsel eleştiriyi bu şekilde ifade edebiliriz.

Bu eleştiriyi takiben yazarın Platon'u okumaya dönük bir kriter uyguladığına şahit olmaktayız. Bunun *philosophianın* kendisinden Platon'un ne anladığı ile Platon'a dair literatürde nasıl anlaşıldığıyla ilgili radikal bir farklılığın ortaya çıkması olarak niteleyen Haşlakoğlu, *philosophianın* Platon'da hiçbir şekilde metin üzerinden yürütülen bir faaliyet olarak anlaşılmadığını söyledi. Platon'un kendisinin de bunu ifade ettiğini söyledi: "Philosophia, üzerine yazı yazarak anlaşılabilir bir olgu olsaydı bunu bizatihi yapardım." diyor *Mektuplar'da*. Bunun daha önceki literatürde görülememesinin sebebini ise araştırmacıların hep aynı patikadan gitmiş olmalarına bağlayan konuşmacı, bunun aldıkları eğitim formatının etkisi olduğunu ifade etti.

Bu noktadan sonra Haşlakoğlu konuşmasına, *philosophianın* metin üzerinden muhakeme ile mümkün değilse nasıl olacağı ve nasıl anlaşılacağı ile ilgili değerlendirmelerle devam etti.

"Platon diyor ki bu yazdıklarım bana ait değil, bunlar Sokrates'in her an taze güzel sözleridir. Yazı meselesi en fazla oyun olarak alınabilir." Haşlakoğlu bunun üzerine *Diyaloglar'dan philosophia* meselesini nasıl anlayacağımızı sorgulayarak sözü kriter meselesine getiriyor. Eğer felsefe metin üzerinden mümkün değilse bizim *Diyaloglar* karşısında sahnenin karşısındaki seyirci gibi olduğumuzu söylüyor. Haşlakoğlu tam burada üç aşamalı bir durumun belirlediğini söyledi. Birincisi *sophos*, hakîm/ bilgedir. İkinci düzlem, *philosophos*, filozof, *sophia* ile hemhâldir ama onu tümüyle kavramış değildir. Üçüncü düzlem ise *philosophos* öncesine ait olandır; zincirlerini kırmaya müsait, yani zincirlerini kırabilmek için *sophosla* sohbet hâlinde olan. Haşlakoğlu bunu anlayabilmek için Sokrates'in nasıl öldüğüne de bakmak gerektiğini söyledi. O, Agora'da şehrin gençleriyle sohbet halindeydi. Sokrates sohbetlerde gençleri kötü yola düşürdüğü için öldürüldü. Bu gençler ise sıradan kişiler değildi. Aksine, aristokrat ailelerin çocuklarıydı, yani geleceğin yönetici adaylarıydılar. Bu sebeple bunun aslında büyük bir kavga olduğunu dile getirdi. Haşlakoğlu, *philosophosun* ne olduğunu anlatabilmek için Platon'un kullandığı sahne metaforunu gündeme getirir. Biz diyaloglarda bir sahneyi seyrediyoruz ve bu sahnede olan biten her şeyi biz, muhataplık düzeyimiz itibarıyla kabul edebiliriz. Platon, *Philosophia'yı* nasıl tanımlayacak? Yazar, Platon'un

“

Haşlakoğlu, *philosophianın* Platon'da hiçbir şekilde metin üzerinden yürütülen bir faaliyet olarak anlaşılmadığını söyledi. Platon'un kendisinin de bunu ifade ettiğini söyledi: '*Philosophia*, üzerine yazı yazarak anlaşılabilir bir olgu olsaydı bunu bizatihi yapardım.' diyor Platon.

”

33

MAM
Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

Eski Yunan'da bir sanat eseri ortaya koymak, ne yaptığını bilmeyi gerektirdiği için, *tekhne* doğrudan *episteme* içerir. *Philosophianın* kendisi bir *tekhne*dir ama *sophosun* *tekhnesidir*. O halde *philosophianın* neden metin üzerinden muhakeme ile mümkün olmadığı da anlaşılmalıdır.

bunu “dönerek bir yükselme ve görme faaliyeti olarak anla[dığını]” ifade etti. Platon’un dönme ile kastının *periagogia* olduğunu söyledi. Bu dönme de *psukhenin* dönmesidir. Dönen şeyin kendisi *psukhe* yani nefstir. Demek ki *psukhenin* kendisinin dönüşü ile ilgilidir *periagogia*. Platon’da eğitim yani *paideia* tam olarak *philosophiadır*. Onda eğitim denilen şey erdemler itibarıyla hakikate temas etmenizdir. Peki *psukhe* dönerken nereden nereye geliyor? Haşlakoğlu’nın dediğine göre *psukhe* dönerken bir sahne değiştiriyor. Konuşmacının bulunduğu bir diğer önemli kavram ise *periakteon*: “Bu kelime Yunan tiyatrolarındaki bir araç tasarımına verilen addır. Prizmatik üç tane çokgen var. Bunların üzerinde uç kesiminde sahne resmi var. Hep birlikte değişince sahne resmi yani sahne değişiyor. Platon bunu alıyor, fiil olarak kullanıyor bir defaya mahsus. Bunun yapılmasının kendisi bile başlı başına ipucu. Şimdi demek ki *psukhenin* dönmesi, sahne değiştirmedir.”

Haşlakoğlu buradan yola çıkarak *philosophia* tanımının ne olduğu sorusuna gelmektedir. Bu sorunun cevabını ise, *philosophia* bir *tekhne*dir diyerek verir. Sunumun son bölümünde, *tekhnenin* bir meydana getirme faaliyeti oluşu üzerinde durulmuştur. Örneğin matematik yapan da ayakkabı yapan da heykel yapan da aslında *tekhne* yapar. *Tekhne* yapan bilgi içerir. Eski Yunan’da bir sanat eseri ortaya koymak, ne yaptığını bilmeyi gerektirdiği için, *tekhne* doğrudan *episteme* içerir. *Philosophianın* kendisi bir *tekhne*dir ama *sophosun* *tekhnesidir*. O halde *philosophianın* neden metin üzerinden muhakeme ile mümkün olmadığı da anlaşılmalıdır. Platon, dönme bağlamı için mağara istiaresini kullanır ama yükselme için *epistemeyi* kullanır. Platon’da ontoloji tecrübidir. Bu yeterlidir Platon’un ne kastettiğini anlamak için. *Philosophia* ile olan ilişkiyi belirleyen *pathos* Eros’tur. *Philosophos* ile *sophos* arasındaki ilişki Eros ilişkisidir. Dolayısıyla filozof tutulmuştur yani meczuptur. Dinleyicilerin soru ve katkıları ile devam eden konuşma, oldukça farklı bir Platon okumasıyla karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Platon’un *philosophostan* ne anladığı ve bunun ancak Eros’la girilecek ilişkinin anlaşılması ile görülebileceği noktasındaki açılımı hayli dikkat çekicidir. Hem yöntemsel olarak hem de literatüre getirdiği yeni okuma biçimi açısından eser, bu konudaki yeni tartışma ve çalışmaların önünü açmaya namzet görünmektedir.

Mehmet Erken

Türkiye’de Yayıncılık Alanının Dönüşümü

Değerlendirme: Hüseyin Etil

Medeniyet Araştırmaları Merkezi’nin düzenlediği Tezgâhtakiler toplantı serisinin Ekim ayındaki ikinci konuşmacısı Mehmet Erken’di. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde tamamladığı yüksek lisans tezinden hareketle gerçekleştirdiği sunumda Erken, Türkiye’de yayıncılığın geçirdiği dönüşümü Bourdieu’nün teorik araçları yardımı ile açıklamaya çalıştı.

Tezinin temel ilgi odağı olan seksen sonrasındaki sürece odaklanmadan önce Erken, yayıncılık alanının tarihsel gelişim sürecini anlattı. Matbaanın devletin etkisi neticesinde İbrahim Müteferrika tarafından Osmanlı’ya girmesiyle oluşmaya başlayan yayıncılık, temel olarak 18. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlık kazanabilmiştir. Matbuatin gelişmesinin ardındaki temel dinamik, üretim araçlarının kapasite hacminin artmasıdır. Üretim araçlarında yaşanan her devrimci gelişim, matbuat dünyasındaki üretim ilişkilerinden toplumsal ilişkilere kadar bütün ilişki sistemini altüst etmiştir. Matbaacılıkta 19. yüzyılda önemli atılımlar yaşanmıştır. Litografyanın icadıyla birlikte matbaa zanaatkar niteliğinden çıkarak endüstrileşmiştir. Matbuat da bununla birlikte piyasalaşmıştır.

Erken, “matbuat dünyası” ifadesiyle en genel olarak matbaada basılan malzemeler ve onun etrafında oluşan ilişkiler sistemini kastettiğini söyledi. Belki de bunun en önemli sonucu basın ve yayının içsel ilişkisidir. Merkezinde basının olduğu matbuat dünyası, basın alanında yaşanan değişimlerden derinden etkilenmiştir. İlk zamanlardan 1980’lere kadar matbuat dünyasının genel yapısal özelliği yayıncı, dağıtıcı ve kitapçıların tekelleşmesidir. Çağaloğlu ve Bâb-ı Âli’de mukim olan bu yapı, matbuatla ilgili herkesi kapsayan bir dünya oluşturmuştur. İlk dönemlerde yazar ve okuyucu da dâhil olmak üzere yayıncılık alanı belli mekânlarda gelişim göstermiştir. Ayrıca matbuat dünyasında en önemli aktör devlettir; hatta denilebilir ki devlet, alandaki en büyük oyuncudur. Cumhuriyet’le birlikte devletin stratejik yönelimleri yayıncılık sektörünü de yakından etkilemiştir. Harf inkılâbı bunun en önemli enstrümanıdır. O dönemde piyasadaki en büyük yayınevleri, devletin desteğiyle kurulan yayınevleridir. Remzi ve İnkılâp Yayınları bu yayınevlerinin iki önemli örneğidir. 1950 sonrasında ise sosyo-politik canlanmaya bağlı olarak matbuat dünyası da gelişmiş, farklılaşmış ve çeşitlenmiştir. *Çok satan* serisi bu dönemde Türkçe

TEZGÂHTAKİLER-SOSYAL BİLİMLER
15 Ekim 2016

“

İlk zamanlardan 1980’lere kadar matbuat dünyasının genel yapısal özelliği yayıncı, dağıtıcı ve kitapçıların tekelleşmesidir. Çağaloğlu ve Bâb-ı Âli’de mukim olan bu yapı, matbuatla ilgili herkesi kapsayan bir dünya oluşturmuştur.

”

35

MAM
Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

okurla buluşmaya başlamıştır. Bedir, Altın, Tekin gibi farklı tandanslarda pek çok yayınevi bu dönemde kurulmuştur. İlgili dönemde gerek popüler yayınlar gerekse politik yayınlar büyük oranlara yükselmiştir. 1950-75 yılları arasında yayınlanan başlık sayısında çok büyük bir artış söz konusu olmakla birlikte, 1975-80 arasında ise politik süreçlerin keskinleşmesiyle yayınlarda ciddi bir düşüş gözlemlemek mümkündür. Bu dönemin önemli bir diğer karakteristiği ise önemli gazetelerin yayınevi kurmalarıdır. Cumhuriyet, Milliyet, Tercüman gibi gazetelerin kurduğu yayınevleriyle yayının kiteselleşmesi daha da artmıştır. Erken'in belirttiğine göre 1980 öncesinde yayınevleri aynı zamanda sosyal buluşma mekânları olarak da öne çıkmaktadırlar. Yayınevi etrafında oluşmuş kültür dünyası, seksen öncesinin tipik niteliğidir. Dağıtımçı, kitapçı, yazar, yayıncı, okur; her biri matbuat dünyasının asli unsurlarıdır. Erken'e göre bu yapı, seksen sonrasında iki temel dinamiğe bağlı olarak bir kırılma geçirmiştir. Bu dinamiklerden biri, devletin baskılarıdır. 12 Eylül sonrasında devletin uygulamaları yayınevlerinin kapatılmasına ve kitaba dair olumsuz bir atmosferin oluşmasına katkı sunmuştur. Ancak üretimin mantığını değiştiren asıl neden, artan baskı rejimi olmamıştır. En temel etken, üretim araçlarında yaşanan gelişmedir: Ofset baskı yöntemi ve bilgisayarın üretim sürecine dâhil olması. Masaüstü yayıncılık denen yayıncılık türü bu dönemde ortaya çıkmıştır. Litografya döneminden kalma hurufat sistemi ofset baskıyla değişmiştir. Üretim sürecinde yaşanan gelişmeler mesleki yapıyı derinden sarsmış ve klasik dönemin "dizgicilik", "mizanpajcılık" gibi pek çok iş kolu ortadan kalkmıştır. Üretimin bu yönde gelişmesi ve piyasa güçlerinin daha da büyümesiyle birlikte, yeni aktörlerin ortaya çıkması tetiklenmiştir. Metaların dolaşımı başlı başına bir sektöre dönüşmüş ve klasik dönemin tekelleri kırılmıştır. Dağıtımçı, kitapçı ve yayıncı üç ayrı iş kolu hâline gelmiştir. Büyük dağıtımçılar 1980 seksen sonrasında ortaya çıkmaya başlamıştır. Kitabevleri olgusu da bu dönemin bir diğer önemli gelişmesidir. Pandora ve Mefisto gibi önemli kitabevleri bu süreçte açılmıştır. Basının mekânsal değişiklikleri de Çağaloğlu'ndaki matbuat dünyasını temelden sarsmıştır. Önceki dönemin belli mekânlarda cisimleşmiş ve görece daha cemaatsel üretim ve tüketim ilişkileri, yeni dönemde piyasalaşmış ve toplumsallaşmıştır. Piyasalaşmanın önemli bir diğer göstergesi de kitap fuarlarıdır. Erken, 1980 sonrasında bütün bu gelişmelerinin hâlen içinde olduğumuz yayıncılık tipinin oluşumuna kaynaklık ettiğini söyledi. Piyasanın genişlemesi ve aktörlerin çoğalması rekabetin derinleşmesine, bu ise yayınevlerinin yeni stratejiler geliştirmesine neden olmuştur. Yayınevleri yeni trendler oluşturmaya başlamışlardır. Çok satan yazarlar çağı başlamıştır; Orhan Pamuk, Ayşe Kulin, Elif Şafak, İskender Pala gibi isimler olarak öne çıkarılmıştır. Gazetelerin kitap ekleri de önemli bir diğer enstrümandır. İlgili dönemde, Doğan Holding en

kurumsal ve rasyonel örgütlenmeyi temsil etmektedir. Doğan Holding; Doğan Kitap, D&R ve Radikal Kitap ekiyle piyasanın en güçlü aktörüdür.

Son dönemde internetin üretim sürecine dâhil olmasıyla başlayan internetten satış dönemi matbuat dünyasını temelden sarsmıştır. O nedenle pek çok iş kolu yokolmanın eşiğindedir. Giderek genişleyen dijitalleşme süreci bizleri giderek matbuatın kıyasına getirmektedir. Matbuat dünyasının sosyolojik analizinden ziyade tarihsel betimlemesini tatminkâr bir şekilde gerçekleştiren Erken, tezinin en zayıf noktasının ampirik malzeme ile teorik çerçeve arasındaki rabitanın gerektiği gibi kurulamaması olduğunu belirterek bir özeleştiriyile sözlerini noktaladı.

Rıdvan Şentürk

Müzik ve Kimlik

Değerlendirme: Betül Sezgin

Küre Yayınları'ndan çıkan *Müzik ve Kimlik* kitabı üzerine davet ettiğimiz Rıdvan Şentürk'le eserin hangi hassasiyetler gözetilerek yazıldığını konuşarak toplantıya başladık.

Müziğin günümüzde hak ettiği veçhiyle kavranamayışı, sıklıkla suistimal edildiği ve Cumhuriyet dönemi öncesinden günümüze değin araçsallaştırıldığına dair kanaatleri, Şentürk'ü müziği tarihî bir süreç içerisinde araştırmaya sevk etmiştir. Bu araştırmanın temel aldığı iki husus vardır. İlki, politik anlamda müziğin her zaman kullanılan bir araç olarak değerlendirilmesi ve politik kimlikler üzerinden üretilmeye çalışılmasıdır. Diğeri ise üzerinde yaşadığımız toprağın sahiplerinin müziğe gereken ilgiyi göstermemiş olmalarıdır. Çoğunlukla bir eğlence aracı olarak görülen müziğe dair sistematik bir düşünce geliştirilememesi, mevzunun kısır tartışmalar içine hapsedilmiş olması, helâl-haram tartışmasının ötesine geçememesi gibi sorunlar, müziğe farklı biçimlerde yaklaşmak ve çeşitli boyutlarıyla inceleme ihtiyacını düşündürmüştür.

Öncelikle müziğin ne olduğu ya da nasıl olması gerektiği konusunda bir anlayışın vücuda gelmesi, takribinde de müziğin tarihle, toplumla, insanla, evrenle yani varlığın ontolojik boyutlarıyla ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Kitabın içeriğinin teoriden ziyade pratik düzlemde seyretmesi bu ilişkinin belli ölçüde ele alınabilmesine imkân vermiştir.

Son iki yüzyıl içerisinde coğrafyamıza bakıldığında ayrışma, çatışma ve etnik bölünmüşlük görülüyor. Farklı kesimler arasında birlik ve beraberlik düşüncesinin

TEZGÂHTAKİLER-SOSYAL BİLİMLER
22 Ekim 2016

37

MAM
Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

Çoğunlukla bir eğlence aracı olarak görülen müziğe dair sistematik bir düşünce geliştirilememesi, mevzunun kısır tartışmalar içine hapsedilmiş olması, helâl-haram tartışmasının ötesine geçememesi gibi sorunlar, müziğe farklı biçimlerde yaklaşmak ve çeşitli boyutlarıyla inceleme ihtiyacını düşündürmüştür.

geliştirilmesi ve pekiştirilmesine duyulan ihtiyaç aşikâr. Batı'yla olan çatışma kültürüne karşı bir direnç oluşturulmak isteniyorsa bunun her alanda yapılması elzemdir. Coğrafya ve halkların birlikteliğinin daha çok sanat ve kültürle sağlanabileceğini deşinen konuşmacı, müzik üzerinden 18. yüzyılda başlayan, 19. yüzyılda artan bir takım ayrışmaların olduğunu ifade etti. Müzik, ayrıştırma politikası oluşturulması ve suni kimliklerin kendi aralarında çatıştırılması için de kullanılan çok tesirli bir araçtır. Kitapta, müzik üzerinden tarih boyunca yapılmış ayrıştırma ve çatışma politikaları eleştirilerek tam tersine müziğin birlik ve beraberliği destekleyen yönüne dikkat çekilmiştir. "Türk müziği/Türk klasik müziği"ni saray müziği veya halk müziği olarak nitelemek doğru değildir. Şentürk, "Türk Klasik Müziği" denilmesinin en uygunu olduğunu dile getirir. Dünyada birkaç tane klasik müzik vardır. Bunların en meşhuru Klasik Batı Müziği'dir. Bir başkası ise Klasik Türk Müziği'dir. Bunların dışında kalan diğer müzik türleri, daha çok etnik müzik olarak görülmektedir. Buna binaen *Müzik ve Kimlik* kitabı tarih, toplum, devlet, sanat ve kimlik ilişkilerini de tartışıyor. Türk müziği, etnik kimlik etiketini aşmış durumdadır; çünkü tarihsel süreç içerisinde kimlik olabilme şartlarını haizdir. Türk Müziği klasik müziktir; bu yüzden de içerisinde Rum, Ermeni, Keldani vs. farklı etniklerin müzikleri görülebiliyor. Türklerin bu topraklara gelene kadar yaşadıkları yolculuk esnasında geçtikleri coğrafyalarda mimari ve müzik izler bıraktıkları malûmdur. Sanat alanında ilerleyemeyen ve eser ortaya koyamayan, kendi tarzını biçimlendirip mührünü vuramayan milletler tarihsel süreçte kendi kimliklerini de oluşturamıyorlar. Savaşlar ve yağmalar bir toplumu inşa etmeye yetmiyor. Toplumunu özgür ve tarihi süreç içerisinde var kılan yaptığı inşa faaliyetidir. Bunun için özgün bir ruha sahip olunması gerekiyor ve bu, günlük hayatın pratiklerini belirleyen, sanatsal ifadeleri ortaya çıkarmaya imkân tanıyan ruhtur. Şentürk'e göre bir ruhun tarihselleşmesinden bahsedilebilir ve bunun göstergeleri de tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan sanat, kültür, düşünce eserleri olan ruhun somut ifadeleridir.

Son ikiyüz- üçyüz yıllık tarihimize bakıldığında edebiyat, mimari, şiir, müzik gibi sanat dalları arasındaki ilişkinin gittikçe zayıfladığı, her bir alanın spesifikleştiği görülüyor. Sanatla ortaya konabilecek olan varolma şevkini ve sanat argümanlarını kaybetmiş bir topluma dönüşme yolundayız. Bu, hakikatin formu olan güzellikten uzaklaşıldığı anlamına geliyor. Değerlerimiz Anglosakson dünyanın özelliklerine dönüşmeye yüz tutuyor çünkü günlük hayatımızın pratikleriyle tarihsel kimliğimizin irtibatının çok zayıflamıştır. Asıl itici gücü bunlarda gördüğünü ifade eden Şentürk, teknolojiye ne kadar ilerlenirse ilerlensin asıl meselenin günlük hayat pratiklerinde olduğuna dikkat çekiyor.

Sercan Gürler

Hukuk Ahlâktan Ayrılabilir mi? H. L. A. Hart Üzerinden Bir Tartışma

Değerlendirme: Metin Demir

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin Tezgâhtakiler toplantı serisinde Felsefe kategorisinde H. L. A. Hart felsefesinde hukuk ve ahlâk ayrımını konuşmak üzere İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Sercan Gürler'i misafir ettik.

Gürler, hukuk felsefesinin iki büyük hattı olan doğal hukuk ve pozitivizm ayrımının temelde hukuk ile ahlâk ilişkisine dayandığını belirtti. Bu ilişkinin "Hukuka itaat etmek ahlâki bir yükümlülük müdür, yoksa ahlâk bazen hukuka itaat etmemeyi mi gerektirir?" sorularını tazammun ettiğine işaret etti. Öncelikle hukuk ve ahlâk kavramlarından ve bu ikisinin ilişkisinden ne anlaşıldığını netleştirmeye gayret eden Gürler, "Hukuk-ahlâk ilişkisi felsefi olarak zorunlu mu yoksa arızî bir ilişki midir?" sorusunun önemine dikkat çekti. Ahlâk konusunda ise âdetler, görenekler ve ikinci anlamıyla eleştirel ahlâk ya da etik şeklinde anlaşılan ahlâk kavrayışlarına değindi.

Gürler, hukuk-ahlâk ayrımının tarihsel oluşumunu aydınlatmak amacıyla doğal hukuk fikrine dayanan İngiliz hukuk sistemini kısaca izah etti. *Common Law* diye anılan İngiliz hukuk sistemi, belirli bir siyasi merci tarafından konulmuş (*posit*) olmayan, daha çok kararlar ve içtihatlar üzerinde oluşan bir yapıdır. Hukukun ne olduğunu belirleyen hukukçuların kararlarıdır. Bir cümle ile bu hukuk bir "hukukçular hukukudur". Bu anayasal yapı bir hükümet tarafından vazedilmiş değil, aksine ortaktır (*common*); yani bin yıllık gelenek ve göreneğe dayanır. Dolayısıyla İngiliz hukukçu William Blackstone'a göre bu yasalar, kendiliğinden rasyoneldir, doğaldır, kendiliğinden meşrudur. Bunun aksi kutbunda yer alan Alman-Fransız kodifiye hukuk geleneğinde, parlamentoda bir grup iktidar sahibinin karar verdiği yazılı kurallar bütünü esastır. Hukuk doğal değil, siyasi iktidarın koyduğu normlardır.

1850'li yıllarda Jeremy Bentham'ın talebesi John Austin *Hukukun Belirlenmiş Alanı* adlı ders notları derlemesinde doğal hukuka karşı güçlü eleştiriler yöneltir. Ona göre, hukukun ne olduğu, kaynağının kim veya kimlerde olduğu tespit edilebilir şekilde belirlenmesi gerekir. Buna hukuki pozitivizm denir, yani hukuk mevzu olmalıdır, konulmuş (*posit* edilmiş) olmalıdır. Jurisprudence kelimesini ilk defa kullanan Austin, bu kavram ile hukuku kendi içinde bütünlüklü bir sistem olarak görür. Blackstone, doğal hukukta düşünüldüğü gibi, hukuk'un rasyonel,

TEZGÂHTAKİLER-FELSEFE
5 Kasım 2016

“

Hukuk ve ahlâk kavramlarından ve bu ikisinin ilişkisinden ne anlaşıldığını netleştirmeye gayret eden Gürler, Hukuk-ahlâk ilişkisi felsefi olarak zorunlu mu yoksa arızî bir ilişki midir? sorusunun önemine dikkat çekti.

”

39

MAM
Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

“

Jurisprudence kelimesini ilk defa kullanan Austin, bu kavram ile hukuku kendi içinde bütünlüklü bir sistem olarak görür.

”

ahlâki ve Tanrı'nın iradesini yansıttığı fikrine karşı çıkar. Ona göre hukuk diğer alanlardan ayrılmalıdır. Ne olduğu ve ne olması gerektiği ayrılmalı; yani hukuk ile ahlâk ayrılmalı. Hukuk kendi içinde tutarlılığı içerisinde ele alınmalı, hukuk kendi içinde incelenmeli, ne olması gerektiği dışında bırakılmalıdır. Hukuku rasyonelleştirmek, bilimselleştirmek, onu doğal hukuktan arındırmak gerekecektir. İlginç olarak doğal hukuk İngiltere'de statükoyu korumaya hizmet eden bir fikir iken, Kıta Avrupası'nda yani Grotius, Hobbes, Locke ve Rousseau'da devrimci bir hâl alır. Weber'in de belirttiği gibi burada hukuk modernleştirme aracı olarak iş görür.

Hart'ın hukuk-ahlâk meselesi konusunda yorumuna gelince; Hart, Austin'den sonra pozitivizm bayrağını devralmakla birlikte, bu kadar kaba bir pozitivist değildir. O da hukuk ve ahlâkın ayrılması gerektiği konusundaki iddiayı sürdürür. Ancak paradoksal biçimde hukuk bilimselleştirildikçe siyasetin hizmetine girmektedir. Austin gibi o da hukukun doğal hukuktan ve ahlâktan ayrılması gerektiğini düşünür ancak hukuk ile ahlâki bütünüyle ayırma konusunda mütereddittir. Kelsen ve Hart, liberal hukuk devleti ortaya çıkınca siyasi iktidarın bir aracı ya da ahlâkın yaderki olan bir hukuk yerine, kendi kuralları ve kendi işleyiş mantığı olan bir hukuk düşüncesini muhatap alırlar. Hart'a göre tabiidir ki hukukta bazı ahlâki değerler yer alabilir ancak hukukun kendi dinamikleri olmalıdır. Bu dinamiklerin başında normlar gelir; bunlar öncelikle buyruk tipi normlardır. Hukukta sadece müeyyide değil, aynı zamanda buyruk düzeyinde normların hukuki niteliğini veren ikincil normlar vardır. Bu normların temelinde tanınma kuralları (*rule of recognition*) vardır. Bu en üst norma bakarak bir toplumda neyin hukuki olduğunu anlarız. Örneğin bizim anayasamızın temel ve değiştirilemez maddeleri bütün diğer normlara hukukiliğini veren ilkelerdir. Sonuçta hukuk normlardan müteşekkildir ve kendi düzenini kendisi inşa edebilir. Doğaya, Tanrı iradesine ve ahlâka gitmeye gerek yoktur. Hukuk ahlâktan ayırdır ancak aralarında bağlantıları da mevcuttur.

İkinci Dünya savaşından sonra Nazi tecrübesi, Kelsen'de her türlü yabancı unsurdan ayıklayıp bilimsel hâle getirilmesinin hukuk fenomenini bütünüyle açıklayamadığı konusunda tereddütler getirmiştir. Weimar anayasası teknik olarak mükemmel bir anayasa olmasına rağmen uygulaması hiç de harika bir nizam getirmemiştir. Bu da "Sadece kurallara bakarak hukuku gerçekten anlayabilir miyiz?" sorunu gündeme getirmiştir. Bir hukuki düzenleme apaçık bir şekilde gayri-adil ise, buna teknik olarak bile hukuki diyemeyeceğimiz yönünde, apaçık bir adalet kavramını öne çıkaran eleştiriler geliştirilmiştir. Mesela Almanya ve İtalya merkezli bir "doğal hukukun rönesansı"na tanıklık edilmiştir.

40

MAM

Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

Hart'ın doğal hukuk ve pozitivizmin sentezi konusundaki tespiti, "ahlâka ve adalete aykırılık" olgusunu hukuk dışına çıkarmaz. Hart, kıta Avrupası, siyaset felsefesinin insan hak ve hukukunu korumak için ahlâka başvurmuş olmasına rağmen, Anglo-Amerikan düşüncesinin insan hak ve hürriyetini korumak için ahlâki dışarıda tutmaya çalıştığı tespitini yapar. "Liberal gelenek İngiltere'de güçlü olduğu için burada hukuk dışı mercilere başvurmaya ihtiyaç kalmıyor." der. Amerikalı hukukçu Fuller, bu tartışmaya dahil olarak Alman hukukçularından yana bir tavır sergileyerek Hart'a *Positivism and Fidelity to Law* başlıklı bir reddiye yazıyor. Bu tartışma Hart'ın *magnum opus*'u olan *The Concept of Law* eserini yazmasına sebep olur. Buna cevaben Fuller *The Morality of Law* adlı eserini kaleme alır. Fuller'ın itirazı şudur: Hukuk sadece normlara bakılarak (metin olarak) ele alınabilir ama normlar ne kadar mükemmel olursa olsun (hayat içinde) uygulanma kapasitesi olmalıdır. Her metin için bir yorum boyutu, yorumlayan icracılar ve kurumlar mevcuttur ve bunlar norm metninin kendisine indirgenemeyecek unsurlardır. Pozitivistler hukukun, metin dışındaki bu arkaplanını gözden kaçırdığını iddia eder. Fuller'a göre hukuk bir karşılıklı anlaşma zemini, bu zeminde yasayı koyan ile tabi olanlar arasında bir değer paylaşımı ve uzlaşısı söz konusudur. Dolayısıyla hukuk uygulamadan, uygulama yorumdan, yorum da değerden ve ahlâki mülâhazalardan varestede tutulamaz.

Bilal Baş

Çölü Fethetmek: Hristiyan Asketizmi ve Manastırlar

Değerlendirme: Tarık Aksel

Manastırlar, hem kilise kurumu içinde bir toplumsal yönetim biçimi hem de kelimenin etimolojisinde bulunan inziva manâsıyla manastırlar, dinler tarihi çalışmalarında çok farklı veçhelerinin araştırma konusu olduğu bir olgudur. Programın takdimini gerçekleştiren İshak Arslan'ın da belirttiği gibi, hakkında Türkçede çok sayıda araştırmanın bulunduğu iddia edemeyeceğimiz bir konu. BSV Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin yuvarlak masa toplantısının misafiri olan Bilal Baş, *Çölü Fethetmek: Geç Antikçağ'da Manastırlar* kitabında ilk Hristiyan asketiklerinden Antonius'tan (251-356) itibaren Hristiyanlığın asketik yaşamının ve bu yaşamın kurumsallaştığı manastırların oluşum koşullarını tartışıyor. Bunun için örnekleme ise antik dönem Mısır manastırları. Kitabın başlığındaki "geç antikçağ" ibaresine değinerek ünlü İngiliz tarihçi

“

Bizim anayasamızın temel ve değiştirilemez maddeleri bütün diğer normlara hukukiliğini veren ilkelerdir. Sonuçta hukuk normlardan müteşekkildir ve kendi düzenini kendisi inşa edebilir.

”

TEZGAHTAKİLER-DÜŞÜNCE TARİHİ
19 Kasım 2016

41

MAM
Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

Basileus'un manastırı çöl sembolizmini tamamen değiştirerek manastırı şehrin merkezine kuruyor. Manastır burada hayatın daha içinde; aynı zamanda sivil hayat da bundan etkileniyor ve manastır etrafında şekillenen bir şehir yaşantısı belirlemeye başlıyor. Bu, asketik yaşamda büyük bir dönüşümü temsil eder.

Peter Brown'un bu dönemselleştirmeyle özdeşleştiğini ifade eden Baş, kendi çalışmasının da Brown'un ortaya koyduğu dönemselleştirmeden faydalandığını söyledi. Brown, yine ünlü İngiliz tarihçisi Edward Gibbon'un *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*'nde bugün geç antikçağ dediğimiz 2. ve 8. asırları kapsayan dönemi, onun çizdiği atıl ve kasvetli havadan çıkarıp dünya için yeni başlangıçların ve parametrelerin olduğu bir tarih anlayışına tevیل etmesiyle ünlüdür. Hristiyanlıktaki evrensel asketizmin gelenekte Mısır'a dayandırıldığını söyleyen Baş, *difüzyonist teori* denilen bu açıklamanın bugün artık büyük ölçüde yalanlandığını dile getirdi. Mesela Kapadokya'daki manastırların kurucusu Aziz Basileus'un Mısır'a hiç gitmediğini, Anadolu'dakinin iddia edilen evrensel asketizmden bambaşka bir oluşum sürecine sahip olduğunu ortaya koyan belgeler çıkarılmıştır.

Basileus'un manastırı çöl sembolizmini tamamen değiştirerek manastırı şehrin merkezine kuruyor. Manastır burada hayatın daha içinde; aynı zamanda sivil hayat da bundan etkileniyor ve manastır etrafında şekillenen bir şehir yaşantısı belirlemeye başlıyor. Bu, asketik yaşamda büyük bir dönüşümü temsil eder.

Bilal Baş'ın kitabı temelde iki hususun izini sürüyor: Bunların ilki asketik hayat pratikleri; ikincisi ve daha önemlisi ise bu asketik yaşamı oluşturan ontolojidir. Bu ontolojide ruh-beden zıtlığı esas alınıyor. Bedene ait her şey zühde, asketik yaşama engel teşkil eder. Bedensel istekler mümkün olduğu ölçüde kontrol altında tutulmalıdır.

Baş'a göre manastır yaşamı yalnızca Kutsal Kitap ve Yahudi geleneğinden beslenmemiş, kendi döneminin Helenistik antropolojik fikirlerinden de faydalanmıştır. Hristiyanlığın Yahudi olmayan (*gentile*) insanlara, özellikle de pagan inanışa sahip insanlara tebliği ile beraber, bu din artık küçük bir kavim dini olmaktan çıkıyor ve Greko-Romen kültürünün içinde gelişmeye başlıyor. Zamanla Yahudi kökenin zayıflaması, sembolik bir boyuta indirgenmesi; Greko-Romen kültürün unsurlarının Hristiyanlığın esasını oluşturması söz konusu. Baş'ın düşüncesine göre aynı süreç bu dinin asketizminde de geçerlidir. Yeni ortaya çıkan Hristiyan asketizmi ibadet ü taat açısından Yahudilik zühdüyle bağdaşıklık gösterse de bu iki asketik anlayış itikadi manâda birbirinden çok farklıdır. Yahudi asketizmi hiçbir zaman ruh-beden düalizmini kabul etmemiştir; ayrıca dünyevi hayattan vazgeçmez. Hristiyan asketizmi ise bunun tam aksi bir inançtan kökleniyor. Hristiyan manastırı, dünyalığın hayat boyu terkinin gerektirir.

Manastırların başlangıçta kilise kurumundan ayrı olduğunu belirten Baş, ancak kilisenin kendi otoritesinden çalan bu kurumu ustaca nüfuzu altına aldığını söyledi. Fakat bu nüfuz karşılıklıdır. Örneğin dokuzuncu yüzyıla kadar

papazlarda ruhbanlık zorunluluğu yokken manastırların etkisiyle papaz olmak için ruhbanlık şartı getirilmiştir.

Asketizm üçüncü asra kadar yalnızca gücü yetenlere tavsiye edilirken bu tarihten sonra bütün Hristiyanlara teşmil edilmesi söz konusudur. Bu Ortaçağ Hristiyanlığının oluşmasında önemli bir adımdır. Difüzyonist teorinin çökmesiyle beraber Hristiyan asketizminin çıkışını açıklayan yekpare bir teori kalmadığını ifade eden Baş, evrensel asketizmin gelişiminin kaynağının şu anda bilinmediğini söyledi. Bildiğimiz, manastırların kurulmasının bu asketizmin yaygınlaşmasının bir sonucu olduğudur. Hristiyan asketizminin bu denli büyümesinin muhtemel bir açıklaması, bu fenomenin yayılma sürecinde insan topluluklarının genelinde zühd hayatının yoğun biçimde yaşanması olabilir. Pagan kavimlerin dahi manastıra benzer kurumlara ve ruhbanlığa benzer pratiklere sahip oldukları biliniyor.

Fatma Tunç Yaşar

Alafranga Hâlleri: Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret

Değerlendirme: Azra Sancak Çelik

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin Tezgâhtakiler konuşma serisinin konuğu olan Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Fatma Tunç Yaşar, doktora tezini genişleterek yazdığı *Alafranga Hâlleri: Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret* kitabını sundu. Âdâb-ı muâşeret ve alafranga kavramlarının Osmanlı için neler ifade ettiği hususları, Osmanlılar'ın alafranga ile nasıl yüzleştiği ve geç Osmanlı kavramının hangi döneme işaret ettiği hususları, konuşmanın girizgâhı oldu.

Yaşar, geç Osmanlı dönemi ile erken modern olarak tabir edilebilecek 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinin problematik bir zaman ifadesi olduğunu vurgulayarak söze başladı. Yazara göre kitabın başlığında yer alan bu dönemin kapsayıcı bir ifade olarak görünmesinden ötürü biraz da mecburi bir tanımlama aracı olduğunu eklerken aslı İngilizce yazılan tezinden yaptığı Türkçeleştirmede *âdâb-ı muâşeret* ve *alafranga* kavramlarını birbirlerinin karşılığı olarak kullanmadığından ötürü iki kavramı da içeren bir başlık tercihinde bulunmuş.

Yaşar, özellikle Nevin Meriç'in kitabından etkilenerek araştırmalarına başlamış ve bu alanda literatür odaklı bir çalışma gerçekleştirmiş. Bu alanı "denizde tuz aramak gibi" nitelendiren Yaşar, çalışmalarını spesifikleştirmek için geç

TEZGÂHTAKİLER-SOSYAL BİLİMLER
26 Kasım 2016

43

MAM
Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

Çoğunluğu tefrika biçiminde gazetelerde yayınlanan bu kural dizileri 1889'da ilk kez kitap olarak -geç bir tarihte- ortaya çıkmış. En son basımları ise özgün eser olarak 1918'de, yeniden basım olarak da 1923'te görülüyor.

44

MAM
Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

Osmanlı döneminde kaleme alınmış görgü kurallarını ihtiva eden kitapları esas kaynaklar olarak kullanmış. Görgü kurallarının gündelik hayattaki izlerini aramak yerine, kitapların bu konuyla ilgili neler söylediği ve dönemin literatüründeki karşılıklarının neler olduğunu odağa almayı tercih etmiş.

Âdâb-ı muâşeretin çokça kaleme alınmaya başlandığı bu dönemde, nasıl yaşandığı ve uygulandığından ziyade ne şekilde algılandığı ve ne şekillerde ifade edildiğine eğilen yazar, çalışmasını onbeş kitap üzerinden temellendirmiş. Bu kitaplarda âdâb-ı muâşeret yazarlarının farklılaştıklarını görmüş. Daha gelenekçi sayılabilecek ve Osmanlı'nın geçmiş ritüellerini kimi değişikliklerle sürdürmeyi hedefleyen eserlerle yalnızca Batı usûlü görgü kuralları kitabı kaleme alan yazarlar ve bunların sentezi konumunda görünebilecek metinler, farklı yaklaşımlar sergilemektedirler.

Batılılaşmanın temayüz ettiği geç Osmanlı döneminin Avrupa kaynaklarının çoğunda "nezaket yüzyılı" olarak adlandırılması, Osmanlı literatüründeki kaynakların nereden alındığını ele veriyor. Görgü yüzyılı sayılan bu dönemde görgü kurallarının çok fazla kitaba konu olması ve bu kitapların sayısında yaşanan artış ve art arda yayınlanmaları, Yaşar'a göre batılılaşma ve alafrangalaşma paradigmasını doğruluyor. Fransızca üzerinden yapılmış tercüme ile Osmanlı coğrafyasına kazandırılmaya başlanmış bu yayınların karşısında ise farklı tavırlar alınmış. Tercüme edenlerin her birinin izlerini onların baş etme yöntemleri, farklı hesaplaşma ve uzlaşma süreçleri ile metinlerde görmenin mümkün olduğunu belirten Yaşar, her birinin özgün bir şekilde kendi metinlerini kaleme aldığına değiniyor. Kimi zaman yazarı orijinal dilinde yalnızca "centilmen, aristokrat" vb. gibi ifadelerle geçiştirilmiş metinlerin tercümelerine yazarların rahatlıkla kendi adlarını verdiklerini de vurguluyor. Kendi dönemleriyle çağdaş metinleri tercüme ettiklerini de ekliyor. Bunu belirtirken de dönemin tercüme geleneğinin izlerini metinlerde gördüğüne değiniyor ve yazarın kendi kimliğini ve görüşlerini metne dahil ederek bir çeviri gerçekleştirdiğini, yani neredeyse telife yaklaşan metinler ürettiğini söylüyor. Bunu, biri Fransızca diğeri Arapçadan tercüme edildiği belirtilen iki kitabın İslami söylemi eşit derece paylaşmasıyla örnekliyor. Çoğunluğu tefrika biçiminde gazetelerde yayınlanan bu kural dizileri 1889'da ilk kez kitap olarak -geç bir tarihte- ortaya çıkmış. En son basımları ise özgün eser olarak 1918'de, yeniden basım olarak da 1923'te görülüyor.

Zarafet, nezaket, centilmen, edep, terbiye gibi kavramların çoğunun farklı başlıklar olarak yer aldığı metinlerin aşağı yukarı aynı şeylere işaret ettiğini belirtirken kimi zaman da bu farklı kavram tercihlerinin kitabın genel çerçevesi hakkında bilgi verdiğini vurguluyor. Özellikle II. Meşrutiyet sonrasındaki

metinlerde geçmişe dair yapılan kıyasların neredeyse tamamında “devr-i sabık” ya da Abdülhamid dönemi kast edilerek bir kıyaslamaya gidildiğini görüyoruz. Bu dönemden önce de âdâb-ı muâşeretin var olduğuna değinen Yaşar, bu zamanda ahlâkın bir parçası olarak görüldüğünü ve ahlâkın bir alt birimi olarak okullarda öğretilildiğini ortaya koyuyor. Ahlâk ve âdâb-ı muâşeret arasında kurulan bu ilişkinin özellikle Avrupa kaynaklı çevirilerden sonra ortadan kalktığını ve edep ile bu kurallar arasında zorunlu bir ilişkinin var sayılmayacağını ekleyen Yaşar, Ahmet Mithat’ın “Paris zarafetin merkezidir ancak gayri ahlâki yerlerin de merkezidir.” ifadesiyle konuyu destekliyor.

Dönemin yayıncılarından İbrahim Hilmi’nin bu tip bir görgü kitabının önsözünde bu kitabın bir kullanım rehberi gibi görülmesi gerektiği, bu kuralları yalnızca belirli yerlerde (Avrupalılarla muhatapken) uygulamanın doğru olduğu ve kendi hayatlarına aktarmamaları gerektiği ifadesi ön plana çıkmış. Kimi zaman Osmanlı kimi zaman da alafranga lehine kitapların kaleme alındığını belirten konuşmacı, bu tespitten hareketle daha birçok örnek üzerinde araştırmasını sürdürmüş ve neticede II. Meşrutiyet öncesi ve sonrasında alafrangalılığa dair bakışın farklılaştığı sonucuna ulaşmış.

Metinlerin kimin için yazıldığı ve kimler tarafından okunduğu üzerine araştırmaları sonucunda Avrupa’daki âdâb-ı muâşeret kitaplarının Avrupalı aristokratların peşinden gitmeye çalışan burjuvalar için yazıldıkları tespitine ulaşıyor. Osmanlı’da ise zabitan ve zarifkesan grupları, Avrupalılarla karşılaşma imkânı bulunan kimseler olarak bu konuda asıl eğitilmesi beklenen grup içinde yer alıyorlar. Öğrenilecek bu bilgilerde amaç, 1909 öncesine dek hep Avrupalılarla kurulan iletişimi sağlamakken sonrasında umum için bir meşrulaştırma hareketinin varlığına temas ediyor Yaşar. Herkesin öğrenmesi gereken zaruri bilgiler olarak görülen bu kuralların meşrulaştırılması için başvuru iki argüman ise şu iki fikre dayanıyor: “zaten özü müslümanlardan alınmış olunan adap ve terbiyeyi geri almamızda ne sakınca olabilir?” fikri ve “bu kuralların Hristiyanlıkla hiçbir bağlantısı yoktur.”

Yaşar’ın araştırması sonucunda vardığı tespitlere göre modernleşme bu dönemde âdâb-ı muâşeret kitaplarında sosyal bir proje olarak yer almıştır. Bu modernleşme hareketinin ise sadece üst tabakada kalması hedeflenmiştir. Meşrutiyet dönemi sonrasında toplumun her kesiminde görülmesi zorunlu bir kaideler bütününe evrilmiş, daha çok Avrupa yanlısı bir söylem hakim olmuş, kadınlar ise tüm bu projelerin dışında tutulmuştur.

Modernleşme bu dönemde âdâb-ı muâşeret kitaplarında sosyal bir proje olarak yer almıştır. Bu modernleşme hareketinin ise sadece üst tabakada kalması hedeflenmiştir. Meşrutiyet dönemi sonrasında toplumun her kesiminde görülmesi zorunlu bir kaideler bütününe evrilmiş, daha çok Avrupa yanlısı bir söylem hakim olmuş, kadınlar ise tüm bu projelerin dışında tutulmuştur.

45

MAM
Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

TEZGÂHTAKİLER-FELSEFE | 17 Aralık 2016

Erman Gören

Hakikatin Adları: Antik Yunan Şiirinde Hakikat ve Adlandırma

Değerlendirme: Meryem Selva İnce

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin Aralık ayı Tezgâhtakiler toplantılarından biri de "Hakikatin Adları: Antik Yunan Şiirinde Hakikat ve Adlandırma" başlığı altında gerçekleşti. İstanbul Üniversitesi Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında görev yapan Erman Gören, 2015 yılında Dergâh Yayınları tarafından yayınlanan *Arkaik Yunan'da Adlandırma ve Hakikat* kitabını sundu. Sunumda temel mesele olarak Antik Yunan'da adla adlandırılan şey arasında nasıl bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin şair Pindaros (M.Ö. 518/522-441/443?) ile dönüşerek nasıl siyasal bir veçheye büründüğü tartışıldı. Homeros'un metinlerine bu sorular çerçevesinde yaklaşan Gören, söz konusu çalışmasına öncelikle "Homeros'la felsefi gelenek arasında nasıl bir geçişsel dönem olabileceği ve bu geçişsel dönemin, adlandırılan şey ile adın ilişkisini ortaya koymada nasıl incelenebileceği" sorusuyla başladığını söyledi. Bu nedenle kitabının birinci bölümünde Pindaros'a kadar olan dönemde adlandırma sorununun nasıl olduğunu tartıştığını ifade etti. Daha sonra Pindaros'ta bu ilişkinin nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaya çalıştığını belirtti.

Pindaros, Arkaik Yunan şiir geleneğinde aristokratik bir söylem inşa eden şair olarak belirir. Zira o kendi dönemine kadar beden ve ruh bütünlüğü olarak tartışılabilen, bir kişinin doğası, yani "phye" algısını değiştirerek, kendi şiiri vesilesiyle o kişiye toplumda saygın bir yer atfeder, bu algıyı siyasallaştırır. Şöyle ki, bir tür kaside olarak düşünebileceğimiz "epinikion" türünü düşünürsek, Pindaros bu türde şiir üretirken kendisinden önceki şairler gibi olimpiyat oyununda bir turnuvayı kazanan atleti, onu görünür kılan fiziksel özelliklerini vurgulayarak övmek yerine, onun zaten doğası gereği özünde olan, doğuştan getirdiği mizacını yücelterek o atletin devlet içindeki konumuna meşruiyet kazandırır. Zira, bir kişinin doğası o kişinin devlet içindeki konumunu da belirler. Dolayısıyla siz doğanız itibarıyla soylu ve iyi biri olarak doğduysanız siyasal olarak da toplumda belli bir yerde yer alırsınız. Ancak sadece adınız size bu meşruiyeti kazandırabilir ve bunun için toplumda peygamberî ilhamla konuşan şairin övgüsüne ihtiyacınız vardır. Dolayısıyla, adla adlandırılan şey arasındaki ilişki şairin söylemi mesabesinde yeniden şekillenerek siyasal bir boyut kazanır. Bu noktada "Ad ile varolan arasındaki ilişki nasıldır?" sorusu önem kazanır.

Ad ile varolan arasında bir özdeşlik olduğuna dair eski bir kanı vardır. Bu özdeşlik o kadar kuvvetlidir ki bir kişinin adı o kişi orada olmasa bile o kişinin varlığı kadar değer kazanır. Modernite öncesi toplumlarda adın bir tabu hâline gelmesi de bundadır.

46

MAM

Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

Zira, adın büyüsel bir yanı vardır. Adınızla, yani “*epitetiniz*”le anıldığınızda adınız da tıpkı ruhunuz gibi varoluşsal bir veçhe kazanır ve madden o ortamda olmasanız bile adınız vesilesiyle mânen o ortamda olursunuz. Bu noktada Homeros ve Hesiodos’un metinlerini göz önünde bulundurduğumuzda adın etimolojisinin yapılmasının önemi de ortaya çıkar. Zira, bu metinlerdeki kahramanların adları kahramanın özlüğünden izler taşır. Dolayısıyla ad, kozmozda bir kurguyu anlatmak üzere bir imkân yaratır. Böylelikle, bu adların etimolojisi üzerine çalışmak bize dönemde yaşanan dönüşümü okuyabilme fırsatı sağlar. Aşk tanrıçası Afrodit örneğini ele alırsak, Afrodit, Hesiodos metinlerinde gelenekten farklı olarak Uranüs’ten üremiş *afrostur*, yani köpüktür, köpürmüştür. Oysa ki gelenekte Zeus’un kızıdır. Zeus’un kızı olmaklığı ona önem atfeder. Ancak Hesiodos’un metinlerindeki dönüşümle o artık belirli bir çevrenin değil, bütün Yunanlıların tanrıçası olarak belirir.

Pindaros’un şiirinin en önemli yanı ise şiirinin bir vesileye bağlı olarak şekillenmesidir. Düğün, cenaze, kına gecesi gibi çeşitli vesilelerle şairden bir şiir söylemesi istenir ve şair, şiir söylenmesi istenen kişinin adı üzerinden şiirini inşa eder. Bu noktada adın önemiyle birlikte sadece hakkında şiir söylenen kişi değil, o kişinin mensubu olduğu, yani adını aldığı aile, adını verdiği aile-çocukları-ve hatta yaşadığı kentin tanrılarla kurduğu ilişki de bu söyleme katılır. Böylelikle, adının söylemi kişiyi kutsallaştırır. Bir şair, şayet hakkında şiir söyleyeceği kahramanın adı, şehrin ileri gelenlerinden birinin soy kütüğündeysen o kişiye başlangıcı tanrılara ulaşacak bir şecere yaratabilir ki bu şecere, o kişiye ulviyet kazandırır. Eski çağlarda başkomutanın ordusundaki muzaffer atletlerin varlığının düşmana korku veren bir tılsım yaratması, bu açıdan değerlendirilebilir. Ancak bu tılsımlı etkinin oluşabilmesi için muzaffer atletin şair eliyle meşruiyetini kazandığı şanını sürdürmesi gerekir. Dolayısıyla muzaffer atlet, ya şairin ona atfettiği doğanın ulviyetini sürdürecektir davranışlarda bulunarak konumunu pekiştirmek zorundadır. Nitekim iyi bir doğası olan soylu kişi zaten doğuştan gelen bir liyakata sahiptir. Bu nedenle ya bir çocuk sahibi olmalı ve ya da şanını sürdürecektir zafere talip olmalıdır. Öte yandan kazanılacak zaferin de dünyaya duyurulması gerekir ki şairin önemi bu noktada belirir. Zira, şair kurduğu söylemle kişinin öldükten sonra bile ününü sürdürebileceği bir etki yaratmış olur. Sunumunun son bölümünde ise İslam geleneğindeki Esmâ algısının da bu tip bir ilişki içinde, yani kendi özünde bir varlığı olup olamayacağı sorgusuyla incelediği çalışmasına da değinen Erman Gören, katılımcılardan gelen sorularla söz konusu doğanın mahiyetini açıklayarak, Pindaros’un gerçekleştirdiği bu dönüşümün Aristoteles ve Platon’un düşünce dünyasındaki yerini konumlandırmaya çalıştı. Lâkapla varlığın arasında nasıl bir ilişki olduğu tartışmasıyla konuşma son buldu.

“

Adınızla, yani *epitetiniz*’le anıldığınızda adınız da tıpkı ruhunuz gibi varoluşsal bir veçhe kazanır ve madden o ortamda olmasanız bile adınız vesilesiyle mânen o ortamda olursunuz.

”

47

MAM
Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

MU'TEZİLE METODOLOJİSİ ÇALIŞTAYI
10-11 Aralık 2016

Ömer Türker

Mu'tezile Metodolojisi Çalıştayı

Değerlendirme: Yunus Cengiz

Bilim Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi Aralık ayında bir çalıştay düzenledi. Mu'tezile ve metodolojisi hakkında Türkiye'de ilk kez düzenlenen Mu'tezile Metodolojisi çalıştayı 10-11 Aralık 2016 tarihleri arasında Zeyrek salonunda yapıldı. Mu'tezile çalışmalarına katkılarıyla bilinen akademisyenlerin davet edilmesiyle gerçekleşen ve yaklaşık 60 kadar akademisyenin tartışmacı/dinleyici olarak katıldığı çalıştay, altı oturum olarak düzenlendi. Toplam 13 tebliğ sunulan çalıştayda, Mu'tezile'nin varlık tasavvuru, bilgi düşüncesi, etik yaklaşımı, estetiğe ilişkin değerlendirmesi, dil düşüncesi, hukuk karşısındaki tavrı ve dini metinleri yorumlama yöntemi tartışıldı.

Çalıştay Ömer Türker ve Yunus Cengiz'in açılış konuşmalarıyla başladı. Ömer Türker, "Mu'tezile Metodolojisi" başlıklı bu çalışmanın "İslam Düşüncesinde Yöntem" isimli genel bir projenin bir parçası olduğunu, Mu'tezile çalıştayının ardından Meşşâilik, Eş'arilik ve diğer İslam düşüncesi ekollerinin de yöntemlerinin tespit edileceği çalışmaların bu proje çerçevesinde yapılacağını söyledi. Türker, Mu'tezile'nin ya da diğer ekollerin metodolojisinin tespiti sırasında ilkin varlık tasavvuru ve bilgi düşüncelerinin belirlenmesi gerektiğini, sonrasında ise söz konusu temel ilke ve yaklaşımların farklı alanlardaki görünülerinin saptanabileceğini söyledi. Yunus Cengiz ise konuşmasında Mu'tezile'nin nazariyata mevzu olan konulardaki görüşlerinin tespit edilmesinin yanı sıra bu ekole ait yaklaşımın günümüz tartışmalarına yapabileceği katkıyı saptamanın gaye olarak belirlendiğini, o açıdan Mu'tezilî söylemin izahında güncel bir dilin kullanılması gerektiğine dikkat çekti.

Çalıştayın birinci oturumunun konuşmacıları Metin Yıldız ve Osman Demir'di. Metin Yıldız "Mu'tezile Metafiziği" başlıklı konuşmasında Mu'tezile'nin varlık tasavvurunu belirleyen temel ilkeleri saptamaya çalıştı. Buna göre ilk ortaya çıktığı dönemlerde Mu'tezile her ne kadar Tanrı'nın sıfatları ekseninde bir varlık tasavvuruna sahip olsa da sonraki dönemlerde fizik ve fiziğe ilişkin konuları bu tasavvurun izah edilmesinde bir araç olarak kullanmıştır. Mu'tezilî alimlerin çoğunlukla atomcu düşünceyi savunduklarını ancak Nazzâm ve Câhiz gibi tabiat fikrine sahip kelâmcıların atomculuğu reddettiklerini söyledi. Osman Demir ise "Mu'tezile'de İnsan Psikolojisi: Dâ'î (Güdü) Kavramı Etrafında Bir İnceleme" başlıklı sunumunda güdü anlamına gelen ve Mu'tezilî düşüncede eylemlerin izah edilmesinde önemli bir kavram olan *dâ'î* kavramı çerçevesinde konuştu. Demir, Mu'tezilî düşüncede bir eylemin ortaya çıkmasının ihtiyaç, güdünün oluşması ve iradenin temayüz etmesi şeklinde üç aşamayla izah edildiğini söyledi. Ona göre

48

MAM

Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

Mu'tezilî düşüncede güdüler ne kadar baskın olursa olsun, yine de eyleyenin nihai isteğini belirleyecek durumda değildir.

Çalıştayın ikinci oturumunun konuşmacıları Hayrettin Nebi Güdekli ve Yunus Cengiz'di. Hayrettin Nebi Güdekli "Mu'tezile Epistemolojisi" başlıklı konuşmasında Mu'tezile'de bilginin mahiyetini, bilginin imkânını, bilginin sınırlarını ve bilgi edinme yollarını ele aldı. Güdekli, Mu'tezile'nin ilk dönemden itibaren bilginin nesnesinin biri bilinen, diğeri bilinmeyen iki yönünü kabul ettiğini, birincisinin söz konusu nesneye ilişkin bilginin sağlanmasında temeli teşkil ettiğini söyledi. Ona göre Mu'tezile'de bilginin tasnifiyle ilgili olarak yapılan zorunlu bilgi ve çıkarımsal bilgi ayırımının bu temel üzerinden düşünülmesi ve şâhidin gâibe kıyasını da bu çerçevede ele almak gerekmektedir. Yunus Cengiz ise "Mu'tezile'de Diyalektik Düşünme" isimli sunumunda Mu'tezile'nin düşünme biçiminin diyalektik olarak konumlandırılması gerektiğini söyledi. Mu'tezile'nin hem varlık hem de bilgi tasavvurundan bu sonucu çıkarmanın mümkün olduğunu düşünen Cengiz, Nazzâm'ın doğa düşüncesini örnek olarak gösterdi. Buna göre Nazzâm'ın cisimlerin sonsuza kadar bölünebileceğini düşünmesi, cisimlerin birbirleriyle sürekli çatışan alt cisimlerden oluştuğunu kabul etmesi ve "bir nehirde iki kere yıkanmaz" ilkesini açıkça ifade ederek durağanlığı reddetmesi diyalektik düşüncesinin birer görünümü olarak kabul edilebilir. Cengiz'e göre Nazzâm'ın doğa düşüncesinde ortaya konulan bu düşünce, sonrasında bilgiye ve diğer zihinsel etkinliklere de uygulandı. Diğer taraftan Mu'tezile'nin *hâl/koşul* düşüncesi de bu bağlamda değerlendirilebilir.

Üçüncü oturumun konuşmacıları ise Metin Özdemir ve Masum Aytepe'ydi. Metin Özdemir "Mu'tezile'nin Kötülük Sorununa Çözümü" başlıklı sunumunda Mu'tezile'nin bir taraftan Tanrı'nın sıfatları açısından diğer taraftan ise irade özgürlüğü açısından kötülük meselesini ele aldığını söyledi. Özdemir'e göre Mu'tezile, insanlar tarafından gerçekleştirilen kötülüklerin insana nispet edilmesi gerektiğini düşünmekte hiçbir zaman tereddüt etmemiştir ve kelimî sistemini bunun üzerine bina etmiştir. İnsan kaynaklı olmayan kötülükler söz konusu olduğunda ise, diğer alanlarda uyguladığı yöntemin aynısını burada da uygulamıştır. Özdemir, Mu'tezilî düşüncede insanın ya bilgisizlikten ya da ihtiyaç hâlinde dolayı kötülük yapabileceğini, Tanrı için de aynı ilkenin geçerli olduğunu, dolayısıyla Tanrı için kötülüğün söz konusu edilemeyeceğini, kötülük olarak düşünülebilecek doğa olaylarının ise ancak doğru bir şekilde karşılanması durumunda daha büyük bir sevince kaynaklık edebilecek durumlar olarak düşünüldüğünü söyledi. "Mu'tezile'de Özgürlük Düşüncesi" başlıklı sunumunda Mu'tezile'nin eylem için belirlediği unsurları irade, kudret ve bilgi olarak tespit eden Masum Aytepe ise iradenin güdülerle ve arzuyla ilişkisini, kudretin irade açısından işlevini ele aldı. Aytepe'ye göre Mu'tezilî düşüncede insanı

Hayrettin Nebi Güdekli

Yunus Cengiz

Masum AYTEPE

özgür kılan eylem unsuru bilgidir. Çünkü bilgi bu ekolün bir çok teorisyeninin de dile getirdiği gibi insanın özgür iradesiyle inşa ettiği bir etkinliktir.

İkinci günün ilk oturumu Abdulnasır Süt ve Fethi Kerim Kazanç'ın sunumlarıyla başladı. Abdulnasır Süt "Mu'tezile'de Ahlâkî Değerlerin Kaynağı" isimli konuşmasında değer, iyi ve kötü gibi kavramları Mu'tezile açısından tahlil etti. Abdulnasır Süt'e göre Mu'tezilî ahlâk açısından bir şeyi iyi ve kötü kılan şey eylemin ait olduğu yönlerdir. Buna göre bir eylem haddi zatında iyi ya da kötü değildir; ilişki içinde bulunduğu durumlar onu iyi ya da kötü kılmaktadır. Süt'ün değerlendirmesine göre Mu'tezile nesnel bir etiği savunmaktadır. Süt ayrıca iyi ve kötünün bilinmesi üzerinde de durarak Mu'tezile açısından birtakım değerlerin sezgisel olarak bilindiğini söyledi. Ona göre Mu'tezilî düşüncede ne akıl ne de vahiy bir eylemi iyi ya da kötü kılarlar. Her ikisi de iyi ve kötünün bilinmesinde birer kaşıftirler. Fethi Kerim Kazanç ise "Mu'tezile Estetiği" başlıklı konuşmasında Mu'tezile'nin estetikle ilgili düşüncelerinin Câhız ve Kâdî Abdülcebbâr tarafından dile getirildiğini söyledi. Buna göre Mu'tezile'ye göre bir şeyin güzel olması onun "tam" olması anlamındadır. Tamlik ise bir nesnenin niceliği olarak değil, bütünü oluşturan parçaların birbirleriyle olan ilişkisinde aranmalıdır. Kazanç'a göre Câhız tarafından dile getirilen bu ilke sonraları Kâdî Abdülcebbâr ve diğer Mu'tezilî düşünürler tarafından da kabul edilmiştir. Nitekim Kâdî Abdülcebbâr'a göre bir tablo kendisini oluşturan bileşenlerin birbirleriyle olan ilişkisinden dolayı öznenin bağımsız olarak güzeldir. Ancak etik yargılardan farklı olarak estetik yargılarda öznenin duyguları işin içerisine karıştığından nesnel bir değerlendirme yapılamamaktadır.

Fethi Kerim KAZANÇ

İkinci oturumun konuşmacılarıysa Hulusi Arslan ve Mehmet Emin Maşalı'ydı. "Mu'tezile'de Dinin Gayesel Yorumu" başlıklı konuşmasına, Allah'a ve peygambere olan itaatin ahlâki bir zemine oturtulması gerektiğini, aksi takdirde dini otorite üzerinden kendi otoritelerini ikame etmek isteyen bir çok projenin kitleleri nice felâketlere sürükleyeceğini söyleyerek başlayan Hulusi Arslan, düşünce geleceğimiz içerisinde kısmen Mâturîdilerde ama daha esaslı bir şekilde Mu'tezile ekolünde dinin ahlâki gayeler açısından ele alındığını söyledi. Mehmet Emin Maşalı ise "Mu'tezile'de Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi" başlıklı konuşmasında Mu'tezile'nin dilsel çözümlenelerde mahir olmasının sebebi olarak bu ekolün mensuplarının kendi düşüncelerini dinî metinler açısından kanıtlama çabası içinde olmalarını gösterdi. Bu çabanın onlara zengin bir dil tahlili becerisini sağladığını ve bu yönüyle diğer ekoller de etkilediğini söyleyen Maşalı, müfessirlerin çoğu için Zemaşeri'nin önemli bir kaynak olduğunu, ancak ona ait düşüncelerin çoğunun temelinde kendisinden önceki diğer Mu'tezilî müfessirlerin olduğunu belirtti.

Son oturumda ise İbrahim Aslan, Mehmet Taha Boyalık ve Mehmet Ulukütük sunum yaptılar. "Mu'tezile'de Şeriatın Akfî ve Ahlâkî Temellendirmesi" başlıklı

50

MAM

Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi

konuşmasında hukukun değişmesine ilişkin Mu'tezilî yaklaşımı ele alan İbrahim Aslan, Yahudi şeriatının değişmesini gerektiren koşullara Kâdî Abdülcebbar'ın yaptığı yoruma dikkat çekti. Mu'tezile'nin *ahvâl* düşüncesi ile hukukun değişebilirliği arasında paralel bir ilişki kurdu. Mehmet Taha Boyalık ise "Mu'tezile'de Dil Düşüncesi" başlıklı konuşmasında bu ekolün dil düşüncesini esasında dilci olup da Mu'tezile ekolüne mensup olan Sirâfî ve İbn Cinnî gibi dilbilimcilerinin eserlerinde aramamak gerektiğini, bizatihi kalamcı olan Ebû Hâşim ve Kâdî Abdülcebbar gibi düşünürlerin eserlerinde yoklamak gerektiğini söyledi. Boyalık'a göre kalamcılar dil meselesine kendinde bir konu olarak yaklaşmamışlar, birtakım kelami konuların izahına araç kılma gayesiyle eğilmişlerdir. Çalıştayın son konuşmasını yapan Mehmet Ulukütük ise "Mu'tezile Metodolojisi ile Karşılaşmak: İmkânlar ve Sınırlılıklar" başlıklı konuşmasında modern dönemde Mu'tezile'ye olan ilginin sebepleri üzerinde durdu. Ulukütük'e göre düşünce tarihinin yazılması ve anlaşılması saf ve nesnel süreçler değildir. Ulukütük, Mu'tezile'yi sadece yazdığı metinlerden ibaret olarak görmeyi yanlış olduğunu, belki bundan daha fazla olarak etrafındaki yorumlar hâlesi ile birlikte düşünülmesinin icap ettiğini söyledi.

Son olarak, çalıştay sırasında yapılan tartışmalar ile ilgili önemli bir kaç hususu hatırlatalım. Birinci olarak, katılımcıların ve dinleyicilerin çoğunluğu kalam ve felsefeye ilgi duyanlardan oluşuyordu. Bu durum özellikle çalıştayın ilk saatlerinde Mu'tezile'nin öncelikle dinî bir akım olarak mı yoksa felsefi bir akım olarak mı değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin üslup tartışmasını beraberinde getirdi. Ancak hem programı hazırlayanların Mu'tezile'nin nazari yönünü ön plana çıkarmak istemeleri hem de katılımcıların akademik ilgilerinden dolayı olacak, çalıştayın ilerleyen saatlerinde tartışmalar Mu'tezile'nin felsefi yönü daha çok gündeme geldi. İkinci husus ise her çalıştayın belirli imkânlarla birlikte sınırlılıkları da beraberinde getirdiğinin hatırlanmasıdır. Nitekim Mu'tezile'nin düşüncesi ortaya konulurken genellikle Kâdî Abdülcebbar açısından konunun ele alınması ve onun düşüncesinin tüm Mu'tezile'ye teşmil edilmesi bir sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa bilindiği üzere Nazzâm, Sümâme ve Câhız gibi tabiatçı Mu'tezilî düşünürlerin temel meselelerde bile genel Mu'tezilî eğilimden ayrıştıkları bilinmektedir. Ne var ki Mu'tezile'ye ilişkin temel kaynağın Kâdî Abdülcebbar'ın *el-Muğnî* isimli eseri olduğunu dikkate aldığımızda ve diğer eserlerin çoğunun günümüze ulaşmadığını, ulaşanların ise henüz yeteri kadar akademik ilgiye muhatap olmadığını ve haklarında yeteri kadar çalışmanın yapılmadığını hesaba kattığımızda söz konusu sınırlılık, haklılık kesbetmese de en azından anlaşılabilir olmaktadır. Mu'tezile Metodolojisi çalıştay, sonraki aşamalarda Kelamın Eş'arilik ve Maturudilik gibi geleneklerinin ele alınması temennisiyle sona erdi.

Mehmet Emin Maşalı

İbrahim Aslan

Hazırlayan: Serhat Aslaner

Mola

Cenap Şahabettin'in Bağdat Mektubu

İtikadımca güzel şehirlere ya sabahleyin erken yahut akşam üstü geç vâsıl olmalı: Tulû' ve gurûbu hemen takip eden dakikalarda her memleket kendi ruh ve şiiirini açar; şark veya garbin bûse-i ziyası altında beldenin şukûfe-i zârı açılır; her tarafı kendi kendisinin gûya bir hayâl-i şâirânesi olur.

Biz Bağdat'a güneş doğduktan sonra biraz sonra girdik. Tatlı bir nevâziş-i hava cephe mi serinletiyordu. Semâ içerisine aydınlık vurmuş bir sadberkin göbeğini hatırlayacak müstesna bir renkte idi. Bu semâ altında zerrîn bir toz gibi hava güneşi pudralıyor, güneş gubâr-ı envârî ile Bağdat'ın ilk bahçelerini nahlistanlarını, ilk kasırlarını yıldızlıyordu.

Ben şimdi bir rüyadan diğere geçiyordum; tasavvurumdaki Bağdat bir rüya idi, karşımdaki bir diğere rüya... Memnuniyet beni kendi nazarımda sanki büyütmişti; gözlerimdeki arzû-yı temâşa ile bütün âfâkı dolduruyordum; bana öyle geliyordu ki yanımda kendimden başka kimse yoktu. Ruhumu şehrin üstünde bir tayr-ı hurâfât gibi kanat germiş, hür ve hâkim hissettim.

Nehrin sâhil-i şarkisinde birer süslü kafes gibi süslü ve oynak yapılar, yalıların yanında çiçek sepetleri gibi asılı bahçeler ve bahçeler gibi çiçekli balkonlar var; zengin yapraklar ve rengin goncalar şâhnîşinlerin oymalı parmaklıklarına hayat veriyor. Bu goncalar ve bu çiçekler gûyâ Dicle'nin birer pistân-ı

itridir: Hanımelleri yâsemenlere sarılmış, perîşân saçlar ve çılgın demetler halinde suyun kenarına taşarken zakkumların asabî kokusu fullerin baygın râyihâsını biberliyordu.

Hava o kadar hafif, o kadar mutedil, o kadar rakîk ü nâzenîn ve temâsî öyle yumuşak, öyle melîn, öyle nevâzişkar ki şakağınızı okşayan bir hemşire eli veya korkak ve serî bûselerler saçlarınıza dokunan bir âşîka dudak zannedersiniz ve öyle ılık, öyle muattar ki şimdi bir güzel kadın sînesinden çıkmış denilenilir ve öyle mevvâc, öyle cevval, öyle şûh ve serbâz ki genç göğüslerinden uçmuş ve yine genç göğüsler arıyor, dedim.

Şimdi bahçelerin arasındayız Nesîm-i subhun getirdiği râyihâlar o kadar meyveleri ihtâr ediyor ki insan onları dudakları ile toplayarak dili üstünde eritmek istiyor; limon, portakal, turunç, kebbâd vesair nârenciyât kokuları... İnce, hafif ve neşve-âmiz bir şakîka içinde gözlerimi kapadım.

*

Hayır, Bağdat'ın ebediyen öldüğüne inananlar aldaniyorlar. Şu yuvalar gibi zî-rûh bostanlar, şu kafesler gibi şûh ve şen kâşâneler, şehrin hiçbir zaman doğurmaktan mahrum kalmadığı zinde zekalar, bunların hepsi bana temîn ediyor ki Bağdat hâlâ Hârûnu'r-Reşid'in hayat-ı muhabbetini yaşıyor ve bir hayat-ı muhabbet yaşadığı için hâlâ gençtir: Zira her âşık, yaşı kaç olursa olsun, delikanlıdır, derler!

Tarih burada mine'l-kadîm bir mel'abe-i şî'r ü aşk bir neşîde-i aşk u şeref oldu. Burada dudaklar nağme ve bûse için kana bulanmış ve kapler hûn-i muhabbet uğrunda paralanmıştır. Onun için kahraman-ı Irak bir ziyafete gider gibi mev'id-i muharebeye atılır ve zifâfa girer gibi leyl-i ebedîye geçerler.

Yook, Bağdat ölmemiştir. Bağdat ölmek lazım gelseydi ifrât-ı terennüm ve ifrât-ı taaşşuktan ölürdü ve kâtîli şî'r ü aşk olurdu!

Evet, tantana-i Abbâsîye sekiz asırdan beri susmuş, Bağdat yarım bir hayat-ı sükût u idbâr yaşıyor... Fakat sukût hiç bir zaman sükûtu getirmemiş, yıkılan ipekli ve altınlı sarayların enkâzından Dicle kenarında yine pür-şî'r ü sürûr, ikametgâhlar meydana gelmiştir.

İçindekiler izhâr-ı mevcudiyet ettikçe bir şehir helâk olmaz ve bir insan hakikaten zî-hayat ise velvele-i tarihîyesinden âzâde kalan yerlerde nefsinin daha ziyâde zî-hayat hisseder: Fuzûlî, Bağdat'ta terennüm etmekle iki kere isbât-ı dehâ ve sedâ etmiştir! Evet dört asırdan beri Osmanlı edebiyatının en güzel kâfiyelerinde medfûn u muattar uyuyan yanık hisler burada doğmuştu.

Fuzûlî'nin kapanmış gözlerinden edebiyatımıza hâlâ ziyâ-yı hayat ve ebediyen sükût eden dudaklarından kulaklarımıza bugün bile terâne-i hissiyât geliyor. Fuzûlî kısmen toprakta erimiş, fakat ruhu; daima bir manzara-i ihtizâr gibi melûl u mağmum, ruhumuzun üzerindedir. Dört asrın ötesinde kalan âheng-i bükâsı bugüne kadar Türk sînesinden çıkmadı. Fuzûlî'yi okurken sanırım ki bütün geçmiş seneler sükût eder ve sanırım ki Divân'ını okumuyorum, fakat kendisini dinliyorum. Zamandan istikbâle doğru şâir o enîn-i müessirle haykırmış ki sesini şimdi bile yanımızda duyarız. Âlem-i nazmımızda Fuzûlî, âsümânımızda güneş gibi ebedîdir. Bütün eş'ârımız nûr u harâreti ondan aldı... Cisim, ruh hepsi fenâ-pezîr olabilir; yalnız dehâet ebedîdir, o vüs'ati ile her zaman temellük eder. Yâ Rabbî, bu büyük adamın ne büyük kalbi varmış. Dört yüz bu kadar seneden beri hûn u hayatı kaplere aktığı halde yine tükenmedi!.. Bu ilâhî şâir -Me'mûn'un gerdüne-i haşmet ve şevketine bedel- kendi zevrakçe-i hissiyâtı üstünde esvât-ı elem ü garâmı ile hâlâ Dicle'yi titretirken Bağdat'a hayatsız denebilir mi?

Hayır, Bağdat yaşıyor. İşte damları üstünde solgun dumanlar ince sorguçlar muavveç tüyler teşkil ediyor; işte hurma dalları uzun, kibar birer el ve hurma yaprakları uzun kibar birer parmak gibi balkonları, pencereleri, balkonlarda gezen sîneleri ve pencerelerden uzanan cepheleri sıvıyor ve okşuyor; işte bunların eteğinde Dicle, yalıların hayaliyle buruşmuş ve hârelenmiş, taze ve sergeşte-i muhabbet bir kadın gibi ağlıyor ve giryesiyle yaşıyor.

Bağdat'ta yalnız insanlar değil, bütün anâsır, bütün eşbâh, edâ-yı Fuzûlî ile giryân u müterennim yaşıyor ve diyor ki: Yaşayacağım!

Faaliyetler

SAM

TOPLANTI DİZİLERİ

TÜRKİYE'DE SANATIN KURALLARI

III. Uluslararası İstanbul Trienali Bağlamında Türkiye'de Çağdaş Sanat

- **Hülya Yazıcı, Ayşe Taşkent, Fatma Yıldız** 29 Ekim 2016

Öykünün İzinde

- **Cemal Şakar** 12 Kasım 2016

HAYÂL-İ ZÎ-RUHTAN SİNEMAYA

Rüya

- **Derviş Zaim** 26 Kasım 2016

KIRKAMBAR

Kırkambar Özel Etkinlik

Süleymaniye Camii Geometrik Desenleri ve Tekil Bir Uygulama

- **Serap Ekizler Sönmez** 22 Ekim 2016

Seyyar Masalcılar: Performans ve Söyleşi

- **Seyyar Masalcılar** 24 Aralık 2016

Kırkambar Kitap

Şirin'in Düğünü

- **Cihan Aktaş** 10 Aralık 2016

Kırkambar Sohbet

Edebiyat, Müzik ve Hat Sanatında Anlam Sorunu

- **Burhanettin Tatar** 17 Aralık 2016

PANEL

Vefatının 20. Yıldönümünde Bekir Sıdkı Sezgin Paneli

- **Timuçin Çevikoğlu, Savaş Barkçin, Hakan Alvan**

Moderatör: Celâleddin Çelik 3 Aralık 2016

55

SAM

Sanat
Araştırmaları
Merkezi

TÜRKİYE'DE SANATIN KURALLARI 6
29 Ekim 2016

Hülya Yazıcı, Ayşe Taşkent, Fatma Yıldız

III. İstanbul Trienali Bağlamında Türkiye'de Çağdaş Sanat

Değerlendirme: Havva Yılmaz

Sanatı meta olmaktan çıkarıp kavramsal nitelik kazandırmayı hedefleyen ve dünya genelinde müzik, resim, performans sanatları dâhil olmak üzere çok çeşitli alanlarda mâkes bulan çağdaş/kavramsal sanat hareketi, Türkiye'de 60'larda görünmeye başladı. Tam mânâsıyla kavramsal sanat üreten ilk sanatçılar ise Serhat Kiraz, Canan Beykal gibi bir sonraki kuşaktandılar. İlk sergi, 1985'te T.C. Kültür Bakanlığı ve Güzel Sanatlar Akademisi'nin işbirliğiyle yapıldı; ancak uzun soluklu bir projeye dönüşemedi. 1987'de ise ilk İstanbul Bienali gerçekleştirildi.

Uzun yıllar Türkiye'de tek olma vasfını koruyan İstanbul Bienali, daha sonra bu özelliğini yitirse de, bugün ülkede çağdaş sanata yön veren en önemli etkinliklerden birisi. Özetle, iki yılda bir tekrarlanan sanat etkinliği mânâsına gelen *bienal*, küratörün belirlediği herhangi bir temayı sanatçılara ileterek kendilerinden bu temaya uygun işler istemesi ile gerçekleştiriliyor. Ortak bir tema etrafında üretilen işler, yine küratörün temaya uygun olarak seçtiği ortak bir mekânda sergilenerek sanatseverlerin beğenisine sunuluyor. Üç yılda bir tekrarlanan sanat etkinliği anlamına gelen *trienal* ise bienal kadar bilinen bir etkinlik değil. Henüz iddiasını ortaya koyamamış bir iki mütevazı trienal girişimini bir kenara bırakırsak, bu yıl üçüncüsü düzenlenen İstanbul Trienali şimdilik Türkiye'de tek olma özelliğine sahip.

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi'nin Ekim ayında *Türkiye'de Sanatın Kuralları* dizisi kapsamında trienal ekibini ağırladığı programda, hem 2016'da üçüncüsü gerçekleştirilen trienalin mahiyeti hem de güncel sanatın ahvâli mercek altına alındı. Toplantı, ressam Hülya Yazıcı'nın sunduğu giriş ile başladı. Kavramsal sanatın Türkiye'de 80'lerde yeşermesinden itibaren içinde yer aldığını belirten Yazıcı, kendi ilgisinin de bu süreçte olgunlaştığını söyledi. Cumhuriyet sonrası Türkiye'sinde, etkilerini bütün hayatımızda hissettiğimiz, "tepeden inmece" bir modernleşmeye maruz kaldığımızı, kavramsal sanatın bu meseleye eleştirel yaklaştığını belirtti. Akademiden mezun olduğunda kendisini bu sorgulamaların içinde bulan sanatçı, ilk çalışmalarında kullandığı tuvalle bir süre sonra yetinmemeye başlamış ve kavramsal sanata yönelmiş. Bu süreçte atölyesinde tanıştığı öğrencileri ve arkadaşları ile gerçekleştirdiği uzun istişareler sonucunda trienal projesi ortaya çıkmış.

Hülya Yazıcı

56

SAM
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

Sanatçıya göre, ekibin motivasyonu bugüne kadar hep sol tandanslı bir çizgide ilerleyen bu sanatın içinde kendi kimliği ile varolabilmeye dayanıyor. Bu saikle çıktıkları yolda, başlangıçta hedeflemeseler de, mevcut alandaki tekelleşmeye alternatif üretiyorlar. Şu an İstanbul Bienali'ni düzenleyenlerin sadece dünya görüşü anlamında değil, şahsi ilişkiler çerçevesinde de oldukça kısıtlı bir grubu çalışmaya dahil ettiklerini belirten sanatçı, trienalde ise "evrensel insanlık ilkelere göz önünde bulundurarak farklı kimliklere kapı aradıklarını", bu vesileyle "ötekileştirmeden birlikte çalışabilmenin mutluluğunu yaşadıklarını" söyledi.

Ayşe Taşkent, meselenin kapitalist dünya düzeniyle ilişkisini kurduğu sunumunda çağdaş sanatın, sanatçıya özerk bir alan verdiği varsayımının, sanatın ilk bakışta küresel, neoliberal sistemden ayrı gibi durmasının bir yanılsama olduğuna işaret etti. Gerçekte, kültürel sanat ürünlerinin üretimi ve satışının %50'sinin Amerika'da, kalanın da ağırlıklı olarak Avrupa ülkeleri ve Birleşik Krallık'ta gerçekleşmesinden de anlaşılabilir gibi, yeni finansal gücün dağılımıyla kültürel hakimiyetin paylaşımının birbiriyle entegre süreçler olduğunu, bu düzen içerisinde para aklama ya da PR vesilesi gibi kullanılabilirliğini, dolayısıyla, hakim sistemin yaralarını sarmak üzere kurulmuş ikinci bir sistem olarak da değerlendirildiğini belirtti.

Taşkent'e göre, bugün sanatın metalaşması ile ilgili direnç kırılmış durumda. Enstelasyonlar turistik bir etkinlik gibi, o an, o mekânda bulunarak deneyimlenecek şekilde tasarlanıyor. Trienaller, bienaller ve sanat fuarları, sponsorluk sistemi nedeniyle pazara dönüşmüş durumda; kurumlar bu türden sanat olaylarını, kendi tanıtımları ve ideolojik propaganda vesilesi olarak görüyorlar. Öte yandan İstanbul bienalleri, yurtdışında Türkiye'nin AB'ye girmek üzere sekülerleşmesi yolunda bir adım sayılıyor. Bu anlamda, sponsorluk için profesyonel bir ekip çalışması yürütmediklerinin altını çizen Taşkent, bir yanda silah endüstrisine hizmet eden sanat etkinlikleri varken üçüncü trienal için seçtikleri mültecilik temasının oldukça naif kaldığını söyledi.

Fatma Yıldız'ın sunumu, projenin tarihçesi üzerineydi. Yıldız, çeşitli örnekler üzerinden bugüne kadar ekibin ele aldığı temalara değindi. İstanbul'u temel alan ilk trienalde sanatçılara yabancılaşma, kimiksizleşme, dilsizleşme ve yalnızlaşma temaları verilmiş. İknâ odalarının sivil toplumun gündemine yerleştiği bir döneme denk gelen sergide, konuyla alâkalı oldukça çarpıcı işler yer almış. Buna rağmen, bu tarz işlerin ilham aldıkları camia yerine seküler kesimden ilgi görmesi konukların altını çizdikleri bir husustu. Ayşe Taşkent "Biz bienalleri ötekileştirmiyoruz. Bize önyargılı yaklaşan insanlar 'biz sizi böyle bilmiyorduk' dediler. Birlikte iş yaptık. Biz böyle düşünmesek de tekeli kırdık." diyerek durumu özetledi.

Ayşe Taşkent

“

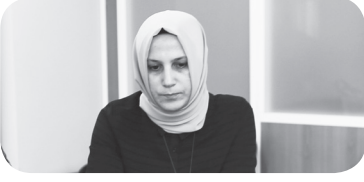
Yazıcı'ya göre Cumhuriyet sonrası Türkiye'sinde, etkilerini bütün hayatımızda hissettiğimiz, 'tepeden inmecî' bir modernleşmeye maruz kaldı. Kavramsal sanat, bu meseleye eleştirel yaklaşıyor.

”

57

SAM

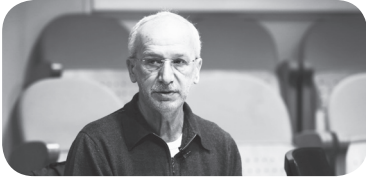
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

Fatma Yıldız

Öte yandan, Gezi eylemlerinden iki gün önce başlayan ikinci trienalın, protestocuların saldırısı nedeniyle harap olmasının medyada hiçbir şekilde yankı bulmaması, sanatçıların ön plana çıktığı Gezi gibi eylemlerde, üstelik eylemcilerin işlerinin de içinde yer aldığı bir sanat etkinliğine yönelik böylesi bir vandallığın engellenememesi, bir ay sonra "Anne Ben Barbar mıyım?" başlığı ile gerçekleştirilen bienalde de konuya hiç temas edilmemesi söz konusu edildi. Program boyunca sanatçılar, yaptıkları işin önemini bir kesime anlatmakta zorlanırken, diğer yandan ideolojik ve ekonomik bariyerlerle karşı karşıya kaldıklarını sık sık vurguladılar.

Bu çerçevede, sergiyi hazırlarken ne tür etik prensiplerden yola çıktıkları; çalışmalarını Türkiye'deki bienallerden ayıran ve sanat alanına özgünlük katan unsurların neler olduğu soruldu. Bu soruları, "ötekileştirmeden uzak durmak" şeklinde özetleyerek cevaplayan konuklar, ideolojik birikimlerini işlerine doğrudan yansıtılmaya çalıştıklarını ifade ettiler. Dolayısıyla, ekibin ortaya attığı "bir Müslümanın elinde çağdaş sanat neye dönüşür?" sorusunu şimdilik ucu açık bıraktıkları anlaşılıyor.

TÜRKİYE'DE SANATIN KURALLARI 7
12 Kasım 2016

Cemal Şakar

Öykünün İzinde

Değerlendirme: Betül Sezgin

Türkiye'de sanat alanında ne gibi gelişmelerin yaşandığı, belli alanlarda sanat icra etmenin sosyolojik prensiplerinin neler olduğu, nasıl bir alan içerisinde sanatın sürdürüldüğü sorularının cevaplarının arandığı *Türkiye'de Sanatın Kuralları* dizisinin Kasım ayı konuğu Cemal Şakar idi. Daha çok tecrübeye dayalı, pratiğin içinden gelen ve bulunduğu alanı tanıyan isimlerin ağırlandığı toplantı serisinin yedinci oturumunda Şakar, öykünün doğma, büyüme ve gelişme süreçlerini değerlendirdi. Şakar'a göre öykü yazımına başlayan birinin kendisine sorması gereken ilk soru, "Ben niye yazıyorum?" olmalı. Bu soruya teorik bir cevap beklenmiyor ama kişi bunun cevabını veremiyorsa onun edebiyat yolculuğu kısa sürüyor. Çünkü insan kendine izah edemediği bir şeyi başkasına izah edemez. "Türk edebiyatında eksiklik mi var da öykü yazmaya heves ediliyor? Bir şey yapıyor olmak lazım ki okuyucu sizin öykünüze ilgi gösterebilir." diyor yazar.

Şakar, edebiyat yolculuğuna çıkmak isteyen bir insanın hayatında iki önemli dönüm noktası gördüğünü belirtiyor: biri mezuniyet-iş hayatı, diğeri evlilik. Eğer edebiyattan kopulacaksa bu süreç iş hayatına atılmayla başlıyor. İş

58

SAM
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

hayatı, okuma ve yazmaya vakit bulamamayı beraberinde getirebiliyor. Aile ve işin yanında okuma-yazma isteğini sağlıklı bir zeminde sürdürebilen, yoluna devam ediyor. Adaylar, yazmaya başlıyorlar ve öykülerini dergilere gönderiyorlar. Yazar geri dönüş alamadığı sürece kendi kendine kanılar geliştirmeye başlıyor; “dergilerin etrafında çete gibi hareket eden gruplar var, o yüzden dahil olamıyoruz.” hissiyatına kapılıyorlar. Oysa ki editörlerin çoğu iyi üründen anlarlar ve iyi yazarı ellerinden kaçırmak istemez. Bu yanlış anlayıştan gençlerin uzaklaşması ve kendilerini geliştirmek için çalışmaya devam etmeleri gerekir. Kişi öz eleştiride bulunmalıdır. Bu yapılmadığı zaman yazar adayları çok erken yorulup daha yola başlamadan geri dönüyorlar.

Şakar, edebiyatın bir dava olduğunu ve birleriyle yola çıkıp o birilerinin kahrını çekmek gerektiğini belirtiyor. Çünkü öncelik her zaman için “hayat”tır. Önce hayatta sağlam dostlar kazanıp onlar ile uzun yolculuklara çıkmak göze alınmalıdır. Bu, okumayı, düşünmeyi ve yazmayı hem tetikler hem de metinlere eleştirel bakma imkânı sağlar. Eskiden ‘üstad’ geleneğinin bulunduğunu söyleyen Şakar, dergilerin bu üstadların etrafında şekillendiğini, usta-çırak, üstad-talebe ilişkisinin söz konusu olduğunu belirtiyor. Bu ilişkide mesele, yazarın eserini sadece üstada göstermek değil, derdi olan insanların yanında, bir dert yuvasında yetişmektir; orası/onlar bir davanın ocağıdır. Buralarda öncelikle düşünsel bir iklimin içine giriliyordu; bu beraberliğin sonucunda ürünler ortaya çıkıyordu. Bu ilişkinin günümüzde artık yıkıldığını söyleyen Şakar, yeni bir ilişki sisteminin temin edilmesi gerektiğini belirtiyor ve derneklerde, vakıflarda yapılan bu program gibi etkinliklerin bu dönüşümün taşıyıcısı hükmünde olduklarına işaret ediyor. Bu ortamlarda meselelere kafa yoran kişilerle beraber olmak, tartışmak, kitap okumanın getirdiği birliktelik, kişiye gideceği entelektüel/ilmi yolu kolaylaştırıyor.

Yazma meselesinde önceliğin her zaman okumak olduğunu belirten Şakar’a göre, yazarın yazdıklarıyla okudukları karşılaştırılınca okunanlar, yazılanları geçmeli. Okumanın önemini şu cümlelerle vurguluyor: “Hasan Aycın, ‘yazarın içinde bir sır havuzu vardır’ der. ‘Biz okuyarak hayat içindeki gözlemlerimizle, beraberliklerimizle, tartışmalarımızla bu sır havuzunu sürekli dolduruyoruz. Eser de bu sır havuzundan taşanlardır’ diyor. Yani havuz dolmadan su taşmaz. Doldurmak için de sınırsız okumak gerekiyor.” Şakar’a göre aslında herkes sürekli bir öykü anlatıyor. Bunun yazıyla ifade edilerek bir forma dönüştürülmüş olması öyküyü ortaya çıkarıyor.

Okumanın ise daha temel bir zemini var. İnsan olarak bizim yeryüzüne gönderilmemizin bir nedeni ve buna dair sorduğumuz sorularımız, kaygılarımız var. Sahip olduğumuz dini inanış, başlıca ontolojik ve metafizik sorularımızın

“

Şakar’a göre öykü yazımına başlayan birinin kendisine sorması gereken ilk soru, ‘Ben niye yazıyorum?’ olmalı. Bu soruya teorik bir cevap beklenmiyor ama kişi bunun cevabını veremiyorsa onun edebiyat yolculuğu kısa sürüyor. Çünkü insan kendine izah edemediği bir şeyi başkasına izah edemez.

”

59

SAM
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

'Öykü daha çok öykünmeyi çağırıyor, hikâye daha yerli, bir şeyleri tahkiye etmek demek. Keşke biz hikâye demeye devam etseydik.' diyor Şakar, hikâyenin çağrışımlarının daha zengin olduğunu hatırlatarak.

cevaplarını bulabildiğimiz bir yer. Eşyanın hakikati görülmeye başlanıyor ve her şeye birer isim atfediliyor. İsim bizim nesneyle olan ilişkimizi belirliyor. Şakar bunu doğru, sağlıklı bir şekilde kurmuş bir insanın öykü yazmaya başladığında vereceği ürünlerin zaviyesini çizmiş olduğunu belirtiyor ve soruyor "Peki kötü bir insandan iyi bir öykücü, edebiyatçı olur mu? Eşya ile arasındaki adaleti tesis edememiş, karanlıkta olan biri aydın olabilir mi, etrafını aydınlatabilir mi?"

Şakar, Türkiye'de yazarken karşılaşılabilecek toplumsal engellere de değindi. Bunlardan biri öykünün helâl-haram bağlamında değerlendirmesi. "Öykü'de yaşamadığınız şeyleri anlatıyorsunuz. Bu yalan söylemiş olduğunuz anlamına gelir mi?" şeklinde kendisine yöneltilen bir soruyu örnek verdi. Bir diğeri de "sûret yasağının surat yasağı" olarak anlaşılması. Öykü yazarken tasvir sınırının nereye kadar gideceğinin kaygısını yaşadığını belirten Şakar'a göre bizde tartışmalar çok soyut, ilkesel düzeydedir ve bu, ürün ortaya çıkmasını engellemektedir. Şakar, "Sanatı bana bir kelimeyle özetleyin derseniz *biçim* derim, içerik ondan sonra gelir" diyor. Türkiye'de, içeriğin öne çıkarılmasını doğru bulmuyor, biçimin imkânları henüz bilinmediği için onun üzerine kafa yorulmadığını ve bu yüzden özgün sesler çıkmadığını vurguluyor.

Öykü ve hikâye arasındaki ayırım üzerinde de duran Şakar, bu 'arada kalmışlığı' şu şekilde açıklıyor: Hikâye terimiyle öykü terimi arasında ona göre bir fark yok, ikisi de aynı şeyi anlatıyor. Hikâyeyi tahkiye barındıran bir üst başlık olarak düşünüyor. Öyküyü ise roman, şiir, sinema gibi bir form şeklinde değerlendiriyor. Bu noktada Rasim Özdenören'in "Hikâye özetlenebilir, öykü özetlenemeyen şeydir" diyerek işlevsel bir tanım yaptığını söylüyor. "Öykü daha çok öykünmeyi çağırıyor, hikâye daha yerli, bir şeyleri tahkiye etmek demek. Keşke biz hikâye demeye devam etseydik." diyor Şakar, hikâyenin çağrışımlarının daha zengin olduğunu hatırlatarak.

Yazar sözlerinin sonuna gelirken, "Sanatçı söylemek derdine düştüğünde onun bir çaresini bulur." diyor, "önemli olan bir derdinin olmasıdır." Ama yazar, derdini okuyucuyla paylaşırken bir problemle karşılaşılabiliyor: okuyucunun muhayyile melekesiyle. Okuyucu, derdini anlatan yazarın metninde arkeolojik kazı yapıyor, metinden alâkasız anlamlar çıkarılabiliyor ya da yazarın derdi başka bir yöne çekilebiliyor.

60

SAM

Sanat
Araştırmaları
Merkezi

Derviş Zaim

Rüya

Değerlendirme: Ayşe Yılmaz

Derviş Zaim *Rüya* filmiyle, Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi ve Türk Sineması Araştırmaları Merkezi'nin (TSA) düzenlediği, Barış Saydam moderatörlüğündeki *Hayâl-i zî-ruhtan Sinemaya* başlıklı programın on birinci konuğuydu. Programda ilk önce yönetmenin son filmi *Rüya* izlendi, ardından filmle alâkadar bir katılımcı grubuyla söyleşiye geçildi.

Rüya, Derviş Zaim'in *Filler ve Çimen* (2000), *Cenneti Beklerken* (2006), *Gölgeler ve Suretler* (2008) filmlerinin tamamlayıcısı niteliğinde. Zaim, *Cenneti Beklerken*'de klasik Osmanlı minyatür sanatını sinema diline aktarmaya gayret etti. Minyatürcülerin zamanı ve mekânı oynak bir biçimde inşa etmelerini, belirli bir zamanın yanına o andan bağımsız başka bir zaman dilimini nakşetmelerini veya başka bir mekânı o minyatürün içinde sergileyebilmelerini model aldı. Filminin birçok yerinde ilgili zamanın veya mekânın dışında başka mekânları veya zamanları bir arada kullanarak; sıkıştırılmış, değiştirilmiş ve dönüştürülmüş bir zaman ve mekân algısı ortaya koymayı denedi.

Nokta filminde benzer şekilde zaman ve mekânın oynar bir biçimde hareket etmesine öncelik verdi. *Cenneti Beklerken*'in çizgisini *Nokta*'da devam ettirdi. Hattatların kimi zaman yazarken kullandıkları bir stilin, 'bir defada kesintisiz biçimde yazma'nın perdeye aktarılması ve tek plân tekniği ile bunun sinemada metafor hâline getirilmesi üzerine yoğunlaştı. Tuz Gölü'nün yeknesaklığı, bembeyazlığı, mekânın hep aynı kalması da bu düşünceyi aktarmasında yardımcı bir unsurdu.

Gölgeler ve Suretler'de ise gölge oyununu ele alarak küşteri meydanının ne'liği ve bunun sinemaya aktarımının nasıl'lığı üzerinde kafa yoran yönetmen, küşteri meydanının birçok zaman ve mekânı o sonsuzluğun içinde potansiyel olarak barındırabilmesinden hareketle filmin içerisindeki zaman ve mekânların sıkıştırılmış biçimde yer alabileceği; bir ânın içine hapsedilmiş geçmiş, gelecek ve şimdinin bir arada bulunabileceği düşüncesiyle filmi ortaya koydu.

Yönetmene göre, onun metodolojisini serimleyen bu tarz örnekler, gelenekten nasıl yararlanılabileceğine dair iki büyük alternatifi de içinde barındırıyor. Bu alternatiflerin ilki, kes ve yapıştır yöntemi. Bundan derinlikli bir bakış elde etmek, yani Yunus Emre şiirleri veya 17. yy müziğinden örnekler alıp fon olarak kullanmaya çalışıldığında, buradan ruh ve zihin olarak derinlikli bir proje ortaya çıkarılması pek mümkün değil. Türk sinemacılarının, kendi meselelerini Batı

HAYÂL-İ ZÎ-RUHTAN SINEMAYA 11
26 Kasım 2016

61

SAM
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

Değişerek devam etmek,
devam ederek değişmek;

Yahya Kemal'den
ödünç aldığım *imtidat*
sözcüğüdür. Filmde
birbirini tekrar eden
sekanslar, sahneler ve
plânlar başka anlamlara
da kapı aralıyorlar.
İşte gelenekten nasıl
yararlanırsınız meselesi
söz konusu olduğunda
yapılması gerekenin,
metodolojinin bu
olduğuna inanıyorum.

62

SAM
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

sinemasından alınan kavramlarla ele alarak onlarla düşünmeyi âdet edinmenin ötesine geçip kendi kelimeleri ve yaklaşımlarıyla sinemanın biçimi ve şekli üzerinde düşünceleri gerekir. İkinci alternatife gelince, geleneğe bakıp o yapıların bugün için bizlere neler ifade ettiğini masaya yatırmaktan ve onlardan metaforlar elde etmekten geçiyor. Sinema sanatının geliştirilmesine katkıda bulunulabilecek görüntüler, strüktürler elde etmekten...

Derviş Zaim son filmi *Rüya*'da yine geleneksel olarak bize miras kalan mimarinin sinemaya aktarılabilmesinin, bu türe ve içeriğe nasıl katkı sağlayacağı konuları üzerinde yoğunlaşıyor: "Süleymaniye veya Selimiye'ye baktığımızda, bu yapıları doğuran düşüncelere yöneldiğimizde, tekrar ve varyasyon kavramlarının ön plâna çıktığını görüyoruz; devam eden ve değişen şey, bu dilin anlatı yapısını destekleyen iki önemli kavram. Değişerek devam etmek, devam ederek değişmek; Yahya Kemal'den ödünç aldığım *imtidat* sözcüğüdür. Filmde birbirini tekrar eden sekanslar, sahneler ve plânlar başka anlamlara da kapı aralıyorlar. İşte gelenekten nasıl yararlanırsınız meselesi söz konusu olduğunda yapılması gerekenin, metodolojinin bu olduğuna inanıyorum." Bu sebeple *Rüya* filminin anlatı yapısı da bu şekilde ilerliyor. "İslâm, *tenevvü* yani çeşitleme adını verdiğimiz kavram üzerinde yapılanmıştır. Benzeyen, benzemeyen, aynı olacak gibi duran ama son dakikada değişen, birbirini tekrarlayan diyaloglarla, mizansenlerle ilerleyen bir yapı söz konusu."

Türk sineması kuruluşundan itibaren dil olarak klâsik Hollywood sinemasını ve üç perde anlatı yapısındaki klâsik Aristocu anlayışı seçti; söz konusu Aristocu anlayışın içerisine yerel içeriğin boşaltıldığı filmler izledik senelerce. Derviş Zaim tam da bu duruşa karşı bir noktadan hareket ediyor. *Rüya*'da karakter sürekli değişirken bir tekâmül içine de giriyor. Bu yüzden, aynı karakteri dört farklı oyuncuya oynatıyor yönetmen ve her biri kendi hikâyelerine farklı cevaplar arıyor. Bir paralel evrenler hikâyesine dönüşüyor burada olay. Değişerek devam etmenin tartışıldığı bir biçime, yönetmenin ifadesiyle, Aristocu estetiğin temelini dinamit koyan bir filme... Bu da yine tekrar ve varyasyona bir gönderme niteliğinde. Çünkü sadece karakter değişmiyor; bina şehrin içinde hareket ediyor, şehir hareket ediyor... Bu şekilde Aristocu estetikteki zaman, mekân, birlik gibi birçok unsur, onun varsayımları yerle yeksan ediliyor.

Günümüz sinemasından beklenen diğer önemli bir görev de çağdaş mitler üretmek Zaim'e göre: "Sinemanın menkıbe araştırma platformu hâline getirilmesi gerekli. Mitler, menkıbeler donmuş ve olup bitmiş olaylar değil. 'Yedi Uyuyanlar' bilenen bir hikâye ve bugün için yeniden yorumlanması, sinemaya uyarlanması bir zenginlik. Annenin kaybedilen kolyesinin, mimar kızın yapmaya

çalıştığı binanın, inşa ettiği mağarasının en önemli noktası hâline gelmesi sizi insanlık tarihinin birçok menkıbesine götürebilir.”

Derviş Zaim’in bu filmi aynı zamanda yapı ve biçim üzerine düşünme hususuna da vurgu niteliğinde; dayatılan bir üslubun ötesinde, kendi geleneğinden hareket eden bir amacın ürünü. Nasıl ki, 70’lerden ve 80’lerden sonra ortaya çıkan sanat filmleri Alman ve Fransız sinemasından etkilendiyse, 90’lar sineması da minimalizmle iş gördü. Bunlar her ne kadar önemli arayışlar olsa da, geleneğin içinden hareketle bir bakış, zihin, perspektif üretme çabasını yoksullaştırdı. Bu düşüncelerden hareket ederken biçim ve içerik dengesini de ön plâna çıkarıyor yönetmen. Zira bu arayışın yapılacak işi ve yönetmenin kendi zihnini postmodern bir çöplüğe çevirmesine izin verilmemesi de elzem. Söyleşinin sonlarına doğru, filmlerinde kullandığı mitler hakkındaki soruları cevaplamasının ardından, “Şu âna kadar gelenekten yararlanmaya gayret eden, göbeğinde geleneğin yer aldığı dört tane film yaptım. (...) Bir Türk sinemacısının yapması gereken zorunlu hareketleri, ödevlerimi yaptım. Buradan ilân edeyim, artistik hareketlere geçiyorum, haberiniz olsun.” şeklinde konuşan yönetmen, bundan sonra yapacaklarıyla ilgili nereye gideceğini tam kestiremediği bir proje ve diğer çalışmalarına benzemeyen çok sade bir senaryo üzerinde çalıştığının haberini verdi.

Serap Ekizler Sönmez

Süleymaniye Camii Geometrik Desenleri ve Tekil Bir Uygulama

Değerlendirme: Saliha Aydın

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi Ekim ayında Kırkambar Özel Etkinlik programı kapsamında Serap Ekizler Sönmez’i konuk etti. Sönmez, sunumuna Süleymaniye Camii’nin planı hakkında bilgiler vererek başladı. Muhtelif kaynaklarda Süleymaniye ile Ayasofya’nın benzerliği yönünden kıyaslandığına değinen Sönmez, ikisinin de merkezi kubbeli plan şemasına sahip olmasına rağmen, aralarındaki en büyük farkın, Ayasofya’nın ‘boyuna gelişmiş’ plan tipine, Süleymaniye’nin ise ‘enine gelişmiş’ plan tipine sahip olması olduğunu belirtti. Bu camide çift çeper sistemi uygulayan Mimar Sinan, bu sistemle ana kubbeyi dört ayak üzerine bindirmiş, aynı zamanda kible ekseninde yarım kubbeler eklemiş ve yan duvarlardaki payanda- larla destekleyerek yükü zemine aktarmıştır. Böylelikle piramidal bir etki

“

Derviş Zaim’in bu filmi aynı zamanda yapı ve biçim üzerine düşünme hususuna da vurgu niteliğinde; dayatılan bir üslubun ötesinde, kendi geleneğinden hareket eden bir amacın ürünü.

”

KIRKAMBAR ÖZEL ETKİNLİK
22 Ekim 2016

63

SAM
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

Akan desen, insanda
estetik bir his
uyandırıp güzelliği
çağırıştırır. Akan
desen şu şekilde
tarif edilebilir:
Deseni bir noktadan
yakalayıp çizgiyi takip
ettiğimizde bir yerde
kesintiye uğramaz,
döner dolaşır,
başlangıç noktasına
geri gelir.

64

SAM
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

oluşturmuş, yarattığı şelâle etkisiyle yapı, başlı başına plastik değer taşıır hâle gelmiştir. Bu sebeple Mimar Sinan eserlerinde süslemeye az yer vermiş, süsleme, yapının plastik değerinin önüne geçmeyip ikinci planda kalmıştır. Sönmez, konuşmasına geometrinin önemini İbn-i Haldun'un sözüyle açıklayarak devam etti: "Fikrin hendese ile mümaresesi, elbisenin pislğini yıkayıp kirini ve pasağını temizleyen sabun mesabesindedir." Geometrinin insan zihnini galattan uzaklaştırdığına değinen Sönmez, küçük yaşlarda geometri eğitimine başlanması gerektiğini vurguladı ve birim hücre kavramını tahlil ederek geometrik desenler konusuna geçiş yaptı. Tek bir alanda yapılan uygulama anlamına gelen birim hücrenin öteleme hareketinin ayna simetrisi ve dönel simetri ile çoğaltılmasıyla geometrik kompozisyona ulaşılmış olunacağını belirtti.

Erken dönem İslam sanatında altı köşeli yıldız, Şam Emeviye Camii'nin batı duvarının ayakta kalan iki penceresinde görülür. Bu iki pencere de altıgen kurgulu olup pencerelerinden biri altı köşeli yıldız deseni ile süslenmiştir. Doğu Roma etkisinde yapılmış bir yapı olan Şam Emeviye Camii'nin mimarisi kilise mimarisini andırır, mozaiklere bolca yer verilmiştir ve süslemeleri oldukça realist formdadır. Gördüğümüz bütün kompleks geometrik formlar, Kayıtbay zamanında ilâve edilmiştir. Orijinal olan geometrik desen sadece iki penceredeki uygulamada vardır. Bunların kurguları da Roma dönemindekilere benzer, daha dairesel formda geometrik unsurlardır. Bu penceredeki geometrik kurgunun benzeri İznik Ayasofya Kilisesi'nde görülebilmektedir. Aynı zamanda Emevi dönemine ait Mescid-i Aksa Camii'nde bir ahşap panelde de benzer geometrik desen görülürken buradaki altı köşeli yıldızın dairesel formla birleşmesiyle tamamen Doğu Roma etkisinde oluşmuş bir desen olduğu söylenebilir.

Daha geriye gidilecek olursa altı köşeli yıldız, Lübnan'da Baalbek Tapınağı'nda, 2. yüzyıla ait bir uygulamada aralarına figüratif unsurlar eklenmiş olarak rastlanır. Hindistan'da Yantra Güneş'i'nin sembolü olarak da sıkça karşılaşılr. Aynı zamanda Çin'de de çok yaygındır, ayrıca Eski Türklerde on iki hayvanlı burç takviminde kullanılan bir desendir. Karahanlılar döneminde ise yapıya tuğlanın da girmesiyle geometrik desenler kompleksleşmeye başlamıştır. Arap Ata türbesi, İslam mimarlık tarihinde bilinen en eski taç kapı örneği olup burada birçok geometrik kompozisyon görmek mümkündür. Anadolu'da altı köşeli yıldız uygulamasının görüldüğü eserlerdeki desenler, farklı dinlere ait semboller olarak düşünülüp bilinçli olarak tahrip edilmiştir. Hatta Anadolu Selçukluların bazı medreselerindeki, dörtgen kompozisyonlu desenler haça benzetildiği için Anadolu Selçukluların Müslüman dahi olmadığı

iddiasında bulunanlar olmuştur. Fas, Tunus, Cezayir gibi coğrafyalarda geometrik desenler dört ve dördün katları olarak devam eder. Anadolu, geometrik desenler açısından oldukça zengindir; öyle ki Anadolu'da üçgenleri bile görmek mümkündür. Altıgen tabanlı desenler İslam coğrafyası dışındaki kültürlerde görülmesine rağmen, dörtgen tabanlı desenler sadece İslam sanatlarında görülür.

İslam sanatının en önemli özelliği bir desenin akmasıdır. Akan desen, insanda estetik bir his uyandırıp güzelliği çağırıştır. Akan desen şu şekilde tarif edilebilir: Deseni bir noktadan yakalayıp çizgiyi takip ettiğimizde bir yerde kesintiye uğramaz, döner dolaşır, başlangıç noktasına geri gelir. Süleymaniye Camii minberinin korkuluğundaki geometrik desenin birim hücrelerini tasarımcının minber külâhının altına, tek başına uyguladığı görülür. Korkuluğun tamamı ise bu birim hücrenin öteleme hareketiyle oluşmuş kompozisyonudur.

Beşgenin iç açısı 106 derece olduğu için beşgenlerle yüzey kaplanamaz, bu durum beşgenlerle çok zengin kompozisyonlar oluşturmaya olanak vermiştir. İlk beşgen kompozisyon Sultan III. Mesud minaresinde vardır. Ayrıca bu minareden enine kesit aldığımızda sekiz köşeli yıldız deseni ortaya çıkar. Beşgen desenleri künde-kârilerde bolca görülür. Süleymaniye Camii'nin cümle kapısının sadece kendisi birim hücrenin tamamıdır. Beşgen, altın orana sahip olduğu için beşgenlerle oluşturulan kompozisyonlar çok karmaşık bile olsa ona bakıldığında hayranlık uyandırır. Beşgenlerin yapısıyla ilgili bize ipucu veren en temel kaynaklardan birisi Topkapı parşömenidir. Topkapı Müzesi kütüphanesinde bulunur. Süleymaniye Camii şadırvanının tavanındaki desen Osmanlı'da tekil bir uygulama olup on dört köşeli yıldız kompozisyonudur. On dört köşeli yıldızın önemi, on dördün yedinin katı olmasına dayanır; yedi, asal sayı olduğu için bu kompozisyonları oluşturmak çok zordur. Bu kadar zor bir uygulamanın neden şadırvanının tavanında görünmeyen bir yerde bulunduğu ise hayret verici bir durumdur. Sönmez, bu on dört köşeli yıldız deseninin analizini nasıl yaptığını uygulamalı bir şekilde göstererek sunumunu tamamladı.

“

Beşgen, altın orana sahip olduğu için beşgenlerle oluşturulan kompozisyonlar çok karmaşık bile olsa ona bakıldığında hayranlık uyandırır.

”

65

SAM

Sanat
Araştırmaları
Merkezi

KIRKAMBAR ÖZEL ETKİNLİK
24 Aralık 2016

SEYYAR MASALCILAR

Değerlendirme: Neslihan Demirci

Bir varmış, bir yokmuş. Ahir zaman içinde, ne kalbur kalmış ne saman zaman içinde... Develer tellâllığını, pireler berberliğini unutmuş iken, insanlar TV dizileri karşısında uyuklayıp reklâm aralarında yüz kırk karakter sıkıştırırlarken, bu acayip zamanlardan birinde, masal ve hikâyelere gönlünü kaptırmış beş genç, kafa kafaya vermişler, "Biz çocukken çok masal dinledik, bu yaşımıza değin çok kitap okuduk; bundan böyle biz de anlatalım, müziğimizle gönüllere köprü kuralım; çocuklara, ekranlara sığmayan kendi çocukluğumuzun ılık esintisini getirelim, büyüklerin sadrine şifa olalım." demişler. "Kim bilir, belki gün gelir, bisikletlerimize biner, diyar diyar dolaşırız. Hem eski masallar dinler, hem de kulak verenlere kendi hikâyelerimizi anlatırız." Böylelikle bu tayfa, kendilerine *Seyyar Masalcılar* devivermişler.

Biz de Sanat Araştırmaları Merkezi olarak güzel bir kış akşamı bu yürekli masal kahramanlarının gösterisini izlerken kâh çocukluğumuza döndük, kâh yetişkinliğimizin kadrini bildik. **Rümeysa Öztürk, Zeynep Betül Akyıldız, Fatıma Hayriye Taşkömür, Mustafa Raşit Karabağ ve Muhammed Fatih Büyükkörükçü**, İstanbul Şehir Üniversitesi'nin marifetli ve üretken öğrencileri. Çoğu, farklı bölümlerdeler, her birinin farklı hikâyeleri var. Lâkin yolları bir yerde birleşmiş: Çocukluğun tılsımını yitirmemeye kararlılar; bu güzelliği unutmaya yüz tutmuş 'yetişkinler dünyası'na hatırlatmaya niyetlenmişler. Her biri heybesinde ne varsa dökmüş ortaya. Kiminin masal, kiminin geleneksel âşık hikâyesi dinleyerek, hemen hepsinin masal kitaplarına gömülerek geçmiş çocukluğu. Hanımlar ilk hikâyelerini çok küçük yaşlarda kâğıda dökmüşler, Mustafa Raşit erkenden almış eline sazını. Derken biraraya gelmişler, çocuk kitapları okumaya, okuduklarını eleştirmeye başlamışlar. İstanbul Şehir Üniversitesi'nde "Çocuk Edebiyatı Buluşmaları" adı altında çocuk edebiyatı yazarlarını dinlemişler. Bazen doğudan bazen batıdan aldıkları masalları harmanlayarak yeni masallar yazmışlar. Bu süreçte metinlerin sahne performansına aktarılma boyutu ve hangi enstrümanlarla, nasıl müziklerle renklendirileceği belirlemeye başlamış. Metinler şimdilik eşzamanlı olarak iki dilde sunuluyor; ileride Arapçayı da masallarına katma hazırlığındalar. Sadece masal anlatıcılığı, yani işin performans kısmı değil hedefleri; kültürel/ sosyal projeler de var tezgâhlarında. Suriyeli mültecilerin meseleleri gibi toplumdaki muhtelif sorunların çözümünün bir parçası olmak, Türkiye'de yayınlanan çocuk kitaplarının geliştirilmesine ve güzelleştirilmesine katkıda bulunmak,

66

SAM

Sanat
Araştırmaları
Merkezi

ideal vasıflarda bir çocuk kütüphanesi kurmak gibi pek çok hayalleri var. Öğrenci olduklarını ama bunu 'bir gençlik hevesi' olarak görmediklerini, bu yola baş koyduklarını, deneye-yanıla yollarını bulduklarını her fırsatta vurguluyorlar. Bu amatör ruh, izleyiciye acemilik olarak değil, emeklerinin verimi ve samimiyet olarak yansıyor.

Ortaoyunu, âşık geleneği vb. geleneklerden izler taşıyan bir performans anlayışını benimseyen Seyyar Masalcılar, hem geleneksel masal anlatıcılığının hem de müziğin büyüsunü kullanarak –aynı zamanda ekibin iki üyesinin psikoloji bölümünde okumalarının da katkısıyla- öyküsel terapi (*narrative therapy*) yöntemini de kullanarak muhataplarını modern hayatın yükünden bir nebze olsun kurtarıyorlar.

Yetişkinlerin masala duydukları ihtiyaca dair sorulan soruya M. Raşit'in cevabı, "İlim, hayretle başlar." oldu. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) "Allahım, benim hayretimi arttır." hadis-i şerifini hatırlatarak "Çocuklar her an hayret makamında. Biz gençler ve yetişkinler, hayretimizi kaybediyoruz, artık hiçbir şeye şaşırıyoruz; herşeyin bir bilimsel açıklaması vardır diye düşünüyoruz." dedi ve bir arkadaşından duyduğu şu sözü aktardı: "Soruyu doğru sormak lâzım. Mesele, 'taş konuşabilir mi?' değil, biz duyabilir miyiz?"

Almanya'da göçmenlerin yoğun bulunduğu okullarda yapılan bir araştırmada, masal anlatıcılarından düzenli olarak masal dinleyen çocukların, başta çok düşük olan dinleme sürelerinin gittikçe gözle görülür biçimde arttığı tespit edilmiş.

Modern şehir hayatında sıkışmış yetişkinlere "umudu hayal ettirmek ve yaşatmak" ve çocukların "sonsuz çocukluk haklarını korumak" amacıyla yola çıkmış gençlerin masalların efsununu etrafa yaydıklarına şahit olmak, her gün biraz daha çivisinin çıktığına inandığımız dünyada güzelliklerin yeşerdiğine dair umudumuzu yeşertiyor.

Dostoyevski, "Bizi güzellik kurtaracak." demişti. Biz de masallar kurtaracak diyelim.

Gökten üç elma küfesi düşmüş; biri masallara gönül vermiş Seyyar Masalcılar'a, biri masal dinlemeyi sevenlere, biri de bugünden tezi yok, masalların peşine düşeceklerle gelsin...

“

Soruyu doğru sormak lâzım. Mesele, 'taş konuşabilir mi?' değil, biz duyabilir miyiz?

”

67

SAM

Sanat
Araştırmaları
Merkezi

KIRKAMBAR KİTAP
10 Aralık 2016

Cihan Aktaş

Şirin'in Düğünü

Değerlendirme: Nermin Tenekeci

Cihan Aktaş, Tahran'da bir müzede Behzat'ın bir minyatürünü gördüğünde, dört yıl sürecek *Şirin'in Düğünü*'ne zihnen hazırlanmaya başlamış aslında. Bu minyatürde, hiçbir yorgunluk emaresi göstermeden Şirin'i atı Şebdîz'in sırtında dağa çıkartan Ferhad'ın yüzündeki sükûnet, yazarı öylesine etkilemiş ki "Dağ Yolcuları" adıyla bir hikâye yazmaktan kendini alamamış. "Taşıma'yı sorguladığı ve "Kim kimi nasıl taşır? Taşımalı mı? Taşımanın bedelleri nedir?" gibi sorulara cevap aradığı bu hikâyeyi -birkaç yayınevinin de önerisiyle- geliştirerek 2000'lerin *Hüsrev ü Şirîn*'ini yazmaya giriştiğinde ise çok daha meşakkatli ve uzun bir yola girmiş.

Bu roman için, Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şirîn* mesnevisinin (Anadolu'da bilinen adıyla Ferhad ile Şirin efsanesi) 2000'ler Türkiye'sinde yeniden kurgulanışı; içerdiği hadiseler ve temaların günümüze uyarlanıp başka kişiler üzerinden tekrar yorumlanması diyebiliriz. (Nizâmî'nin yorumunda, âşığın Hüsrev, maşuğun Şirin, rakibin ise Ferhad olduğunu hatırlatalım. Bu üçlü, romanda sırasıyla Faruk, Şirin ve Kürşat olarak hayat buluyor.)

Kitapta tıpkı türlü imajlarla asıl kimliğini gizlemesi istenen Şirin karakteri gibi, yazarın, dönemin faili meçhulleri, dahası insanların kendilerini gizleme eğilimleri ve bunun sebepleri üzerinden şekillendirdiği bu yeni kurguda, "Toplumda bizler ne kadar açık/şeffaf olabiliriz? Kültür, siyaset ve toplum buna ne kadar izin veriyor?" gibi sorular da etraflıca işleniyor hâliyle. Aktaş dönemin ruhunu yerleştirmeye çalışırken, 80'lerden itibaren artış gösteren, İstanbul'daki ölüm tarlaları, asit kuyuları, 28 Şubat, modern muhafazakârlar, kültürel iktidar vs. meseleleri de ihmâl etmiyor. Tam burada yazarın bir söyleşisinde kurduğu şu cümlelere kulak kesilmek gerekiyor belki de: "Kendi gibi olmak kuşkusuz bir arayışla mümkün, 'kendilik' sabit bir hâl değil. Korkular ve yalanlar yüzünden dünyevi hayatımızı parodi şeklinde yaşarken nasıl samimi Müslümanlar olabiliriz, bilmiyorum. Daha başlarda Şirin karakteri üzerine düşünürken aklıma gelen bir soruydu bu: Kaç kişi hiç yalana başvurmadan bütün hayatını baştan sona anlatabilir? Sahici bir mahremiyeti sağlamak için önce gerçekten kim olduğumuzu bilmeli, ifade edebilmeliyiz. Aksi halde yalanlara dayalı hayatın çığırından çıkan talepleri tarafından yağmalanıyor varlığımız."

Aktaş, romanında Erbakan'dan Sakıp Sabancı'ya, Münir Özkul'a, Ümit Yaşar Oğuzcan'a kadar birçok ismin geçmesini ise, izlenimci yanının ve edebiyata bakışının bir yansıması olarak görüyor ve tüm bu intibaların somut birtakım

“

Kitapta tıpkı türlü imajlarla asıl kimliğini gizlemesi istenen Şirin karakteri gibi, yazarın, dönemin faili meçhulleri, dahası insanların kendilerini gizleme eğilimleri ve bunun sebepleri üzerinden şekillendirdiği bu yeni kurguda, "Toplumda bizler ne kadar açık/şeffaf olabiliriz? Kültür, siyaset ve toplum buna ne kadar izin veriyor?" gibi sorular da etraflıca işleniyor.

”

68

SAM
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

olgulara karşılık gelmesini istiyor. Burada, "Gerçeğe sadık kalırsak o bizi hakikate ulaştırır. Diğer yazılarımı yazarken de gerçekçi olmaya çalışıyorum ki rüyaya sapmayayım. Yani sahte şeyler yapmıyorum. Birtakım sahte idealler üzerinden gitmeye çalışmıyorum." sözlerini de şerh düşelim yeri gelmişken.

Romanda Şirin karakteri öne çıkartılarak tartışılan meselelerden biri de sevgi yolları. Kendisine lâıyk olmayan birine, Faruk'a [Hüsrev] âşık olan Şirin, kendisini çok seven, daha ahlâklı ve mert bir Anadolu delikanlısı olan Kürşat'ı [Ferhad] bir kardeş gibi seviyor. Böylece, her ne kadar herkes kendi mizacına uygun bir aşka yönelirse de, ahlâki bir yozlaşmanın içindeki Faruk'u Kürşat'a tercih ederek bunun sırf aşkla ilgili bir durum olmayıp sevdiği adamı müspet mânâda değiştirebileceğine olan inancını ispat etmeye çalışıyor adeta ve bunun için her şeyi göze alıyor. Tabii, "aramayan bulamaz" gibi alt izleklerin de bu *puzzle*'in içine yerleştirildiğini unutmamalıyız.

Şirin'in ön planda tutuluşunun diğer bir sebebi ise, gerek Fars yorumu olan Nizâmî'nin eserinde, gerekse ondan önce Firdevsî'nin Şehnâme'sinde, Anadolu'daki yorumların tersine, Ferhad'ın çok kısa yer alması. Aktaş, efsanenin Türk uyarlamalarında Ferhad'ın öne çıkartılışını, onun sultana karşı işçi-emekçi sınıfını temsil etmesi, dahası bu sultanın İran kralı olup Hz. Peygamber döneminde tebliği reddetmesi gibi sebeplere bağlıyor. Nitekim romanda da Şirin'in Faruk'a telkinleri pek karşılık bulmuyor. Yine de sayfalar ilerledikçe, Faruk'un da içinde başka bir benlik barındırdığını ve "Ben bu değilim, değişeceğim" diyebileceği bir fırsatı/zamanı beklediğini görüyoruz.

Nizâmî'nin eserinde Şirin'in çok bilge bir kadın olarak resmedilişi, Aktaş'a göre alışılmışın dışında bir kadın portresi değil aslında. Mesela Fatıma Mernissi, *Kadınların İsyanı ve İslami Hafıza* adlı kitabında, aksi yöndeki telkinlere rağmen, tarihsel dönem okumalarında kadınlara hiç de azımsanmayacak bir yer ayrıldığını öne sürüyor. Fakat bizler Farsça ve Arapçadan çevrilenlerle sınırlandığımız için onların kadın literatürleri bizimkinden daha zengin.

Şirin'in Düşünü'nü, Nizâmî'nin eseri üzerinden kaleme alması ayrı bir sorumluluk yüklemiş yazarın omuzlarına. Çok dikkatli yazması, metaforları doğru aktarması ve bütün bunlar için çok daha fazla kafa yorması gerekmiş. Yine de hayli velûd bir yazar olan Cihan Aktaş için roman yazmak, zihni sürekli onun detaylarıyla meşgul ettiği için, yazarı gereksiz kuruntulardan alıkoyuyor olmalı. Bu vesileyle, Rancière'in (meâlen) "Gerçek, üzerine düşünmek için kurgulanmalıdır." sözünü hatırlatan Aktaş'a göre, kendi tecrübelerimizi estetize etmediğimiz için yaşadığımız acılar tarihin kara deliklerinde kayboluyor. Kendi hikâyelerimizi küçümseyerek ve geçmişimizi yok sayarak en çok kendimize haksızlık ediyor; sanat eserini, başkalarının hikâyeleri üzerinden daha anlamlıymış gibi bir öykünme üzerinden

“

Rancière'in 'Gerçek, üzerine düşünmek için kurgulanmalıdır.' sözünü hatırlatan Aktaş'a göre, kendi tecrübelerimizi estetize etmediğimiz için yaşadığımız acılar tarihin kara deliklerinde kayboluyor.

”

69

SAM
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

var etmeye çalışıyoruz. Hâlbuki büyük bir tezgâh vazifesi gören roman, hem kendimizle hem de toplumsal mânâda yüzleşebilmemiz için o kadar önemli ki... Ana hikâyeye dönersek, Şirin'in Faruk'tan vazgeçmeyeceğini anladığında, Kürşat'ın (efsanedeki Ferhad gibi) dağları delmek yerine, çok daha soylu bir amaçla Afrika'ya su kuyuları açmaya gitmesi; Şirin ile Faruk'un birbirlerine kavuştuklarında ise araya başka badirelerin girmesi vs. gibi kimi izlekler üzerinden, Aktaş'ın bu romanda kadın-erkek ilişkilerini ve sürekli bir kavuşamama hâlini 'didiklediği'ni de pekâlâ söyleyebiliriz.

Son olarak, Cihan Aktaş'ın 606 sayfalık bu hacimli romanı dört senede tamamladığını, bu süreçte konuyla ilgili kitapları, tezleri okuyarak mevzua hazırlandığını, tüm bu yıllar içinde romanı beş kez yazıp farklı aşamalarda farklı kişilere okuttuğunu kısa kısa not düşelim; dahası, Ferhad [Kürşat] ile Hüsrev [Faruk] romanda isim değiştirirken, Şirin'in ve atı Şebdiz'in aynı adları taşımasını Mustafa Kutlu'nun tavsiye ettiğini belirtelim.

Velhâsılı, *Şirin'in Düğünü*, tüm bu altyapısı, arka planı, 'gönderme'leri ve sorgulamalarıyla derinlikli bir okumayı fazlasıyla hak ediyor.

Burhanettin Tatar

Edebiyat, Müzik ve Hat Sanatında Anlam Sorunu

Değerlendirme: Hanife Kutgi

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen *Kırkambar Sohbet* toplantı dizisi kapsamında, Aralık ayında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Burhanettin Tatar konuk edildi. *Edebiyat, Müzik ve Hat Sanatında Anlam Sorunu* başlıklı konuşmasına edebiyattaki anlam sorunu ile başlayan Tatar, meseleyi edebiyatın en eski formu olan şiir ile nesir arasındaki ilişki üzerinden ele aldı. *Poiesis*'in fiziksel olarak var olmayan bir şeye şekil vermeyi ifade ettiği düşünülürken, gerçeğin kehânet boyutunda manevi olarak biçimlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu bakımdan Tatar'a göre, Platon öncesinde bugün bildiğimiz anlamda edebi bir form olarak şiirden söz etmek mümkün görünmemektedir. Öngörülemezlik üzere kurulu olan şiirdeki anlam, bizatihi şiirin kendisiyle ilgili bir sorun değil, kehânet olarak şiirin bize ne söylediği ve bu kehânetin nasıl gerçekleşeceği ile ilgilidir. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'deki Yusuf (a.s)'ın Firavun'un rüyasını tâbir ve te'vil ettiği kıssayı misal olarak gösteren Tatar, rüyanın da bir kehânet olarak görüldüğünü ve bu kehâneti açıklayan

KIRKAMBAR SOHBET
17 Aralık 2016

70

SAM

Sanat
Araştırmaları
Merkezi

te'vilin geçmişe değil, geleceğe yönelik bir başlangıca götürmek anlamına geldiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla şiirdeki anlam geleceğe ve ertelenmiş olana dairdir.

Platon'un şairlere kayıt koyması, öngörülemeyen gelecekte korunamamaya dayanır. Bu açıdan Platon ve Platon sonrası filozofların yapmaya çalıştıkları şey, yeni bir düşünme biçimi olarak öngörülebilirlik üzere kurgulanmış olan nesri, şiir karşısında ön plana çıkarmaktır. Klasik Yunan'da logos ve felsefe, öngörülebilir olan nesirle ilişkilendirilmiş ve şiir-logos mücadelesi logosun zaferiyle sonuçlanmıştır. 20. yüzyıla geldiğinde ise mevzubahis ilişki büyük bir kırılma geçirir. Romantik felsefenin yol açtığı Yeni Aristoculuk ya da Yeni Realizm akımı, "Edebiyat eseri edebiyat eseridir; başka bir şey değildir" düşüncesinden hareketle anlamın yazar, tarihsel ortam ya da logosta değil, edebiyat eserinin kendisinde aranması gerektiğini vurgulamıştır. Bu açıdan Tatar'a göre, edebiyat tarihinde ilk kez eserin kendi varlığıyla açığa çıkıp bizi kendi varlığıyla muhatap kılmasını ifade eden *ergon* kavramı doğmuştur. Böylece anlamın ne olduğu sorusu yeni bir hüviyete bürünmüş olarak tekrar karşımıza çıkmaktadır.

Tatar, 20. yüzyılda bu soruya verilen üç ana yanıtın söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan ilki, edebi eserin anlamının olmadığını ve onun yalnızca bir haz ya da estetik unsuru olarak var olduğunu düşünmektir. Yapısalcılara göre, edebi eserin bir anlamı olmakla beraber, bu anlamın kendi içerisinde nasıl üretildiği ön plana çıkmakta ve dolayısıyla anlam gerçeklikten kopararak tamamen kurguya indirgenmektedir. Bu iki düşüncenin iddia ettiklerinden farklı olarak hermeneutiğe göre, edebi eser her ne kadar dış dünyaya nesnel bir referansta bulunmaması nedeniyle kurmaca olsa da dünyasız görülmemelidir. Edebi eser, dünya içerisinde yeni bir anlam dünyasının yaratılmasını ifade eder. Edebiyat, Heidegger'in tabiriyle, "açıklık"ın (*Lichtung*) tezâhürü ve daha önce bilinmeyen yeni bir açıklık alanının ortaya çıkmasıdır. Hermeneutiğin edebiyatı bu şekilde anlamasını Tatar, Kur'an-ı Kerim'deki "hidâyet" kavramına benzetmektedir: "Allah her kimi doğruya erdirmek isterse onun göğsünü İslâm'a açar." (En'âm 6/125). Yine Gazzâlî'nin *El-Munkîz Mine'd-Dalâil*'de, sayesinde şüphelerinden arındığını belirttiği ve Allah'ın kalbine attığı nur, bu türden bir açıklıktır. Bu açıdan insanı, aydınlık bir alana fırlatan tecrübi bir parıldama olayı olarak edebiyat kurmaca olmaktan çıkıp gerçekliğe dönüşür.

Edebiyattaki anlam meselesine dair açıklamalarından sonra Tatar, müzikte anlam sorununa değindi. 19. yüzyılın ortalarına kadar müzik, şarkı formunda icra edilmiş ve dolayısıyla şiirin gölgesinde kaldığı için "kölenin kölesi" olarak telakki edilmiştir. İslâm tarihinde müziğe verilen önem, miraç hadisesinde Peygamber Efendimiz'i (s.a.v) bir yerden başka bir yere götüren Burak'ın araçsallığına benzetilmektedir. Tatar'a göre, 19. yüzyılın başlarında Batı müzik tarihinde Niccolò Paganini'nin enstrümantal müziği (*absolute music*) geliştirmesiyle müzik, yeni bir form olarak

“

Edebiyat, Heidegger'in tabiriyle, açıklığın (*Lichtung*) tezâhürü ve daha önce bilinmeyen yeni bir açıklık alanının ortaya çıkmasıdır. Hermeneutiğin edebiyatı bu şekilde anlamasını Tatar, Kur'an-ı Kerim'deki hidâyet kavramına benzetmektedir: 'Allah her kimi doğruya erdirmek isterse onun göğsünü İslâm'a açar.' (En'âm 6/125)

”

71

SAM
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

Tatar, klasik ile modern hat sanatına hâkim olan düşünceyi kaynak ve kaynamakta olan şey anlamlarına gelen *orijin* kavramıyla açıklar. Buna göre klasik hat sanatının anlam tasarımı bir kaynakta ortaya çıkan ve bize kadar akmaya devam eden bir ırmağa benzer. Bu bakımdan anlam, aktarlagelendir.

sözün egemenliğinden büyük ölçüde kurtulmuştur. Tatar'ın kanaatine göre, Türk müziğinde buna tekâbül eden isim, Tanburi Cemil Bey'dir. Enstrümantal müziğin gelişimi, müzikte anlam sorununu da büyük ölçüde değiştirmiştir. Edebiyattaki anlam sorununa benzer şekilde, müzikal eserleri anlamdan yoksun ve salt haz konusu olarak ele alanlar olduğu gibi; hermeneutik yaklaşımı benimseyenler tarafından bu eserler, kognitif olanın asla dile getiremeyeceği biçimde kişiyi başka bir imkân alanıyla yüzleştiren icralar olarak görülmüştür. 20. yüzyıla kadar müzik kozmik âhengin ve Allah'ın yaratma gücünün bir tezâhürü olarak benimsenmiştir. Bununla irtibatlı olarak Tatar, Einstein gibi fizikçilerin romantik Beethoven'den ziyade Mozart hayranı olmasını, Mozart'ın müziği insanın evrensel kanunları kavrama gücünün açığa çıkması olarak düşünmesine bağlamaktadır.

Hat sanatında anlam sorununa gelindiğinde ise Tatar, hat sanatının kendine has bir anlamı olduğunun söylenemeyeceğini ve bu sanatın teknik bir konu olarak ele alınmakta olduğunu ifade etmiştir. Anlam esas itibarıyla yazılan sözün anlamıyla ilişkilendirildiği için hat, cümlelerin anlamını süsleyen dekoratif bir unsur olarak görülmüştür. Klasik hat, anlam sorununu dil üzerinden çözmekte ve bunu formların sürekliliği yani aktarılabilirliği üzerinden yapmaktadır. Bu anlayışın aksine, 20. yüzyıldan sonra postmodernizm etkisinde gelişen hat sanatında formlar süresiz olup anlam da devamsızlık ve kültürsüzlük üzerinden ifade edilmektedir. Tatar, klasik ile modern hat sanatına hâkim olan düşünceyi kaynak ve kaynamakta olan şey anlamlarına gelen *orijin* kavramıyla açıklar. Buna göre klasik hat sanatının anlam tasarımı bir kaynakta ortaya çıkan ve bize kadar akmaya devam eden bir ırmağa benzer. Bu bakımdan anlam, aktarlagelendir.

Modern hat sanatında ise anlam, suyun taşıdığı ama asla akmadığı bir anlayışa dayanır. Buna göre, klasik hat sanatının aksine, modern hat bizi tablonun sınırları içerisinde tutar. Fakat diğer yandan klasik hat sanatında hareket ve *kinesis* söz konusu değildir; yalnızca *telos* ve *energeia* vardır. Çünkü klasik hat sanatı kemâle ermişlik üzerinden tanımlandığı için hareketi ve zaman sorusunu dışarıda bırakır. Dolayısıyla Tatar'a göre, klasik hat sanatının bir dünyası yoktur. Modern hat ise *telos*'u ortadan kaldırarak muhatabını hareketle yüzleştirir. Formların tekrarlanamazlığı insanı tedirgin etmekte ve esere olan aidiyeti ortadan kaldırarak anlam sorusunu insanın kendisiyle yüzleştirmektedir. Klasik hat sanatı ise kendisini temâşa (*theoria*) olarak kurduğu için bu bakışta insan pozisyonunu kaybederek kendisine dönme imkânını yitirmektedir. Tatar'a göre, klasik hat sanatı dikey bir düşünme biçimi olarak insanı miraca ve ulvi bir âleme gönderir; modern hat sanatı ise yatay yani dünyevi bir düşünmeyi esas alır ve insanı mânevi bir dünyadan ziyade kendisiyle yüzleştiren ne kadar kusurlu olduğunu gösterir. Bu itibarla, klasik ve modern hat sanatında anlam sorununun farklı şekillerde tezâhür ettiğini belirten Tatar'ın konuşması, soru-cevap bölümüyle nihayete erdi.

72

SAM
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

Celâleddin Çelik, Timuçin Çevikoğlu, Savaş Barkçin, Hakan Alvan

Tevhidin Sesine Gönül Vermek: Vefatının 20. Yılında Bekir Sıdkı Sezgin Paneli

Değerlendirme: Ayşe Yılmaz

Bazı müzikler bugün içindir; dinlenir ve biter. Bazıları ise dinlendikçe değer kazanır, çoğalır, hatta yeniden üretilir zihinlerde. Şüphesiz hem besteleri, hem de güfteleri yücelten ve yaşatan sesiyle Bekir Sıdkı Sezgin'in ikinci kategoriye katkısı yadsınamaz boyutta. Vefatının ardından 20 yıl geçtiğine inanılmasını güçleştiren bir unsur bu hâliyle.

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği, Celâleddin Çelik'in moderatörlüğündeki "Vefatının 20. Yılında Bekir Sıdkı Sezgin" paneli, işte bu inanılmazlığın sebeplerine değinilmek üzere, özellikle de Bekir Sıdkı Sezgin'e vefa borçlarını yerine getirerek onun hatırasını yad etmek için toplanan ve onun sanatını anlama çabalarıyla da kuru bir anmanın ötesine geçme gayreti içinde, onu farklı yönleriyle dillendirerek tanımayanlara anlatma gayesi ile gerçekleştirildi.

Programa, Bekir Sıdkı Sezgin Belgeseli'ndeki kendisiyle yapılan son röportajdan kesitler izlenerek başlandı. Velhâsıl üstat, şu ifadeleriyle hem konuğu hem de ev sahibiydi panelin: "Okurken âdetâ yaşadığımız boyutun daha ötesine geçerek oralardan bir takım seslerin geldiğini hissediyorum. Bir yaprağın kıpırdayışında, bir tenin ihtizazında, eğer siz tevhidi duymuyorsanız o zaman okuduğunuz eserde de hiçbir şey duyamazsınız. Ben bunları duyarak, o âleme geçerek okumaya çalışıyorum ve okuyorum. İşte o tesir oradan geliyor. Türk musikisi kitaptan öğrenilmez, fem-i muhsinden alınır."

İlk konuşmacı Timuçin Çevikoğlu, Bekir Sıdkı Sezgin'in musikide durduğu yeri ona has özelliklerin altını çizerek dinleyenlere aktardı. Yaratılıştan gelen sesindeki halavet ve taravet eşsiz, büyük bir ses icracısı ve ses sanatkârı Sezgin, birçok insanın musikiyle tanışarak sevmesine vesile olur ve sanat ahlâkına sahip sanatkâr tavrından hiç ödün vermez.

Hançeresinin özel nitelikleri dinleyenlerini her daim mest eder. Bunun yanında sesinin tınısı hiç değişmez. Okuyuşundaki fesahat, tiz veya pes okuyuşlarda dahi -neyzenlere atıfla söylenildiği gibi- düdükleşmez. Bunun yanında neredeyse okumadığı form yok gibidir. Kur'an-ı Kerim'den tutun,

PANEL
3 Aralık 2016

“

Okurken âdetâ yaşadığımız boyutun daha ötesine geçerek oralardan bir takım seslerin geldiğini hissediyorum. Bir yaprağın kıpırdayışında, bir tenin ihtizazında, eğer siz tevhidi duymuyorsanız o zaman okuduğunuz eserde de hiçbir şey duyamazsınız. Ben bunları duyarak, o âleme geçerek okumaya çalışıyorum ve okuyorum. İşte o tesir oradan geliyor. Türk musikisi kitaptan öğrenilmez, fem-i muhsinden alınır.

”

73

SAM
Sanat
Araştırmaları
Merkezi

Celâleddin Çelik

ezan, mevlid, ilâhi, kaside, gazel, kâr, ayın-i şerif, naat-ı şerif, murabba, nakış, semai, aksak ve yürük semai, şarkı vs. daha akla gelmeyen niceleri... İcracılığının bu kadar geniş bir yelpazede hayat bulması, diğer bir deyişle Bekir Sıdkı Sezgin'in tümüyle varlığı, musiki tarihimiz, sosyal hayatımız için çok büyük önemi haiz. Kendinden öncekilere benzemeyen, hiç kimseyi taklit etmeyen kendi nevi şahsına münhasır bir şahsiyet çünkü kendisi. Bunu yapabilecek musikiye ve edebiyat gücüne sahip.

Timuçin Çevikoğlu

"Önce güftenin nazım şekline bakıp edebi formuna geçiyor. Bu bir rubai mi, şarkı mı, türkü mü onu inceliyor; yani eserin özelliklerine bakıyor daha güftede. Sonra bestekârına dönüp onu tanıyor; bestekârların hayat hikâyelerini biliyor. Onların ruh hâlleri hakkında kendinde oluşmuş fikirler var; öyle bir hâliyet-i ruhiye içerisinde. Eserleri okurken onları yaşıyor. Aslında Bekir Bey eserin ifadesinin yaratılıştaki hikmete uygunluğuna bakıyor. Musikinin onun için temel konusu aşktır ve bu kadar önemlidir aslında bizim sosyal hayatımızda da. Ve aşk kemâle yani olgunlaşmaya yöneltir." şeklinde ilk panelist Çevikoğlu'nun ortaya koyduğu bu tekâmüli bakış, Bekir Sıdkı Sezgin'in belgeseldeki ifadeleriyle de örtüşür: "Peşiman olduğum hiçbir şey olmadı. Hep aşkla yaşadım. Benim kalbimi dolduran tatmin eden bir şeyler oldu daima. Ölüm diye bir şey yoktur ki devamlı yaşamak vardır."

Savaş Barkçin

Bir sonraki konuşmacı Savaş Barkçin, Bekir Sıdkı Sezgin'le tanışmasa da, tanımaya çalıştığı bir isim olduğunu dile getirerek başladı sözlerine. Barkçin'e göre bazı muarefeler sebepsizdir. Zira Bekir Sıdkı Sezgin sanki hepimizin tanıştığıdır. Onu tanıma nimetine nail olamasak da içimizdekine eş bir sese sahiptir ve her insan kendini Bekir Bey'de bulabilir. Bekir Sıdkı Sezgin, hayalin ötesinde, ortada ve mevcut olanı yani tevhidi, sesiyle herkese gösterebilmiş bir insan. Bu ortaya koyma ameliyesini ise suniliğe zerre kadar mahal vermeyen bir sahicilikle yapar. Kalbinde muhabbet, aşk ve tevhid olanın, sesi de o rengi ve kokuyu taşır. Ses kalbin penceresidir çünkü. Bekir Bey'in ahlâkı, sanatı ve şahsiyeti birbiriyle bütünlük arz eder. Bu açıdan onun musiki nimetine hakkını teslim ettiği ve bunu hem kendisiyle hem de Rabbi'yle bir sohbet misali, tam bir kulluk ve tevhid bilinci içinde gerçekleştirdiği söylenebilir. Dedegân'ın ses tasnifine bakıldığında, Sezgin'in kemâlî bir sese sahip olduğu açıktır. Çünkü celâli ses Allah'ın azim sıfatını, cemali ses rahmet ve şefkatini, kemâli ses ise aynı Resulullah Efendimiz gibi bütün bu güzellikleri birleştirip bütünleştiren kemâlatı terennüm eder. Sonuncu panelist Bekir Sıdkı Sezgin'in talebesi Hakan Alvan ise onunla geçirdiği okul günlerine dair bazı anılarını paylaştı katılımcılarla. Sezgin'in

“Âşğın sesi âlem-i ervahtan haber verir.” sözünden yola çıkarak, hocasından duyduğu her sesin biraz da bu boyuttan ötedeki boyutlara ait sesler olduğunu düşündüğünü dile getirdi. Kur’an-ı Kerim’i yüzünden okumayı bilmeyenlerin Türk musikisini güzel icra edemeyeceklerini de sık sık söylediğinin altını çizen Alvan “Biz hocayla, hem talebelik sırasında hem talebelik hayatından sonraki birlikteliğimizde hep aşkı meşk ettik.” cümlesiyle konuşmasını sonlandırdı.

Bekir Sıdkı Sezgin’in pek gün yüzüne çıkmayan bestelerinden bir seçki yapılan konsere geçilmeden önce babası üzerine bir konuşma yapan Kudsi Sezgin, belgeselde 25 yaşlarında bir delikanlıyken söylediği cümleleri bugüne taşıdı. Niçin babasının kendi eserlerinin ortaya çıkmasını istemediğini artık biraz olsun anladığına değinerek, onun edebiyetle, ahlâkıyla, insan ilişkileriyle ve davranışıyla, aynı belgeselde görüldüğü denli samimi, doğal ve gerçek bir insan olduğunu ve bunun da icralarına yansıdığını ifade etti.

“Babam sebebi hayatımdır, babam hocamdır, babam velinimetimdir, babam her şeyim olmuştur; her hâliyle beni o yetiştirmiştir.” diyen bir babanın oğlu olan Kudsi Sezgin’in, eğitimin aile ocağından başlaması gerekliliğini tam da babasının bu cümleleri ve bütün hayatına şehadeti hasebiyle doğru bulduğunu sözlerine eklemesinin ardından, Udi Bekir şahin Balođlu, Kanuni Mustafa Tabak ve Kemeñcede Mustafa Selçuk Eraslan’ın refakatiyle İbrahim Suat Erbay ve Kudsi Sezgin’in solistliğindeki konsere geçildi.

Bu manevi musiki ziyafetinin sonunda konuklar arasındaki Ahmet şahin, katılımcıların da üstünde durduğu, musikinin bir gaye değil, ilâhi aşka ulaşmaya bir vesile olması özelliğini tekrar ederek genel bir değerlendirmede bulundu. Bekir Sıdkı Sezgin’in eşinin istirhamı üzerine de eski Süleymaniye Müezzini Mustafa Başkan’ın okuduğu aşr-ı şerif ile bir Fatiha ile akşam, toplantının ruhuna uygun bir dua faslıyla nihayet buldu.

Mekâni cennet olsun.

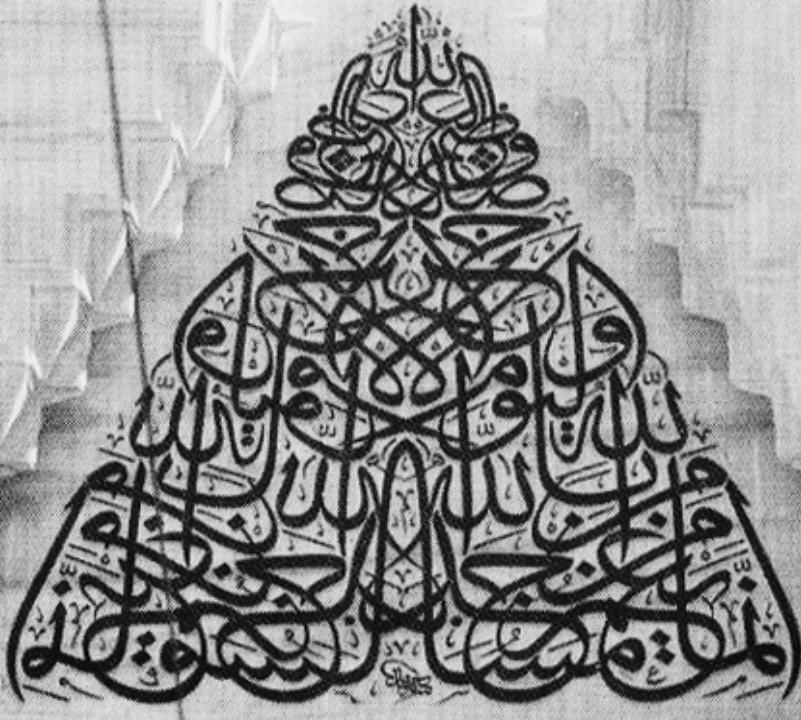
Hakan Alvan

75

SAM

Sanat
Araştırmaları
Merkezi

Mola

Hattat Hâmid Aytaç'ın Bir Rüyası

Camilerdeki yazılarımın en mükemmeli Şişli Camii'nin yazılarıdır. Bu bana Allah'ın bir lütfudur. Şimdi böyle bir yazıyı yazabileceğimi zannetmiyorum. Caminin mimarı Vasfi [Egeli] Bey akademiden arkadaşımıdır. Bu yazının yazılmasına merhum Necmeddin Hoca (Okçay) sebep olmuştur. Kendisi Kurân-ı Kerim'den bazı âyetler seçmiş, bana getirdi. Ben de bunlar arasından Tevbe suresinin 18. âyetinin bir kısmı olanı seçtim. Önce kurşun kalemle istif şekli karladım. Asıl yazıyı yazarken Lâm Elif'leri bir türlü yerleştiremiyordum. Yorulmuşum. Işığı söndürdüm. Ellerimi göğsüme kenetledim. Gözlerimi kapadım. Kısa zamanda dalmışım. Rüya ile yakaza arasında yazının bütün istifi gözümün önüne geldi. Lâm Elif'ler ortada yerleşmiş olarak duruyordu. Heyecanımdan uyandım. Lâmbayı yaktım ve istifi tamamladım. Camii'nin mimarı Vasfi Bey Tophane'deki Kılıç Ali Paşa Camii'nin kapı yazılarını görmemi tavsiye etmişti. İyi ki gidip görmemiştim. Yoksa onların tesirinde kalırdım. Ve bu yazı yazılmazdı. Yazı üç gruptan müteşekkildir. En altta ortada Mevlâna'nın sikkesini andırır, daha yukarıda ise burun ve iki göz gibi insan simasını andırır. Bu yazıyı daha sonraları bazı kimselerin arzusu ile levha olarak da yazdım.

76

MOLA

* İktibas: 1983 Suffe Yılığ'ından naklen; <http://www.dunyabulteni.net/manset/361017/hattat-hmid-ay-tacin-hastanedeki-son-roportaji>

Hattat Hasan Çelebi'nin Bir Rüyası

Mola

Atik Ali Paşa Camii'nin restorasyonunu [1970] yapanlar, ortaya çıkan üst üste iki yazıdan altta olanın yenilenmesini Hasan Çelebi'den talep ederler. Bu yazı büyük üstad Mustafa Rakım'ın "Küllü men aleyha fân" istifidir. Soğuk bir Şubat günü camiye gider, zor şartlarda yazının kalıbını alır. Fakat yazının tashihati sırasında istifin Rakım'a ait olmasından dolayı yazıya hürmette kusur ederim, endişesiyle ne yapacağını bilemez, uzun uzun düşünür. Derken bir gece rüyasında kendini büyük üstad Rakım ve Hamid Bey'in huzurunda görür. O hatrasını kendi ifadesiyle şöyle anlatır: "Camide yazının olduğu yerde sıva dökülmüş, altından Râkım'ın yazısı çıkmış. Râkım'ın mezarı da Karagümrük'te bu camiye yakındır. Üstte başka bir yazı var, altta başka bir yazı. Restorasyonu yapanlar, alttakini istiyorlar. Merdiveni koydum, oraya çıktım, ince bir kağıtla üzerinden kopya alacağım. Merdiveni aşağıdan tutan yok, kayıyor, caminin kapısı epey yüksek. Bir yere kadar geliyorsun, yukarıdan kağıt durmuyor. Yarısını aldım, aşağıya indim, merdiveni diğer tarafa çekip koydum. Öyle meşakkatle o işi hallettim, getirdim amma şimdi Râkım'ın yazısını tamir etmeye cesaretim yok. Yeniyim, hat sanatında bu tarz işleri yapmaya yeni yeni başlıyorum. Elinden geç iş çıktığı için Hâmit Bey'e de vermek istemiyorlar, hem de bir an evvel yapılsın istiyorlar. Yapayım, öyle Hâmit Bey'e götürüp göstereyim. Öyle düşünürken o gece Hâmit Bey'le Râkım'ı bir arada rüyamda gördüm. Râkım Efendi 'Yaparsın, yaparsın!' dercesine şöyle yanımda başını salladı. Sabah kalktım, o cesaretle yaptım ve Hâmit Bey'e götürdüm, gösterdim. Hâmit Bey, hem Râkım'la birlikte aynı rüyada bulunmaktan çok hoşlandı, hem de tashihati çok beğendi. 'Ondan bana bir tane fotokopi ver, ben de yazmak istiyorum.' dedi; verdim. Hoca, birkaç tane de yazdı."

* İktibas: Hilal Kazan, *Noktalar ve Çizgiler Arasında Hasan Çelebi*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2013, s. 69-70

Faaliyetler

TAM

TEZ-MAKALE SUNUMLARI

Kanuni Sultan Süleyman, Oğlu Şehzade Mustafa'yı 1553'te Neden Boğdurttu?

• **Zahit Atçıl** 1 Ekim 2016

II. Meşrutiyet Döneminde Hukukçuların Meşrutiyet Algısı

• **Ali Adem Yörük** 8 Ekim 2016

XI. Asırda Endülüs'te İlmî Hayat

• **C. Ersin Adıgüzel** 9 Kasım 2016

II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi

• **Gökhan Çetinsaya** 17 Aralık 2016

Toplumsal Cinsiyete Dayalı "Yeni Osmanlı Müslüman Kadını"

Söylemi Karşısında Son Dönem Osmanlı Müslüman Kadın Yazarları

• **Emine Hoşoğlu Doğan** 26 Aralık 2016

Halil İnalçık Hoca'nın Ardından

TAM SOHBET

Mehmet İpşirli Halil İnalçık'ı Anlatıyor

• **Mehmet İpşirli** 15 Ekim 2016

TAM PANEL

Halil İnalçık'ı Anma Paneli

Oturum Başkanı • **Abdurrahman Atçıl**

Konuşmacılar • **Ertuğrul İ. Ökten, Fatih Bayram, M. Şakir Yılmaz, Nejdet Gök** 22 Ekim 2016

BİR KİTAP BİR YAZAR

Erken Modern Osmanlı İmparatorluğu'nda Âlimler ve Sultanlar

• **Abdurrahman Atçıl** 28 Kasım 2016

Modern İstanbul'un Doğuşu

• **Murat Gül** 16 Aralık 2016

78

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

Zahit Atçıl

Kanuni Sultan Süleyman, Oğlu Şehzade Mustafa'yı 1553'te Neden Boğdurttu?

Değerlendirme: Serhat Aslaner

Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen Tez/Makale Sunumları programı çerçevesinde Ekim ayında İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih bölümü öğretim üyelerinden Zahit Atçıl'ın *Osmanlı Araştırmaları*'nın 48. sayısında (İstanbul, 2016) yayınlanan "Why Did Süleyman the Magnificent Execute His Son Şehzade Mustafa in 1553?" başlıklı makalesini dinledik. Makalenin başlığını da teşkil eden soruyu Venedik, Habsburg, Fransız ve Fars kaynaklarından hareketle yanıtlamaya çalışan Atçıl, sunumuna literatürdeki yaygın algıyı özetleyerek başladı. Buna göre Şehzade Mustafa, Rüstem Paşa ve Hürrem Sultan'ın ittifakıyla, halk tarafından çok sevilmesine rağmen, babasının gözünden düşürüldü ve nihayet boğdurtuldu. Bu kurguya göre amaç, Sultan Süleyman'dan sonra tahta Hürrem Sultan'ın oğullarından birisinin geçmesini temin etmektir. Osmanlı fütühatının ilerlemesi de bir anlamda bu amaca kurban edilmişti. Bu tezin muğlaklığını Venedik arşivlerinde yaptığı araştırmalarda fark ettiğini ve "Acaba bu olay başka bir şekilde anlatılabilir ve anlamlandırılabilir mi?" sorusundan hareketle bu çalışmaya giriştiğini belirten Atçıl'a göre ise her şeyden önce şehzade boğdurulmasaydı da Osmanlı fütühatı devam edemeyecekti. Zira o çok bilindik cümle ile ifade edecek olursak "Osmanlı doğal sınırlarına ulaşmıştı". Kaldı ki Sultan Süleyman'ın Safeviler üzerine yaptığı seferin amacı, fetih/savaş değil, Safevileri barışa zorlamaktı. İkinci olarak fütühat devam etmese de veraset problemi devam edecekti.

Şehzadenin boğdurulmasının bir saray içi kavga veya Sultan Süleyman'dan sonra tahta geçmesi kuvvetle muhtemel Şehzade Mustafa yerine Hürrem Sultan'ın kendi çocuklarından birisini tahta geçirebilmek için Rüstem Paşa'nın da desteğini alarak durumu lehine çevirme hamlesi olduğunu düşünmek ilk bakışta anlamlı gibi görünse de bazı çelişkili durumları izaha kafi gelmiyor. Özellikle, Sultan Süleyman'ın şehzadenin ölümü sonrasında (bir şekilde süreçte dahil olduğunu düşündüğü için) görevinden azlettiği Rüstem Paşa'yı iki yıl sonra –sefer dönüşünde– neden tekrar sadarete tayin ettiği ya da oğlundan geçen bir padişahın sadrazamından neden vazgeçemediği sorusu bu çerçevede cevaplanmaya muhtaç bir soru. Atçıl'a göre bu sorunun cevabı Rüstem Paşa ile Sultan Süleyman'ın bu süreç öncesinde bir mutabakata vardıkları, Sultan'ın paşayı azletmek (zira İstanbul'a

TEZ MAKALE SUNUMLARI 168
1 Ekim 2016

“

Atçıl, Sultan Süleyman'ın Şehzade Mustafa'yı boğdurtmasındaki esas gayenin hanedanı, farklı toplumsal kesimlerin çatışması şeklinde cereyan eden tahta kim geçecek tartışma/kavgasının içerisinden çekip çıkarmak, bu kavganın üzerinde konumlandırmak olduğu şeklinde yeniden yorumluyor.

”

79

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

geri gönderir) suretiyle şehzadenin başına gelenleri ona fatura ettiği ve böylelikle özellikle yeniçeriler arasında ortaya çıkacak öfkeyi Rüstem Paşa'ya yönlendirmeyi düşünmesidir. Bu konjonktürel olarak Sultanın elini rahatlatırken, sefer sırasında geçen iki senelik süre de Rüstem Paşa'ya yönelecek tehditleri azaltacaktır.

Şu hâlde izah edilmesi gereken bir başka nokta ise Sultan Süleyman'ın şehzadenin bertaraf edilmesiyle esas olarak neyi amaçladığıdır. Zahit Atçıl, bu noktanın izahında gözden ırak tutulmaması gereken hususun, şehzadelerin padişah olma süreçlerinin aynı zamanda farklı toplumsal kesimlerin kavgalarının bir yansıması olduğunun ve bu yansımanın kendisini askerî sınıf (ulema-ordu-bürokrasi) üzerinde belirgin hâle getirmesi olduğunun altını çiziyor. Aslında Şehzade Mustafa'nın, Ayas Paşa'ya yazdığı mektuplardan hareketle, sağlığında babasının yerine tahta geçmeyi düşünmediğini biliyoruz. Ancak Osmanlı kaynaklarının bahsetmediği, Atçıl'ın Venedik arşivlerinde rastladığı senato kayıtlarında ve şimdiki kadar çok az dikkat çekmiş olan bir anonim "relazione"deki bazı bilgiler, hikâyenin seyrini değiştirecek detaylar ihtiva ediyor. Buna göre Rüstem Paşa orduyla beraber yola çıktığı zaman yeniçerilerden bir kısmı ordudan ayrılarak Şehzade Mustafa'nın elini öpmeye gidiyorlar ve dahası Şehzade Mustafa gelen bu grubu hoşnutlukla karşılıyor. Yani Şehzade Mustafa ve taraftarları itaat hiyerarşisini sarsacak bir eylem içerisine giriyor. Mevcut anlatıyı bu detaylarla birlikte değerlendiren Atçıl, Sultan Süleyman'ın Şehzade Mustafa'yı boğdurmasındaki esas gayenin hanedanı, farklı toplumsal kesimlerin çatışması şeklinde cereyan eden "tahta kim geçecek" kavgasının içerisinden çekip çıkarmak, bu kavganın üzerinde konumlandırmak olduğu şeklinde yeniden yorumluyor.

TEZ-MAKALE SUNUMLARI 169
8 Ekim 2016

Ali Adem Yörük

II. Meşrutiyet Döneminde Hukukçuların Meşrutiyet Algısı

Değerlendirme: Eşref Kalender

Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen Tez/Makale Sunumları programı çerçevesinde Ekim ayında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Ali Adem Yörük'ün doktora tezini dinledik. II. Meşrutiyet devri hukukçularının meşrutiyet algılarını, anayasacılık hareketleri içerisindeki yerlerini dönemin gazeteleri ve arşiv kaynaklarından hareketle ortaya koyan Yörük, çalışmasını üç bölüm üzerine inşa ediyor. İlk bölümde bir muhit veya düşünce/ meslek alanı olarak hukuk alanının ve hukukçuların ortaya çıkışını, hukukçuların II. Meşrutiyet yıllarındaki cemiyetleşme faaliyetleri üzerinden ele alıyor. Tezin ikinci

80

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

bölümünde 1325 Kanun-i Esasî değişiklik sürecini, aktörlerini, temel tartışmalarını ve bu değişikliklerin siyasi sistem üzerindeki etkilerini tafsilatlı bir şekilde inceliyor ve nihayet son bölümde ise bütün bu değişimin ve yeni kurumların meşruiyeti probleminin nasıl çözüldüğü meselesini ortaya koymaya çalışıyor.

Ali Adem Yörük, sunumuna “II. Meşrutiyet söz konusu olduğunda hukukçular kimlerdir?” sorusunu yanıtlayarak başladı. 1870’te başlayan, 1880’den itibaren sistemli hâle gelen ve 1885’te ilk mezunlarını veren modern hukuk eğitimi, II. Meşrutiyet yıllarında böyle bir zümrenin varlığından bahsetmemizi mümkün kılan en önemli faktör. Öyle ki 1895’e geldiğimizde Adliye Nezaretî’nin hemen her kademesindeki hakim ve savcı atamaları, Mekteb-i Hukuk mezunları arasından atanmaktaydı. Bununla beraber Yörük, “hukukçu”ların sadece Adliye bürokrasisinde görev alan isimlerden ibaret olmadığının da altını çiziyor. Buna göre Mekteb-i Hukuk mezunları, hocaları, özel olarak hukuk tahsil edenler, hakim ve savcılarının yanısıra Mekteb-i Kudat mezunları, ilmiyenin bir kanadı, Avrupa’da siyaset ve hukuk tahsil edenlerden müteşekkil, geniş ve etkili bir zümre, devrin “hukukçu”larını teşkil etmektedir. Hukukçuların her bir mensubu kamu hukuku alanında otorite kabul edilmese de ve söz söyleme kapasitesine sahip olmasa da, ortak bir kavramsal dile sahip/aşına olmak bakımından geniş bir muhit olarak varlık bulması, II. Meşrutiyet yıllarının getirdiği yeniliklerden birisi olarak zikredilmelidir. 31 Mart’a hadisesine kadar kurulan; Baro, Osmanlı Hukuk Cemiyeti, Dersaadet Mukayese-i Hukuk Cemiyeti, Talebe-i Hukuk Cemiyeti gibi cemiyetler de bu durumun en somut göstergelerindendir. Dolayısıyla hukuk/kamu hukuku bilgisi/tarihi; II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte önem kazanmış, sistemin işleyişi, tahkimi vb. açılardan muteber bir konuma gelmiştir. Yukarıda zikredilen cemiyetlerin, başka bir ifade ile muhâlif veya muvafık hukuk muhitinin tamamı, en önemli ve acil ihtiyacın hukuk-i esasiye (anayasa hukuku) olduğu ve bunun bir ders olarak müfredata eklenmesi hususlarında hemfikirdirler. Hukukçu zümrenin bilhassa ilmiye ve Mekteb-i Hukuk kanadı gerek münferid gerekse mensup oldukları cemiyetler üzerinden, II. Meşrutiyet devrinin geniş matbuat ortamında hukuk ve siyaset eksenli, kurumlar ve meşruiyet merkezli ciddi tartışmalar yürütmüşler, henüz sağlıklı bir envanteri dahi yapılamamış olan, konu açısından geniş hacimli bir literatür ortaya koymuşlardır.

II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte hukukçuların bir muhit hâline geldiğini ortaya koyan Yörük, tezinin ikinci bölümünde literatürün bugüne dek yeterince ele almadığı, ekseriyetle bir takım genellemelerin tekrarıyla şekillenen 1325/1909 tadillerini, Tadil Encümeni’nin faaliyetlerini mufassal bir şekilde (teklifin oluşum süreci, kanunlaşan ve kanunlaşmayan kısımları, gerekçenin hazırlanması vb.) hemen bütün unsurlarıyla ortaya koyuyor. Bu bir yandan 1325 tadillerinden sonra Kanun-i Esasî’nin -ve dolayısıyla Meşrutî sistemin- karakteristiğini anlamak,

“

Ali Adem Yörük’ün çalışmasında/sunumunda vurguladığı en önemli hususlardan birisi ise Kanun-i Esasî Tadil Encümeni’nin bütün değişiklik önergelelerinin arka planında Sultan Abdülhamid’in-elinin zayıflığına rağmen-neler yapabileceği sorusunun yer aldığı, yeni maddelerin onun tahtta kalacağı öngörülerek hazırlanmış olduğudur.

”

81

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

diğer yandan ise hukuk muhiti içerisindeki fay hatlarını göstermesi bakımından önem arz ediyor. Jön Türk hareketi önemli figürleri içerisinde hukukçuların yer almadığına ve esasen Jön Türkler arasında Kanun-i Esasî'nin tadil edilmesi gerektiğine dair kuvvetli bir fikrin varlığından bahsedilemeyeceğine işaret eden Yörük'e göre Saray/II. Abdülhamid Kanun-i Esasî değişiklikleri konusunda –daha etkin olamamakla beraber– daha hazırlıklı ve tecrübeli bir konumdaydı. İttihat ve Terakki açısından tadil fikri cemiyetin siyasi programını ilan etmesiyle birlikte gündeme geldi ve 31 Mart hadiseleri başlamadan Tadil Encümeni bütün çalışmalarını tamamlamış oldu. Ali Adem Yörük'ün çalışmasında/sunumunda vurguladığı en önemli hususlardan birisi ise Kanun-i Esasî Tadil Encümeni'nin bütün değişiklik önergelerinin arka planında "Sultan Abdülhamid'in –elinin zayıflığına rağmen– neler yapabileceği" sorusunun yer aldığı, yeni maddelerin onun tahtta kalacağı öngörülerek hazırlanmış olduğudur. Bununla beraber 31 Mart hadiseleri tadillerin seyrini değiştirmiş, hazırlanan metnin ancak yarısı kanunlaşabilmiştir. Süreçten Meclis-i Mebusan değil, Meclis-i Âyân güçlenerek çıkmıştır.

Yörük'ün tezinin ve sunumunun son bölümünde ele aldığı konu ise yeni sistemin, kurumların ve konumların meşruiyeti bağlamında hukuk muhiti etrafında yürütülen tartışmalar, serdedilen fikirler ve bu bağlamda ortaya çıkan ayrışma ve farklılaşmalar olmuştur. Yörük, ilmiye kökenli hukukçular ile mektep kökenli kamu hukukçularının fikirlerini/söylemlerini hangi saiklerden hareketle ve hangi gayeye matuf olarak geliştirdiklerini ve nihayet değişiklik tekliflerinin dinliliği meselesinin süreç içerisinde kazandığı ve kaybettiği değerlerin seyrini özellikle Elmalılı Hamdi Efendi ve Hüseyin Cahid Bey üzerinden yanıtlamaya çalışmaktadır.

C. Ersin Adıgüzel

XI. Asırda Endülüs'te İlmî Hayat

Değerlendirme: İsmail L. Kırzılı

Kasım ayı Tez-Makale Sunumları programı çerçevesinde "XI. Asırda Endülüs'te İlmî Hayat" başlıklı tezi vesilesiyle Cumhur Ersin Adıgüzel'i misafir ettik. Tezinde bir eser veya isme odaklanmak yerine bütün bir yüzyılın ilim hayatını ele alan Adıgüzel, "Bir ilim adamı nasıl, hangi kurumlarda yetişirdi?", "Endülüs ulemasının gündemi, ihtisas alanları, beslendiği kaynaklar nelerdi?", "Endülüs ulemasının diğer İslam toprakları ile ilişkileri nelerdi?" gibi soruları yanıtlamaya çalıştığını belirtti. Tezin istinat ettiği temel kaynakları ise başta müellifinin herhangi bir ilme dair okuduğu bir kitabı kendisine ulaştıran âlimlerin silsilesini gösteren *fehrese* türü eserler, isimleri bu silsilelerde

TEZ-MAKALE SUNUMLARI 170
9 Kasım 2016

82

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

bulunan râvîlerin ilmî kimliği hakkında bilgiler sunan tabakat kitapları olmak üzere genel veya özel vekayinameler, tarih kitapları ve tüm bu kaynaklar muvacehesinde incelediği 2250 âlimin biyografisi teşkil ediyor.

Siyasi açıdan Endülüs'te XI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yaklaşık 60 sene sürecek ve nihayet Endülüs Emevi Devleti'nin sonunu getirecek bir kaos dönemi yaşandığını, bunun nedeninin ise temelde beyliklerin idareyi ele almak için birbirleri ile girdikleri amansız rekabet olduğunun altını çizen Adıgüzel, siyasi yapıda gözlenen kaosun ilim hayatında aynı tesiri doğurmadığını vurguladı. İlmî hayatı canlı tutan etkenlerin başında ise ulemanın idareciler nezdindeki saygın konumu, bu saygın konuma mukabil ulemanın idarecilere karşı –aksi örnekleri de görülmekle beraber– mesafeli bir duruş sergilemesi ve daha huzurlu bölgelere seyahati tercih etmesi geliyor. Keza kaynaklardan izlenebildiği kadarı ile bu kaotik ortamda seyahat güzergâhları da değişim arz etmeye başlıyor. Sözelimi Endülüs'ün en önemli ilim merkezlerinden birisi olan Kurtuba, bu dönemde göç vermeye başlarken daha önce kaydadeğer bir önemi olmayan Gırnata, tarih sahnesine çıkmaya, ulema ailelerine ve ilim geleneklerine ev sahipliği yapmaya başlıyor.

Adıgüzel'in bulgularına ulemanın temel gelirlerini, vakıflardan aldıkları maaşlar teşkil ederken Endülüs Emevileri'nde kurumsallaşmış bir medrese sisteminden bahsetmek mümkün değil. Özellikle fehreseler gibi bir âlimin hangi eserleri, hangi âlimlerden hangi şartlarda ve yerlerde okuduğuna dair bilgileri ihtiva eden kaynaklarda görüleceği üzere Endülüs uleması, medresenin ikâmesi olarak cami/mescid bitişiğindeki bölmeleri veya kendi evlerini kullanmışlardır.

Endülüs ulemasının ilim geleneğine rengini veren temel unsurun ise Mâlikîlik mezhebine sıkı sıkıya bağlılıkları olduğunu belirten Adıgüzel, bunun tezahürleri olarak diğer mezheplere hoş bakmamalarını, felsefe ve tasavvufa karşı geliştirdikleri antipatik tavır sergilemelerini ve seyahatlerini ekseriyetle Mâlikî mezhebinin hakim olduğu bölgelere doğru gerçekleştirmeleri olarak sıralıyor. Ersin Adıgüzel, Gazalî ve devrin Endülüs'ünde okunması yasak olan *İhyâ-yı ulûmi'd-dîn* örneğinde olduğu gibi (bu durum XV. asırda değişecektir), isimleri zikredilmeyen âlim ve eserlerden hareketle Endülüs İslam dünyası ile Doğu İslam dünyası arasındaki irtibatın zayıf noktalarının gözlemlenebileceğini belirtirken bir yandan da özellikle hadis, kıraat, lisan, edebiyat alanlarında olmak üzere her iki havza arasındaki kuvvetli irtibat ve yakın etkileşim alanlarının varlığına da örnekleri ile işaret ederek sunumunu tamamladı.

“

İlmî hayatı canlı tutan etkenlerin başında ise ulemanın idareciler nezdindeki saygın konumu, bu saygın konuma mukabil ulemanın idarecilere karşı –aksi örnekleri de görülmekle beraber– mesafeli bir duruş sergilemesi ve daha huzurlu bölgelere seyahati tercih etmesi geliyor.

”

83

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

TEZ-MAKALE SUNUMLARI 171
17 Aralık 2016

Gökhan Çetinsaya

“II. Abdülhamid’in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi”

Değerlendirme: Serhat Aslaner

Türkiye Araştırmaları Merkezi’nce düzenlenen Tez/Makale Sunumları programı bünyesinde Aralık ayında Gökhan Çetinsaya hocamızı, “II. Abdülhamid’in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi” makalesi münasebetiyle misafir ettik. 2016’da Osmanlı Araştırmaları’nda yayınlanan makalenin oluşum süreci aslında yıllar evveline, Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından 18-19 Ekim 2008’de düzenlenen “Vefatının 90. Yılında II. Abdülhamid Atölye Çalışması”nda sunduğu ve tartışmaya açtığı Abdülhamid devri iç politikası konulu tebliğine dayanıyor*. Bununla beraber hocanın bu konuya ilgisi Osmanlı ve yabancı devlet arşivlerini kullanarak hazırladığı doktora ve hatta yüksek lisans çalışmaları yaptığı yıllara kadar uzanıyor. Çetinsaya konuşmasını -makalesinde de yaptığı üzere -yararlandığı temel kaynakları zikrettikten sonra iki problematik üzerine oturttu. Bunlardan ilki, II. Abdülhamid devri siyasi rejiminin karakterini belirleyen temel ilkelerin neler olduğu; ikincisi ise, 33 seneyi bulan bu devrin iç politika açısından farklı karakteristikler arz eden hangi alt dönemlere ayrılabilir.

Çetinsaya’nın, büyük ölçüde 2011 senesinde tamamladığı ancak araya giren bürokratik görevleri nedeni ile 2016’da son hâlini verdiği makalesinde kullandığı temel kaynakların başında arşiv kaynakları, sultanın bizzat kendi beyanlarını ihtiva eden muhtıralar, devlet elitleri tarafından muhtelif konularda hazırlanan çok sayıda lâyiha geliyor. Geniş bir ikincil literatür taramasından beslenen Çetinsaya, ikincil literatür bakımından iç politika ve rejimin niteliği çerçevesinde çığır açıcı akademisyenler olarak nitelediği Engin D. Akarlı, Kemâl Karpat, Feroze Yasamee ve François Georgeon’un çalışmalarının yanısıra, Ahmet Cevdet Paşa, Tahsin Paşa, İbnülemin ve Hüseyin Atıf Bey gibi çok önemli dönem şahitliklerinden de

* BSV Türkiye Araştırmaları Merkezi’nin ev sahipliğinde 18-19 Ekim 2008 tarihlerinde sadece II. Abdülhamid devrini çalışan akademisyenlerin katılımı ile kamuya kapalı şekilde gerçekleştirilen “Vefatının 90. Yılında II. Abdülhamid Atölye Çalışması”nda onbir tebliğ sunuldu ve müzakere edildi. Bu çerçevede sırasıyla; Ali Birinci “II. Abdülhamid’in Biyografisi ve Hatırat(lar)ı”, Ali Akyıldız “Yönetim ve Teşkilat: Merkez”, Abdülhamit Kırmızı “Yönetim ve Teşkilat: Taşra”, Gökhan Çetinsaya “İç Siyaset”, Feroze Yasamee “Dış Politika/Diploması”, Coşkun Çakır “Malî ve İktisadî Politikalar”, Akşin Somel “Eğitim”, Enes Kabakçı “Muhalefet ve Aydınlar”, İsmail Kara “Din ve Siyaset”, Tufan Buzpınar “Hilâfet Meselesi” başlıklı tebliğlerini sundular. Programın değerlendirme oturumunun hemen öncesinde ise Abdülhamit Kırmızı, atölye hazırlık sürecinde geniş bir literatür taraması sonucu hazırlanan II. Abdülhamid dönemi bibliyografyası üzerine tahlillerini paylaştığı bir sunum gerçekleştirdi.

“

Çetinsaya konuşmasını iki problematik üzerine oturttu. Bunlardan ilki, II. Abdülhamid devri siyasi rejiminin karakterini belirleyen temel ilkelerin neler olduğu; ikincisi ise, 33 seneyi bulan bu devrin iç politika açısından farklı karakteristikler arz eden hangi alt dönemlere ayrılabilir.

”

84

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

fazlasıyla yararlandığını belirtti. Yukarıda zikredilen ve konuşmanın da ana gövdesini oluşturan iki problematik çerçevesinde ise mesele şu şekilde özetlenebilir:

II. Abdülhamid devri siyasi rejiminin karakterini belirleyen temel ilkeler:

Siyasi muhafazakârlık: Kökleri Tanzimat devrine ve Yeni Osmanlı düşüncesine karşı Tanzimat paşaları tarafından savunulan ve bir anlamda meşruti sistem karşıtlığına tekabül eden mevcut siyasi sistemin devamını temin etmek (o dönem açısından meşrutiyet sistemi liberalizm ile özdeş olarak görülüyor) ki bu bir sonraki ilke ile ikiz kabul edilebilir.

Mutlakiyet: Mutlak monarşi, İmparatorluğun mevcut etnik ve dini yapısı göz önünde bulundurulduğunda sorunların çözümü için en etkin çözümlerin üretilebileceği bir yapıdır.

Merkeziyetçilik: Adem-i merkeziyet, tevsi-i mezuniyet, otonomi gibi kavramlar karşısında ve uygulamalar karşısında II. Abdülhamid kuvvetli bir şekilde merkeziyetçiliği savunmaktadır.

İttihad-ı İslam: Tanzimat'ın Osmanlılık politikasına mukabil, imparatorluk nüfusundaki nisbî ağırlığı sürekli artan müslüman tebeanın öncelenmesini (dış politika aracı olarak Panislamizm veya sünni-şii yakınlaştırma projesi ile karıştırılmamalı) amaçlayan başka bir ifade ile Müslüman millet tasavvurunu gerçekleştirmeye çalışan ilke.

Reform: Bütün prensip ve politikaların gerçekleşmesini mümkün kılan temel prensip. Zira hemen her alanda reformlar yapılmaksızın imparatorluğun bekasını temin etmek mümkün değil.

Statüko: Reform ilkesi ile çelişiyor gibi görünse de aslında "statüko" ilkesi, her hususta aşırı ihtiyat sahibi olmaya, çatışma alanlarını tahrik etmek yerine uzlaşmayı öncelemeye, statükoyu sürdürmeye tekabül etmektedir.

Bu ilkelerden özellikle kriz dönemlerinde nisbî tavizlerin verilebildiğine de örnekleri ile işaret eden Çetinsaya, II. Abdülhamid döneminin ve iç politikasının altı döneme ayrılarak incelenebileceğini belirterek bunları şu şekilde sıraladı:

1. 1876-1878 dönemi: Meclis-i Mebusan'ın açılması ile başlayan bu dönem özellikle son altı aylık dilimi itibarıyla kritik ve müteakip yıllar açısından belirleyici bir öneme sahiptir. Meclis-i Mebusan'ın lağvedilmesi, Ayestefanos Antlaşması, Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesi, Berlin Antlaşması ve Abdülhamid'i oldukça etkileyen Çırağan Vakası/Ali Suavi'nin darbe teşebbüsü bu dönemde gerçekleşmiştir.
2. 1878-1882 dönemi: Berlin Antlaşması'nın karara bağlanmayan maddeleri (Bosna Hersek, Karadağ ve İran sınırları meseleleri), Rusya'ya ödenecek savaş tazminatı, Düyyûn-ı Umumiye'nin kurulması ve bazı iç meseleler (Ermenilerle meskûn vilayetlerde reform, Hidiv ailesinin tahrikiyle Arap hilâfet ve milliyetçilik

85

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

hareketlerinin kıpırdanmaya başlaması) dönemin öne çıkan problemlerini teşkil ediyor. Öte yandan reform ve hesaplaşma/tasfiye sürecinin başlaması mezkûr dönemin iki önemli özelliğini oluşturuyor. Bu dönemde yol, su, sulama, eğitim vb. konulara dair çok sayıda lâyiha kaleme alındığı ve Abdülhamid'in, Abdülaziz'i hâl' edenleri/meşrutiyet projesini savunanları tasfiye ederek kendi çalışma kadrosunu oluşturduğunu görülüyor. Dönemin en kayda değer ismi ise Ahmet Cevdet Paşa.

3. 1882-1892 dönemi: Nisbî bir barış ve iç istikrar dönemi. Her ne kadar bu dönemde Tunus'un, Mısır'ın işgali, Sudan mehdi isyanı, Doğu Rumeli krizi gibi problemlerle karşılaşılrsa da Abdülhamid, taviz vererek, krizi tırmandırmama politikası güderek iç reformlara yoğunlaşmayı tercih ediyor. Eğitim, ordu ve bürokrasideki reformlar ivme kazanıyor. Bu dönem aynı zamanda Sait ve Kamil Paşaların etkin oldukları dönem.

4. 1891-1897 dönemi: Bu dönem Abdülhamid idaresi açısından en kritik eşiklerden birisine tekâbül etmektedir. Öncelikle Ahmet Cevdet Paşa'nın ve kuşağının vefat ettiği, Kamil Paşa ve Sait Paşa'nın sadarettten çekilerek devre dışında kaldıkları, sadrazamlarda değişimlerin yaşandığı bir dönem. Bu dönemin sadrazamları Bâbıali tecrübelerinin daha az olması ve Abdülhamid ile daha uyumlu çalışmaları ile ön plandadırlar. Mabeynin bir aktör olarak belirginleşmesi ve saray bürokrasisinin genişlemesi de bu süreçte yaşanan diğer bir gelişme. Sarayın yönetimde ağırlığını hissettirmeye başlamasına mukabil, varlığını hissettiren bir başka şey ise muhâlefetin ortaya çıkması. Bu muhâlefetin bir vechesini rejim değişikliği talebinde bulunan bürokrat ve öğrenciler teşkil ederken diğer vechesini ise devleti mefluç hâlde bırakan Ermeni meselesi teşkil etmekte ve bu unsurlar birbirlerini tetiklemediler.

5. 1897-1902 dönemi: Bu döneme rengini veren ve önceki dönemde ortaya çıkan krizleri (Ermeni isyanları, Jön Türk muhâlefeti, büyük devletlerin baskıları) bir ölçüde bitiren veya etkisiz hâle getiren en önemli hadise, 1897'deki Osmanlı-Yunan Savaşı ve bu savaşın galibiyetle sonuçlanması. Ermeni isyanları sonlanması, Jön Türk muhâlefeti dağılma evresine girmesi, büyük devletlerin baskılarının kalkması/azalması, Sultan'ın/Osmanlı'nın İslam dünyasında büyük bir prestij kazanması, bu galibiyetin sonuçları olarak değerlendirilebilir. Georgeon'un ifadesiyle bu dönem "saltanatın doruk noktası"dır. Bu durumun ortaya çıkmasında savaşta galibiyetin yanısıra, Kayzer'in İstanbul ve Kudüs ziyaretleri ve bu ziyaretlerdeki hilâfet vurgulu demeçleri, son derece şaşıaalı geçen Abdülhamid'in cülûsunun 25. sene-i devriyesi ve bu münasebetle hız verilen reform teşebbüsleri de etkili olan diğer faktörler olarak göze çarpıyor.

6. 1902-1908 dönemi: İktidarın, yerli kaynaklara göre Sultan'a, dış kaynaklara göre "saray takımına" (Tahsin Paşa veya Arap İzzet Paşa klikleri gibi) geçtiği,

Babiâli'nin gücünü yitirdiği bir döneme işaret etmektedir. Bu dönemde İmparatorluk'un pek çok bölgesinde iç ve dış sorunlarda da ciddi oranda bir artış görülmektedir: Kuveyt, Basra, Yemen, Akabe krizleri, İran'la sınır problemleri, Anadolu vilâyetlerinde (özellikle Erzurum, Trabzon, Diyarbakır, Van, Kastamonu'da) çıkan toplumsal hareketler ve rejimi asıl zorlayan Makedonya krizi. Abdülhamid, saltanatı boyunca karşılaştığı 3 büyük krizden ilk ikisinin, ilki 93 Harbi'nden sonraki kriz, ikincisi 1894-1897 Ermeni krizi, bir şekilde üstesinden gelebilmişken üçüncü büyük krizi yani Makedonya meselesini hâllemediği için bir karşı hamle ile rejim nihayet bulmuştur. Diğer taraftan 1905'te Rusya'nın, 1906'da İran'ın meşrutî sisteme geçmesi ve daha önemlisi, 1907'de İngiltere ve Rusya'nın müttefik olmasıyla 100 yıllık Osmanlı dış politikasının iflasi ve bundan kaynaklanan beka kaygıları da bu süreci tetikleyen önemli gelişmeler olarak dikkati çekmektedir.

Çetinsaya'nın konuşması boyunca işaret ettiği hususlardan birisi de Ahmet Cevdet Paşa gibi dönemin etkin isimleri, iç siyaset bağlamında İstanbul-Mısır ilişkileri, merkezîyet-adem-i merkezîyet gerilimi, siyasî elitizm, entegrasyon, müslim-gayrimüslim gerilimi gibi konulardaki bütüncül çalışmalara duyulan ihtiyaç oldu.

Emine Hoşoğlu Doğan

Toplumsal Cinsiyete Dayalı “Yeni Osmanlı Müslüman Kadını” Söylemi Karşısında Son Dönem Osmanlı Müslüman Kadın Yazarları

Değerlendirme: Betül Sezgin

Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen Tez/Makale Sunumları çerçevesinde Aralık ayında 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında, şehirli Osmanlı Müslüman kadınına yönelik kamusal söylemde yer bulan yeni, ideal kadın kimliği kurgularını merkeze alan teziyle Emine H. Doğan'ı misafir ettik. Doğan, tezinde Osmanlı-Müslüman “okur-yazar kadınlar”ının, kendi görüntü ve varlık alanlarını doğrudan ilgilendiren bu söyleme ne şekilde dahil oldukları üzerine çalışmıştır. Doğan, müstakil eserleri olmasa bile bir şekilde basında var olmuş, birden çok yazıları yayınlanmış kadınları yazar diye nitelendirmek yerine onları “okur-yazar kadınlar” olarak düşünmüş ve bu şekilde çalışmasına dahil etmiştir. Burada kast edilen yeni kadın, hem milli değerlerin koruyucusu hem de toplumsal ilerlemenin önemli bir aktörüdür.

TEZ MAKALE SUNUMLARI 172
26 Aralık 2016

87

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

Batılılaşmaya daha çabuk bürünen kadınlara nazaran daha muhafazakâr sayılabilecek kadın okur-yazarların çok fazla basın literatüründe olmadığını belirten Doğan bunun bir çeşit susturma biçimi olarak algılanabileceğini söyledi.

Doğan, kadınların kamusal yazında artan varlığıyla kadın iffeti ve kadınların evcil kimliklerine dair meselelere farklı yaklaşımların doğduğunu belirtti. Burada, yeni kadın kimliği kurgusunu karmaşıkleştiren ve istikrarsızlaştıran toplu görüşler ortaya çıkmakta; İslam, milliyetçilik ve batılılaşmaya farklı yakınlıklarda duran kadınların terakkiden ve kültürel bütünlükten anladıkları da birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu, Osmanlı-Müslüman kadın kimliğine uygunluğu bakımından Müslüman kadının kıyafeti, ev ve dış mekânlarda, iş yerinde ve okuldaki varlığı gibi bir dizi durum ve uygulamayla ilgili okur-yazar kadınlar arasındaki fikrî uyuşmazlıkları da beraberinde getirmiştir. Bu yönüyle tartışma, genel anlamda bireyleri şekillendirmeye ve onları temsil etmeye çalışan baskın fikir, kimlik ve projeler karşısında öznellik meselesinin de vurgulanmasına neden olmuştur. Tartışma, ortaya çıkmasında iç dinamiklerin etkili olduğu “kimlik meselesi”ni beraberinde getirmiştir. Güç odaklarının ortaya çıkışı, Osmanlı’nın buna karşı manevralar geliştirmeye çalışması ve kimlik politikasının alt gruplar üzerinden belirlenmek istenmesi, Doğan’ın üzerinde durduğu noktalar olmuştur.

Doğan, kadınların farklı kimliklere yakınlık durumlarını incelediğinde “iffet meselesi” ile karşılaştığını belirtti. İffetin kodları, kadının feminen ve domestik kimliğinin nerede başlayıp nerede bittiği önemi üzerine odaklanan Doğan, zamanla kadınların modern tebaa kapsamı içerisinde güçlendirilmesi ve topluma katkıda bulunması gerekliliğinin doğduğunun altını çizdi. Burada iki unsur dikkat çekmektedir; ilki, geleneğin bazı unsurlarının devam ettirilmesi ki bu, kimlik bunalımını zamanında biraz rahatlatan bir unsur olmuştur. Batılılaşırken tamamen batılılaşmak değil, bazı unsurların yerli kalması, özün korunmasının sağlanması gibi durumlar, öz alt kimliklerin belirginleşmesiyle gerçekleşmiştir. Diğeri, kadının basın ve eğitimle beraber var olmasıyla kadın ve erkek yazarlar tarafından ortak nokta olarak ele alınan kadının iffetinin korunması hususudur. Terakki edebilmek için sahada olması gereken kadının, toplumda hangi şekillerde ve ne kadar görüneceğinin sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Burada farklı düşünceleri ve siyasi anlayışları, maddi ve manevi durumları çeşitlilik arzeden “kadın”larla karşılaşılmaktadır. Batılılaşmayı daha çabuk benimseyen kadınlara nazaran daha muhafazakâr sayılabilecek kadın okur-yazarların basın literatüründe çok fazla yer almadığını belirten Doğan, bunun bir çeşit susturma biçimi olarak algılanabileceğini söyledi. Bu nokta, çalışmasının “dönem tarih yazımında farklı şekillerde ortaya çıkan susturma ve onay vermeme biçimlerine karşı, birincil arşiv kaynaklarına yeniden başvurmak suretiyle, ideolojik tavır, sosyal statü ve tanınırlık açılarından kadınların tarihteki düşünsel varlıklarına dair daha kapsayıcı bir resim sunma” hedefini ortaya koymada Doğan’a kolaylık sağlamıştır.

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

Doğan, konuşmasının devamında kadın okur-yazarların ortaya çıkışı ve basında kadınların kendi isimleriyle ne kadar var oldukları üzerinde durdu. Kadın okur-yazarların ortaya çıkışında ilk kademedede eğitim kurumlarının, ikinci aşamada ise basın ve matbaanın yaygınlaşması etkili olmuştur. Yeni kadın başlığı altında, batılılaşma ile gelenek arasında yeni Osmanlı-Müslüman okur-yazar kadının kurgulandığı söylemi görülmektedir. Yeni kadın meselesinin dinamikleri, 19. yüzyılda Osmanlı'da ekonomik dönüşümlerin yaşanması, özellikle farklı grupların bürokraside farklı güç odaklarını ortaya çıkarması, Osmanlı'nın toprak kayıpları ve dışarıdan merkeze doğru gelen göçlerle yönetimde değişim ihtiyacının hissedilmesi, idarenin güç odaklarını kontrol edebilecek şekilde dönüşmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Batıdaki modern yönetim fikirlerinden de haberdar olan bürokratik kesimin varlığıyla Osmanlı yeni bir kimlik edinmek durumundadır.

Kadınların ilk başlarda kendi isimlerini kullanmadan yazdıklarını belirten Doğan, ön adlarıyla veya anonim olarak matbuat dünyasında yer edindiklerini, anonim isimlerle yazılan yazıların çoğunun dergilerin editörleri tarafından kaleme alınmış olabileceğini söyledi. Kadın okur-yazar kitlesi ise ancak 1890'dan sonra oluşur, bunda *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin büyük etkisi vardır. Doğan yeni Osmanlı-Müslüman kadın okur-yazarların ortaya çıkışlarını üç ayrı dönemde izah etti. Birincisi, 1869'dan 1880'lerin başına kadar olan süreçte, yazarların kimlikleri çok iyi bilinmemekle beraber, birkaç dergi üzerinden kadınlar yazarlığı keşfetmişlerdir. Çok eşlilik, kadınların toplumsal hayatta neden ikinci plana itildiği gibi hususlar, sıkça sorgulanmıştır. Doğan'a göre dergilerde kadınların problemlerine yer verilmesinin nedeni, bir kadın okuyucu kitlesinin bulunması isteğinden kaynaklı olabilir. Kadın okuyucu kitlesi oluşuktan sonra kadınların yazmak ve yayınlamak suretiyle bilgi üretimine doğrudan katkıda bulunmaya başlamaları, özgüvenlerini kazanmaya çalışan ve problemlerini paylaşacak bir mecra bulan kadınlar için çok önemlidir. İkinci olarak, 1880'ler sonrasında meşhur Osmanlı kadın okur-yazarlarının ortaya çıkış dönemidir ki orta sınıf kadın yazarlar yayın hayatına girmeye başlamıştır. Bu safhada muallim okullarının ve rüştiyelerin kurulması eğitimli kadınların yetişmesinde etkili olmuştur. Son olarak, 1910'larda kadın okur-yazarların toplum hayatında nutuklarla, derneklerle daha faal olduğu bir dönemle karşılaşılır. Siyasi faaliyetler ve yazarlıkta daha aktif olan kadınlar, savaşların etkisiyle bu yıllarda daha yüksek bir mobilizasyon ve aktivizm içerisindedirler. Bu dönemde yazılanların içeriğini, içeride ve dışarıda yaşanan siyasal, sosyal ve iktisadi söylemlerin etkileri, bu çerçevede kadınların sorunlarının neler olduğu ve bu sorunların nasıl halledileceği konuları oluşturmuştur.

31 Mayıs 2005

Halil İnalçık Hoca'nın (1916-2016) Ardından

Değerlendirme: Serhat Aslaner

Osmanlı tarihçiliğinin en büyük isimlerinden birisi olan Halil İnalçık Hoca, 25 Temmuz 2016'da kahir ekseriyeti araştırmalarla geçen 100 senelik ömrü geride bırakarak ahirete irtihâl etti. Hoca önce Ankara'da (Doğramacızade Cami, 26 Temmuz 2016) ardından İstanbul Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından (28 Temmuz 2016) Fatih Camii haziresinde Ali Emîrî Efendi'nin yanı başına defnedildi. Bilhassa klasik devir Osmanlı çalışmalarının hemen her alanında çok büyük eserler veren İnalçık hocanın ardından Türkiye Araştırmaları Merkezi, hocayı anlamak/anlatmak gayesiyle iki program gerçekleştirdi. Bunlardan; TAM Sohbet serisinin 100. oturumuna tekabül eden 15 Ekim 2016 tarihli ve "Mehmet İpşirli Halil İnalçık'ı Anlatıyor" başlıklı programda hocanın mesai arkadaşı ve meslektaşlarından Mehmet İpşirli Hoca'nın İnalçık Hoca'ya dair tespit ve hatıraları dinlendi. 22 Ekim 2016'de düzenlenen "Halil İnalçık Anma Paneli"nde ise Halil İnalçık Hoca, doktora tezlerine nezaret ettiği talebelerinden Abdurrahman Atçıl, Nejdet Gök, Ertuğrul Ökten, Fatih Bayram, Şakir Yılmaz hocaların gözünden anlatıldı.

Mehmet İpşirli Halil İnalçık'ı Anlatıyor / 15.10.2016

Mehmet İpşirli, İnalçık Hoca'nın tül-i ömr ile muammer olduğunu ifade ederek başladığı konuşmasını birkaç başlık etrafında şekillendirdi: İlim adamı olarak Halil İnalçık, Halil İnalçık ve Diyanet İslam Ansiklopedisi.

İpşirli, "Kem âlât ile kemâlât olmaz" ve "İlme küllünüzü vermezseniz o size cüz'ünü vermez" şeklindeki kelâm-ı kibarları hatırlatarak İnalçık Hoca'nın donanım ve alt yapı itibari ile çok sağlam bir zeminde ilim yaptığını ifade etti. Hayatında hiçbir zaman idari görev almaması, çok sayıda yabancı dil bilmesi, kuvvetli bir sezgi ve analiz yeteneğine sahip olması, ömrünün sonuna kadar literatürü son derece yakından takip etmesi İnalçık Hoca'nın bu çerçevede zikredilebilecek hususiyetlerinin başında geliyor. Bununla birlikte gerek Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ndeki Bekir Sıtkı Baykal, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Fuat Köprülü gibi hocalardan ders alması, gerekse yurtdışında Paul Wittek, Bernard Lewis, William McNeil, Fernand Braudel gibi önemli isimlerle kurduğu temaslar hocanın hem yetişmesinde hem de yetkin bir âlim olmasında rol oynayan diğer etkenler olmuştur. Bir âlim olarak Halil İnalçık Hoca'nın kaynaklarla ilişkisi ve literatüre katkılarına dair gözlemlerini de aktaran İpşirli, bu çerçevede şu hususların altını çizdi: İnalçık Hoca akademik hayatına Tanzimat dönemi çalışarak başlasa da özellikle 1949'da gittiği İngiltere'de katıldığı Wittek'in seminerlerinin de etkisiyle çalışmalarını Osmanlı kuruluşu

TAM SOHBET 100
17 Ekim 2016

90

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

üzerine yoğunlaştırır ve ömrünün sonuna kadar bu konuyu ihmal etmek bir yana, daima heyecan duyarak çalışır. Kuruluş döneminin arşiv kaynakları ve vakayinameler bakımından çok kısıtlı imkânlarla sahip olması, hocayı Bizans kroniklerini Osmanlı tarihi kaynağı olarak kullanmaya ve Osmanlı arkeolojisinin öncülüğünü yapmaya sevk etmiştir. Hoca'nın özellikle klasik dönem çalışmaları bakımından en fazla önem verdiği kaynak grubunu ise ekonomik ve sosyal tarih açısından ihtiva ettiği zengin veriler münasebetiyle şer'îye sicilleri teşkil etmektedir. İpşirli Hoca bu noktada İnalçık Hoca'nın "Meslek hayatımın başları veya ortalarında olsaydım, İstanbul Şer'îye Sicilleri'nin bulunduğu Süleymaniye'ye yerleşir, ömrümün mütebaki kısmını burada geçirmek isterdim." dediğini de bilhassa belirtti.

İpşirli'ye göre İnalçık hocanın sosyal ve ekonomik tarihin yanısıra Osmanlı hukukuna ve teşkilat tarihine dair yaptığı çalışmalar da bilhassa üzerinde durmaya değer ve erişilemez derecededir. Robert Anhegger ile birlikte hazırladığı *Kâunnâme-i Sultanî Ber-Muceb-i Örf-i Osmanî*'nin girişinde Osmanlı hukunun örfliği veya şer'îliği tartışmasını bitiren mahiyetteki (İnalçık Hoca şer'î olduğu tezini işler) metni, keza *Encyclopedia of Islam*'daki "İmtiyazât" maddesi Osmanlı hukuku bakımından en önemli katkılarından birisidir. İnalçık'ın teşkilat çerçevesinde yaptığı çalışmalar da aşılması zor ve nev'i şahsına münhasır mahiyette çalışmalardır. Zira pek az tarihçi yazdığı teşkilatın tarihi temellerini, siyasi ve idari bağlantılarını İnalçık kadar sarıh, derinlemesine ve kuşatıcı bir şekilde ortaya koyar. İpşirli'ye göre *MEB İA*'daki "Reisülküttab" maddesi ve *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ* adlı eseri, İnalçık'ın bu vasfını temsil eden en güçlü örneklerdendir.

İpşirli Hoca bu minval üzere son olarak; Osmanlı müessese tarihi, teşkilat tarihi, sosyal ve ekonomik tarih, velhasıl tarihin hemen her alanında dev çalışmalara imza atan Halil İnalçık'ın tarihçiliğe en büyük katkısının ise Osmanlı tarihi hesaba katılmaksızın bir Avrupa yahut dünya tarihi yazmanın imkânsızlığını açık bir şekilde ortaya koyması ve bu durumu dünya tarihçiliğine kabul ettirmesi olduğunu belirtti.

Yukarıda zikredildiği üzere konuşmanın bir bölümü de İpşirli ve İnalçık'ın *Diyanet İslam Ansiklopedisi* etrafından yaşanan hatıralara ayrılmıştı ki iki hoca arasındaki hukukun gelişmesinde *DiA*'nın önemli bir rolü olmuştur. İpşirli, 1983'te kısıtlı bir ekiple (İsmail Erünsal, Mehmet İpşirli, Yaşar Kandemir, Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu, Mustafa Uzun) çalışmalarına başlanılan ansiklopedi için İnalçık Hoca ile ilk temasını 1985-86 senelerinde kurduğunu, hocanın projeden haberdar olunca heyecanlandığını ve bir ziyaret gerçekleştirmek istediğini belirtti. İpşirli, bu ziyaret ve sonuçlarını şu sözlerle aktarıyor: "Hocayı Dragos'taki mükellef villasından aldım getirdim. Orada oturdum, ansiklopediyi anlattık hocaya. O sıralarda madde tespiti bitmişti. Hoca 'mukataa maddesi var mı?' diye sordu. Ardından 'iltizam' maddesinin olup olmadığını sordu. Her iki maddenin de olduğunu öğrenince projeye güveni

“

İpşirli Hoca, Halil İnalçık'ın tarihçiliğe en büyük katkısının Osmanlı tarihi hesaba katılmaksızın bir Avrupa yahut dünya tarihi yazmanın imkânsızlığını açık bir şekilde ortaya koyması ve bu durumu dünya tarihçiliğine kabul ettirmesi olduğunu belirtti.

”

91

TAM

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

oluşturdu. 'Bu ansiklopedinin başarılı olacağına inandım. Yeni madde yazamasam da [E/deki] İngilizce maddeleri çevirin, neşredin; yalnız neşirden önce mutlaka bana gösterin.' diye ekledi ve o günden itibaren desteğini daima arkamızda hissettik. Ayrıca ilk yedi Osmanlı padişahını *DİA*'ya yazmış olması ilim camiası için çok büyük bir kazanç, İnalçık Hoca için de büyük bir sevinç kaynağı oldu."

İpşirli Hoca'nın *DİA* çerçevesinde anlattığı bir başka hatırası ise 1992'de Ankara'da gerçekleştirilen CIÉPO (Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes/Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi) toplantısına ait. Buna göre; hoca toplantısı sırasında İpşirli'den *DİA*'nın son durumu hakkında bilgi almış ve "Batılıların yüzümüze güldüğüne bakmayın, bizi çok hafif ve hakir görürler. Şu ansiklopedi [*DİA*] bizim için bir yüz akı oldu, bundan biraz etraflıca bahsedeceğim." demiş ve konuşmasında uzun uzun ansiklopediden bahsetmiş.

Belgeleri ve tarihi manipüle eden yaklaşım ve anlayışları asla tasvip etmeyen, daima hakikatin peşinde olan Halil İnalçık'ın gelişkin millî ve dinî hassasiyetlerinin olduğuna da işaret eden İpşirli, konuşmasını, İnalçık Hoca'nın çalışmalarının çok uzun yıllar güncelliğini ve önemini koruyacağı tespitiyle sonlandırdı.

Halil İnalçık'ı Anma Paneli / 22.10.2016

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin Halil İnalçık Hoca'nın ardından yaptığı diğer etkinlikte ise hocayı doktora talebelerinin gözünden anmaya ve anlamaya çalıştık. Abdurrahman Atçıl girizgâh kabilinden yaptığı konuşmasına, Halil İnalçık isminin herkeste saygı ve bununla beraber erişilemez ve tekrarlanamaz bir başarı hissi uyandırdığını vurgulayarak başladı. Bu sadece hocanın bir asırlık ömrü ya da 70 senelik akademik hayatının uzunluğu ile değil, bu sürenin son derece verimli geçmesi ile alâkalı bir tesbit. Atçıl'a göre bu kariyeri erişilemez yapan veya hocanın her çalışmasını Türk ve dünya tarihçiliğine yön verir kılan hususiyetlerin başında ise; müthiş bir hafıza, müthiş bir analiz kabiliyeti, etkileyici bir sezgi, fevkalâde çalışkanlık, Türk ve dünya tarihine ve ilgili literatüre vukufiyet geliyor.

Hoca ile ilk kez Bilkent'teki programa başvururken girdiği mülâkatta karşılaştığını belirterek konuşmasına devam eden Atçıl, bir ilahiyat fakültesi mezunu olarak jüriyi yeterince etkileyemediğini, ancak tam salondan çıkacağı esnada İnalçık'ın kapının üzerindeki levhayı işaret ederek okuyup okuyamayacağını sorması üzerine ibrenin lehine döndüğünü, bunu da hocanın bir jesti olarak gördüğünü belirtti. Levhada ise Fuzulî'nin meşhur beyti; "Aşk imiş her ne var âlemde/İlm bir kil u kâl imiş ancak" yazmaktaymış.

İnalçık'ın derslerinde tuttuğu notların daima kendisine yol gösterdiğini, bu notlara her göz atışında hocanın ne denli önemli ve etkili tahliller yaptığını bir kere daha anladığını ifade eden Atçıl, İnalçık'ın öğrencisi olduğu ve çalıştığı sahada onun gibi

Necdet Gök, Bilkent Üniversitesi Tarih kürsüsündeki 12 yıllık teşrik-i mesaisinden (12 yıl boyunca hocanın bütün derlerine gitmiş) süzerek aktardığı bu gözlemlerini bir müjde ile sonlandırdı ve Halil İnalçık'la *Dersler ve Anılar* isimli bir kitabın hazırlıkları içerisinde olduğunu belirtti.

92

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

bir öncü bulunduğu için kendisini çok şanslı hissettiğini vurgulayarak sözü misafir panelist Nejdet Gök Hoca'ya teslim etti.*

Halil İnalçık Hoca'nın kurduğu Bilkent Üniversitesi Tarih programının ilk doktora öğrencisi (1994) ve aynı zamanda ilk mezunu (1997) olan Nejdet Gök, konuşmasında hocanın kurduğu kürsünün İnalçık tarafından belirlenen temel politikalarından söz etti.

İnalçık ile tahrir defterleri projesi çerçevesinde, kendisinin Osmanlı arşivlerinde görev yaptığı yıllarda tanıştığını ve hocanın Osmanlı beratları ve diplomatika çalıştırmak üzere davet etmesiyle programa katıldığını belirten Gök, hocanın gerçekleştirmek istediklerine dair şunları aktardı: "Hoca bölüme öğrenci alırken daima çok seçici oldu. İsteddiği evsafi haiz olmayan hiçbir öğrenciyi almadığı için de Üniversite'nin bölüme tahsis ettiği kontenjanı hiçbir zaman tamamiyle doldurmadı. Kabul ettiği öğrencilerin ikinci bir işle meşgul olmalarına müsaade etmedi (özel üniversite sayılarının artması ile sonradan bu kuralı esnetmiş, işi olan öğrencileri de -işleri daima ikinci planda kalmak kaydıyla -kabul etmiş). Tarih (özellikle Osmanlı tarihi) öğrencilerinin arşiv materyalini okuyabilmenin, yabancı dil, İslam hukuku ve sosyolojiyi bilmenin önemine daima işaret etti ve bu doğrultuda bir program hazırladı. Öğrencilerin yurt dışına gönderilmesi veya yurt dışına gidecek öğrencilere referans verilmesi konusunda perhizkâr davranıyordu. Zira "Amerikalılar bu öğrencileri alıyorlar" itikadındaydı. Ancak giden öğrenciden "mutlaka döneceğim" sözü almak kaydıyla referans veriyordu. Öğrencilerinin her birini ayrı ayrı takip eder, bir sağlık problemi ile karşılaştığında elindeki hangi dosyanın hangi talebeyle emanet edileceğini vasiyet kabilinden söylerdi. Keyfiyeti daima kemiyetin üzerinde tuttu. Bilkent'teki programda esas hedefi 50 küsur öğrenci içerisinde 3-4 kişinin dünya çapında birer âlim olmalarını sağlamaktı. Kendisini ve talebelerini doktriner, ideolojik tarihçilikten uzak tutmaya azami gayret gösterdi. Ömrünü hakikat arayışıyla geçirdi.

Nejdet Gök, Bilkent Üniversitesi Tarih kürsüsündeki 12 yıllık teşrik-i mesaisinden (12 yıl boyunca hocanın bütün derslerine gitmiş) süzerek aktardığı bu gözlemlerini bir müjde ile sonlandırdı ve "Halil İnalçık'la Dersler ve Anılar" isimli bir kitabın hazırlıkları içerisinde olduğunu belirtti.

Nejdet Gök'ün ardından söz, 1996'da Halil İnalçık Hoca ile yüksek lisans tezi yazan Ertuğrul Ökten'e geçti. Ertuğrul Ökten konuşmasında, Halil İnalçık'ın öğrenci yetiştirmek için ne denli çabalar sarf ettiğine, onların yeterli donanıma sahip olması için gösterdiği fedakârlıklara işaret ettikten sonra hocanın, talebelerine de

“

Ertuğrul Ökten konuşmasında, Halil İnalçık'ın öğrenci yetiştirmek için ne denli çabalar sarf ettiğine, onların yeterli donanıma sahip olması için gösterdiği fedakârlıklara işaret ettikten sonra hocanın, talebelerine de sirayet eden, yol gösteren bazı hususiyetleri üzerinde durdu.

”

* Abdurrahman Atçıl'ın oturum başkanlığındaki panelin konuşmacıları Ertuğrul Ökten, Fatih Bayram ve Şakir Yılmaz olarak planlanmış ve duyurulmuşken panel, İnalçık'ın Türkiye'deki ilk doktora öğrencisi olan Nejdet Gök Hoca'nın sürpriz katılımı ile gerçekleştirildi.

“

Fatih Bayram ise konuşmasında, hoca ile yaptıkları hususi bir sohbetten hareketle, hocanın kendisi için başarı addettiği, ifasıyla iftihar ettiği, kendi akademik kariyeri içerisinde önemli gördüğü çalışma ve başarılarını dinleyicilere aktardı.

”

sirayet eden, yol gösteren bazı hususiyetleri üzerinde durdu. Hiç şüphesiz bunların başında tavizsiz bir ilmî ciddiyet geliyor. Asla idarecilik yapmaması, bu ciddiyetle ve ilmin her şeyin önünde olmasıyla alâkalı bir durum olsa gerektir. İkinci olarak analitik bir zihin, tasnif ve tahlil kabiliyeti gerekiyor. Bunların ötesinde bir başka önemli nokta ise büyük sorular sormak ve büyük resmi asla göz ardı etmemek. Ökten'e göre, hiç kimsenin kullanmadığı bir dönemde Bizans kaynaklarına müracaat etmesi, herkesin göz ardı ettiği bir dönemde Osmanlı-Bizans ilişkileri üzerine yoğunlaşması; Türk, Abbasi, İran tarihi bilmeden Osmanlı tarihinin bir bağlama oturtulamayacağını telkin etmesi bu hususiyetlerinin birer yansıması olarak telâkki edilmelidir.

2007 senesinde Halil İnalçık nezaretinde doktora tezini tamamlayan Fatih Bayram ise konuşmasında, hoca ile yaptıkları hususi bir sohbetten hareketle, hocanın kendisi için başarı addettiği, ifasıyla iftihar ettiği, kendi akademik kariyeri içerisinde önemli gördüğü çalışma ve başarılarını dinleyicilere aktardı. Ezcümle; Osman Gazi'yi yeniden keşfederek tarih sahnesine çıkarması, bilimsel araştırmalarda yer isimleri ve alan çalışmasına dayalı toponomi yöntemini Osmanlı tarihçiliği çerçevesinde kullanması (hocanın filolojiyi fevkalade önemseddiğini ayrıca vurgulamak gerekir), çift hane sistemi ile ilgili çalışmalarının hakettiği yeri bulması, Annales ekolünün Osmanlı tarihçiliğine uygulanmasında kaydettiği başarı, kitaplarının Arapçadan Sırçaya pek çok dile tercüme edilmesi, genç araştırmacılar tarafından okunması, 23 fahri doktora layık görülmesi, 1947 senesinde TTK üyeliğine seçilmiş olması (Bu toplantıda Şemsettin Günaltay ile yan yana oturduğunu özellikle belirtmiş hoca), çok sayıda ilmî akademi üyelikleri, kuruluşunda öncülük ettiği merkez ve dergiler, Brill bünyesinde Suraiya Faroqi ile beraber yürüttüğü editörlük neticesinde 50'nin üzerinde kitaptan oluşan bir külliyyatın ortaya çıkarılması, İnalçık Hoca'nın kendi sadedinde başarı hanesine yazdığı gelişmeler olarak tadad edildi.

Fatih Bayram bu bereketli listeyi ve sohbeti aktardıktan sonra hocanın hiçbir zaman insanları mezheplerine, mezheplerine, etnisitelerine göre değerlendirmedığını ve talebelerine de daima tarafgir olmamalarını, hakikatin peşinde olmalarını tavsiye ettiğini belirterek sözlerine son verdi.

Panelin son konuşmacısı ise hem yüksek lisans hem de doktorasını İnalçık Hoca ile yapan Şakir Yılmaz oldu. Yılmaz, konuşmasında engin bir hoşgörü ve tevazuun, bitmek bilmez bir ilim ve araştırma merakı, gayreti ve aşkının mücessem bir örneği olarak gördüğü İnalçık Hoca'nın bu vasıfları bünyesinde nasıl bir araya getirdiği sorusunu yanıtlamaya çalıştı. Bunu şahsi tecrübelerinin yanısıra *Tarihçilerin Kutbu* kitabından hareketle İnalçık biyografisinin temel olayları ve figürlerinin izlerini sürerek ve esas itibarıyla iki noktaya yoğunlaşarak yapmaya çalıştı. Yılmaz'ın yoğunlaştığı noktalardan ilki, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuna ve bütün heyecanına şahit

94

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

olan 1916 doğumlu Halil İnalçık'ın da her insan gibi devrinin çocuğu olması. Bu anlamda Sivas Muallim Mektebi'nde başlayıp Gazi Muallim Mektebi ve Balıkesir Muallim Mektebi silsilesini izleyen; ardından, seçilen 40 öğrenci içerisinde Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde (DTCF) devam eden eğitim süreci, en kritik noktalardan birisini teşkil ediyor. Zira gerek devrin muallim mektepleri, gerekse DTCF, Cumhuriyetin kendilerine yüklediği misyon nedeni ile son derece önemsenen, eğitime son derece itina gösterilen eğitim kurumları. Genç Cumhuriyetin aydın geleceğini temsil eden İnalçık, kendi nesline tahsis edilen bu imkân ve imtiyazlardan gittiği bütün okullarda olabildiğince faydalanıyor; Osman Turan, Altan Köymen gibi okul arkadaşlarından, Uzunçarşılı, Köprülü gibi hocalardan alabildiğince istifade ediyor. Öte yandan ailesi gibi gördüğü Cumhuriyet ve Gazi'ye karşı bir sadakat ve misyon geliştiriyor. İnalçık'ın "Bizler Atatürk'ün gerçek çocuklarıydık" sözü tam da bu misyon ve sadakat zemininde yükselen bir sözdür. Gelgelelim İnalçık'ın ayırt edici vasfı da aynı noktada kendisini göstermektedir. İnalçık, hakkaniyeti ve hakikat arayışı ile ülkülerini putlaştırmayan, toplumun yeni ihtiyaçlarına cevap veren bir Atatürkçülüğün müdafiidir ve söz gelimi *Nutuk*'un Cumhuriyet tarihinin objektif ve yegâne kaynak olarak kullanılmasını tenkid etmesi, dönemin temayüllerine aykırı olarak çalışma sahası olarak Osmanlı tarihine yönelmesi bunun örneklerinden olarak zikredilebilir. Yılmaz, İnalçık'ın geliştirdiği ve sergilediği toleransın, eleştiriye tahammülün ve hakikat arayışının şekillenmesinde babası gibi gördüğü, hayatında çok belirleyici rolleri olan Sadri Maksudi Arsel'in Cumhuriyet idaresi ile müsbet ve menfi manada dalgalı seyretmesinin, iktidarın gözdelerinden birisi iken Türk Tarih ve Türk Dil tezlerine yönelttiği hafif denebilecek tenkidler neticesinde gözden düşmesinin de etkili olduğu kanaatinde: Cumhuriyet ilkelerine bağlı, hak ve hakikaten meftun bir yaklaşım. Yılmaz, 28 Şubat sürecine gidilen şartlarda (1994) Bilkent Üniversitesi Tarih bölümünde girdiği mülâkatta bu yaklaşımı bizzat tecrübe ettiğini, lise mezuniyeti sorulduğunda tedirginlik duyarak imam hatip lisesi mezunu olduğunu söylediğinde hocanın, imam hatip lisesi mezunu olanların Osmanlıca'yı daha rahat okuyabildiklerini ve o sebeple onları daha fazla sevdiğini söylemesiyle bu tedirginliğin bertaraf olduğunu aktardı.

Şakir Yılmaz'a göre İnalçık'ın hakkaniyetli duruşunun yanısıra, sahip olduğu en önemli hususiyetlerden biriye doymak bilmez bir öğrenme azmine sahip olması. Yanılabileceği, eksiklikleri olabileceği ihtimalini hiçbir zaman göz ardı etmeyerek, daima kendini geliştirmeye çalışan ve bunu herkesi/her metni ciddiye alarak yapan bir insan. Hocanın pek çok akademisyende bulunmayan etkileyici ve açık üslubunun, meselelerin özüne nüfûz edebilmesinin arka planında da malûmatını sürekli genişletmesi ve sahayı kuşatmış bulunması olduğunun altını çizen Şakir Yılmaz konuşmasını şu tesbitlerle bitirdi: "Sonuç olarak Halil İnalçık'ın tarih anlayışı, tarihi bazı yüce idealler uğruna kullanılacak bir araç olarak değil de bir hakikat

“

Yılmaz, konuşmasında engin bir hoşgörü ve tevazuun, bitmek bilmez bir ilim ve araştırma merakı/gayret/aşkınını mücessem bir örneği olarak gördüğü İnalçık hoca'nın bu vasıfları bünyesinde nasıl bir araya getirdiği sorusunu yanıtlamaya çalıştı.

”

95

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

arayışı olarak görmesi, dünya görüşü farklı olan insanlara hasmane bir tutum içerisine girmemesi azmi ve çalışkanlığı bu uzun ve verimli hayatı içerisinde bence ön plana çıkarılması gereken hususlar olarak ifade edilebilir. Bu nitelikleriyle Halil İnalçık, Türkiye’de her kesimin saygısını kazanmış ancak hiçbir kesimin kampı içinde kalmamıştır. Halil İnalçık Türkiye’de akademik ahlâkın, akademik saygınlığın yüksek seviyelere getirilmesinde rol oynamış en önemli isimlerden biri olarak zikredilmesi gereken örnek bir şahsiyettir.”

BİR KİTAP BİR YAZAR 69
28 Kasım 2016

Abdurrahman Atçıl

Erken Modern Osmanlı İmparatorluğu’nda Âlimler ve Sultanlar

Değerlendirme: Lütfi Manastırlı

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından tertip edilen “Bir Kitap Bir Yazar” programının 69. oturumunda 2016’da Cambridge University Press tarafından neşredilen *Scholars and Sultans in the Early Modern Ottoman Empire* isimli kitabının yazarı, Abdurrahman Atçıl ile konuştuk. Bu mesele etrafında çalışmalarına yoğun olarak “The Formation of the Ottoman Learned Class and of Legal Scholarship (1300-1600)” başlıklı doktora teziyle* başlayan Atçıl bu kitabın, tezinin kitaplaşmış hâli olmadığını, neredeyse tamamen yeniden yazıldığını ve daha net argümanlar kullanıldığını ve yeni bir dönemlendirme yapıldığını vurgulayarak başladı konuşmasına.

Çalışmasında birincil kaynak olarak Şakayık-ı Numaniye, bazı arşiv kayıtları ve döneme ait kazasker ruznamçelerini kullandığını belirten Atçıl, ilgili literatür çerçevesinde özellikle İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Mehmet İpşirli’nin çalışmaları, Richard C. Repp’in *The Mufti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, Madelin Zilfi’nin Osmanlı uleması hakkındaki çalışmaları, Yasemin Beyazıt’ın *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)* başlıklı çalışması, Denise Klein’in *Die Osmanischen Ulema des 17. Jahrhunderts Eine Geschlossene Gesellschaft?* isimli çalışmalarından yararlandığı, bununla birlikte, kendi çalışmasının literatürden farklılaşan bir noktada konumlandığını belirtti. Buna göre zikredilen eserler çoğunlukla kurumsal tarih

* Abdurrahman Atçıl’ın 17 Temmuz 2010’da “Osmanlı’da Ulemanın Bürokratikleşmesi (1300-1600)” başlığıyla gerçekleştirilen doktora tez sunumunun *Bülten*’in 74. sayısında yer alan değerlendirme yazısı için bkz. <http://www.bisav.org.tr/MAM/YuvarlakMasa>.

Atçıl, literatürden tekrar ayrılarak kişilere yoğunlaşmayı ve bu sayede inışli-çıkışlı süreçleri izlemeyi, siyasi ve sosyal süreçlerin etkisini daha net bir şekilde gözlemlemeyi, dinamik bir oluşum sürecini anla(t)mayı tercih ediyor ki bu da esere aynı zamanda prosopografik bir hüviyet kazandırıyor.

96

TAM

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

metoduyla çalışıp ilmiye kurumunun en mükemmel hâlini veya bu hâlimden sapmaları ele almakta, siyasi ve sosyal bağlamı göz ardı etmekte veya dolaylı olarak ele almaktadır. Öte yandan Atçıl'a göre bir kavram olarak "ilmiye" 16. yüzyılda ortaya çıktığı için daha erken dönemleri anlamak için yanıltıcı bir rol de oynuyor. Bu kayıtlardan hareketle Atçıl, çalışmasını ilmiye kurumu/kavramı üzerinden değil, 15. yüzyılda ortaya çıkan ve "Osmanlı bürokrasisinde görev kabul etmiş ve hiyerarşik düzlemde örgütlenmiş, rütbe/pay sahibi olan âlimler" olarak tanımladığı "âlim/bürokrat" kavramı üzerinden şekillendiriyor. Bu noktada Atçıl, literatürden tekrar ayrılarak kişilere yoğunlaşmayı ve bu sayede inişli-çıkışlı süreçleri izlemeyi, siyasi ve sosyal süreçlerin etkisini daha net bir şekilde ortaya koymayı, dinamik bir oluşum sürecini anla(t)mayı tercih ediyor ki bu da esere aynı zamanda prosopografik bir hüviyet kazandırıyor.

Kitap (ve yazarı), literatürde savunulanın aksine "kalemiye" "ilmiye"den çıktığı tezine mukabil, öncülleri olan âlim-bürokrat tipinin her iki fonksiyonu bünyesinde barındırdığını, dolayısıyla ilmiye ve kalemiyenin eş zamanlı olarak ortaya çıktığını öne sürüyor. Atçıl'a göre bu süreç üç aşamalı olarak gerçekleşiyor ya da başka bir ifade ile bu süreçte üç dönem öne çıkıyor:

1. Erken Osmanlı Dönemi: 1300-1453

Âlimlerin Osmanlı'nın devam edip etmeyeceği konusunda belirsizlik olduğunu düşünceleri onları Osmanlı yönetimine karşı uzak/mesafeli olmaya sevk ediyor ve nispeten bağımsız olmaları sonucunu veriyor.

2. Âlim-Bürokratlar Hiyerarşisinin Oluşma Dönemi: 1453-1530

İstanbul'un fethini müteakip Osmanlı'nın varlığını kabul ettirmesi ve hatta güç ve özgüvenini önemli ölçüde arttırması, bir önceki dönemde gözlemlenen belirsizliği ortadan kaldırıyor. Fetihle birlikte bürokratik gücün; soy, aile, mal vb. gibi unsurlarla değil, sultanın temsilcisi olmak hasebiyle ortaya çıktığını görüyoruz. Bir geçiş ve oluşum dönemi olarak okunabilecek bu dönemde ulema sistem içersine alınıyor ve hiyerarşisi düzenleniyor.

3. Âlim-Bürokratlar Hiyerarşisinin Pekişme Dönemi: 1530-1600

Osmanlı idaresinde köklü dönüşümlerin başladığı, 1530'lardan itibaren fetih politikalarından vazgeçilerek içerde bir konsolidasyona gidildiği bir dönem. Bu aşamada yeni kaynak oluşturmak yerine eldeki kaynakların maksimum kapasite kullanılması hedefleniyor ve ciddi bir bürokratik yapılanmaya ve genişlemeye gidiliyor. Bununla alâkalı olarak âlimlerin sayısı artıyor, daha fazla kadı atanıyor, daha fazla medrese kontrol altına alınıyor ve giderek hiyerarşik bürokrasinin kuralları, sultanı da bağlayacak şekilde, netleşmeye ve kesinleşmeye başlıyor.

BİR KİTAP BİR YAZAR 70
16 Aralık 2016

Ele aldığı dönem itibariyle sistem içerisinde aynı anda 1500-2000 âlimin yer aldığını düşünen Atçıl, bu dönem için âlim ve yönetici tiplerini farklı kategoriler olarak düşünmemek gerektiğini, bu yaklaşım sayesinde şeriat-kanun, ehl-i şer-ehl-i örf gibi ayrımların yeniden ve daha sağlıklı olarak değerlendirilebileceğini de belirterek sunumuna son verdi.

Murat Gül

Modern İstanbul'un Doğuşu

Değerlendirme: Yusuf Ziya Altıntaş

Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından tertip edilen 'Bir Kitap Bir Yazar' program serisinin Aralık ayı konuğu, İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyesi, mimarlık ve şehir tarihçisi Prof. Dr. Murat Gül idi. Geçtiğimiz sene 'Tarih Okumaları' serisinde şehircilik tartışmaları çerçevesinde özellikle Erken Cumhuriyet dönemi ilk el kaynaklarının ele alındığı bir toplantı serisinin ardından, Murat Gül ile önemli ölçüde bu kaynaklara temas eden ve *Modern İstanbul'un Doğuşu: Bir Şehrin Dönüşümü ve Modernizasyonu** başlığıyla Türkçeye çevrilen kitabı üzerine verimli bir toplantı gerçekleştirildi.

İstanbul'un planlama tarihi ve Türk modernleşmesinin yakın irtibatlarını ortaya koyarak incelediği ve geniş çaplı bir araştırma neticesinde bir dönemlendirmeye tabi tutarak ele aldığı meselenin hikâyesi, müellifin çocukluk yıllarına ve İstanbul'da yaşayan bir mimarlık öğrencisi olarak şahit olduğu İstanbul'un toplumsal ve fiziksel morfolojisindeki çarpıcı değişime kadar uzanmakta. Lisansüstü eğitim ve akademik çevrenin de etkisiyle İstanbul'un planlama tarihi ve özellikle de şehrin Erken Cumhuriyet ve Demokrat Parti dönemlerinde yaşadığı gelişim sürecini derinlemesine kavrama arzusunun böyle bir araştırmanın ortaya çıkmasına vesile olduğunu öğreniyoruz.

Konuşmasına araştırmanın yapısı ve yönteminden bahsederek başlayan Gül, tarihsel süreci anlamlı bölümlere ayırarak bu bölümler üzerinden bir yapı kurduğunu ve bu çerçevede her biri iki alt bölümden oluşan üç ana bölüm oluşturduğunu belirtti. Esasında baştaki hedefinin Menderes dönemi üzerine bir çalışma yapmak olduğunu, fakat araştırmalara başladıktan sonra bu dönemin, İstanbul planlaması söz konusu olduğunda önceki dönemlerden bağımsız ele alınamayacağını gördüğünden biraz geriye gitmek zorunda kaldığını ve

* *Modern İstanbul'un Doğuşu: Bir Şehrin Dönüşümü ve Modernizasyonu*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2013. [Murat Gül, *The Emergence of Modern Istanbul: Transformation and Modernisation of a City*, I. B. Tauris, 2009]

bu geriye gidişin araştırmayı Lale Devri'ne kadar götürdüğünü belirtti. Buna göre çalışmanın ana hatları 18. ve özellikle 19. yüzyılı kapsayan Geç Osmanlı, 1923 ile 1950 arası Erken Cumhuriyet ve 1950-60 arası Demokrat Parti dönemlerinden oluşuyor. Bu çerçevede Osmanlı dönemi reformları, Cumhuriyet ile birlikte Türkiye'nin yüzünü iyice Batı'ya dönmesi ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı türü demokratik bir yapıya geçiş gibi süreçlerde Batı fikirlerini uygulama arzusu, İstanbul'un kentsel dönüşümünde oldukça canlı bir şekilde gözlemlenebilmekte. Ayrıca İstanbul'un bu süreçte farklı rejimlerin kendi siyasi, ideolojik ve toplumsal politikalarını sergiledikleri teatral bir sahne hâline geldiği de, işaret edilen diğer bir husus.

İstanbul'un bu uzun modernleşme serüveninde evvela 19. yy. genç Osmanlı bürokratlarının planlama reformuna öncülük etmeye çalıştıklarını ve yabancı uzmanların planlama önerilerini görüyoruz. Fakat bunların yerel düzeyde bazı küçük düzenlemelerin dışında çoğu zaman ekonomik zorluklar dolayısıyla kâğıt üzerinde kaldığına ve başarısızlıkla sonuçlandığına dikkat çekiyor. Bu anlamda çalışmanın Cumhuriyet'e kadar olan bölümü, klasik Osmanlı İstanbul'unun kentsel karakterinin modernleşmesinin ilk belirtileri ile 19. yüzyılın ilk yarısında şehrin imarı için girişilen temel çabaları ele almakta, Kırım Savaşı'nın ertesinde ise belediye idaresinin kuruluşu ve dağınık şekilde yürütülüp planlanandan pek azının hayata geçirildiği kentsel düzenleme çalışmalarını incelemektedir. Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmelerin İstanbul üzerindeki etkilerinin ele alındığı kısımda ise Ankara'nın başkent olmasıyla Cumhuriyet'in ilk on yılında İstanbul'un ihmal edildiği, ancak 1933 sonrası dönemin kendi siyasi gündemiyle uyumlu bir şekilde İstanbul'u laikleştirme ve modernleştirme yoluna gidiği görülmektedir. Bu görev, Kuzey Afrika'daki Fransız mandası altında bulunan Müslüman kentleri modernleştirme tecrübesi bulunan Henri Prost'a verilir, fakat İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş zamanındaki ekonomik zorluklar, Prost'un önerilerinin önemli kısmının çizim masasında kalmasına yol açar. Çalışmada Prost'un hayata geçirdiği projeler, planlama önerileri, görüşleri ve Kemalist modernleşme projesindeki rolü bir alt bölüm olarak detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Demokrat Parti dönemine gelindiğinde ise tarımda makineleşme ile kırsaldan kente göç hareketi, çoğalan nüfus, konut sıkıntısı, motorlu taşıt ve trafik gibi meselelerin mevcut altyapıyı daha da zorladığı dikkat çeker. Bunun üzerine hem bu meseleler, hem de eski dönemlerdeki ihmale son vermek amacıyla Başbakan Adnan Menderes'in geniş ölçekli kentsel tasarım projeleriyle yeni bir döneme girildiği ve özellikle 1956 sonrasında İstanbul'da pek çok yıkım, devasa bulvarların açılışı ve şehrin geleneksel sınırlarının dışına doğru genişlediği görülmektedir. Çalışmada bu dönem, Prost'un planlarının hükümetin görevlendirdiği uzmanlarca revize

Bu noktada Gül'ün verdiği bazı örnekler dikkat çekicidir. Örneğin İstanbul'da açılacak geniş bulvarların mucidinin Menderes olmadığı, bunların çoğunun fikri altyapısının Osmanlı son yüzyılı ve Erken Cumhuriyet döneminde ortaya konulduğuna dair, çalışmada da kapsamlı şekilde yer verdiği uzun bir tarihçenin varlığına işaret eder.

100

TAM

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

edildiği 1950'lerin ilk yılları ve planların bir imar programı çerçevesinde uygulamaya geçirildiği 1956-60 yılları arası olarak iki bölüm hâlinde incelenmiştir. Gül'ün çalışmayla ilgili dikkat çektiği diğer bir husus İstanbul'un geçirdiği bu köklü değişimin tarihî önemine karşın akademik ilgiye yeterince mazhar olmaması idi. Buna göre az sayıdaki çalışmaların da yalnızca fiziksel değişim çerçevesinde ele alınması ve çoğunlukla abartılı hikâyelerle süslenmiş sözlü tarih aktarımlarına dayanması da eleştirilen bir husustur. Özellikle Demokrat Parti döneminde yaşanan imar hareketlerinin olumsuz bir şekilde yorumlanmasında ve anlatımlarda Menderes'in nev'i şahsına münhasır özelliklerinin ön plana çıkarılmasında, dönemin hızla değişen siyasi ortamının önemli bir rol oynadığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu bağlamda müellifin Menderes dönemini yeniden yorumlama ve bu dönemin İstanbul'un modernleşme hikâyesine daha objektif bir tarihsel perspektiften yaklaşılmasını sağlama amacı bulunmaktadır. Bu noktada Gül'ün verdiği bazı örnekler dikkat çekicidir. Örneğin; İstanbul'da açılacak geniş bulvarların mucidinin Menderes olmadığı, bunların çoğunun fikrî altyapısının Osmanlı son yüzyılı ve Erken Cumhuriyet döneminde ortaya konulduğuna dair, çalışmada da kapsamlı şekilde yer verdiği uzun bir tarihçenin varlığına işaret eder. Bu durum aslında Menderes'in, Osmanlı ve Cumhuriyet yöneticilerinin bir asırdır kurdukları hayalleri gerçekleştirdiğine dair önemli kanıtlar sunmaktadır. Ayrıca Prost'un Cumhuriyet dönemindeki rolünü tartışmaya açarak, her ne kadar genel olarak eleştiriden muaf tutulsa da, onun imkânsızlıklardan ötürü hayata geçmeyen İstanbul'a dair imar planları uygulanmış olsaydı, bunun İstanbul'un geleneksel karakteri üzerinde yıkıcı etkileri olacağına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Menderes'in imar programının Prost'un kökten çözümlerine nazaran daha mütevazı olduğu söylenebilir. Öte yandan Menderes dönemindeki imar çalışmalarına imkân tanıyan durumun, dönemin şartları itibarıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında genelde Avrupa'ya, özelde ise Türkiye'ye yağın ekonomik destek olması önemli bir husustur. Dikkat çekilen diğer bir nokta da aslında her iki dönemde de ele alınan imar programlarının kültürel ve tarihi mirası bugünkü anlamda fazla dikkate almayan öneriler olduğudur. Fakat kültürel miras kavramının ilgili dönemlerde yalnızca Türkiye'de değil, tüm dünyada sınırlı bir anlam taşıdığı da unutulmamalıdır. Gül, çalışmasının esas hedefini, sadece kentin dokusundaki fiziki değişimi göstermekle sınırlı kalmayıp, çeşitli dönemlerde yapılan düzenlemelerin bu önemli dönüşümün altında yatan toplumsal ve siyasi koşulların birer parçası olduğunu vurgulamak şeklinde özetlemektedir.

Vaide Dönüşen Bir Vaad

E. F. Schumacher, *Aklı Karışıklar İçin Kılavuz*, Türkçesi: Mustafa Özel, Küre Yayınları, 2016, İstanbul.

Sabri Akgönül

Mustafa Özel'in özenli tercümesiyle 1990'ların başında başucu kitabı hâline gelen ve uzun zaman önce baskısı tükenen E. F. Schumacher'in etkileyici eseri *Aklı Karışıklar İçin Kılavuz*, Küre Yayınları tarafından yeniden hazırlanarak okuyucuya takdim edildi. Modern bilimin ve onun üzerine yükseldiği ekonomik sistemin eleştirel bir değerlendirmesini gerçekleştiren Schumacher'in çalışması, aydınlanma rüyasının kâbusa dönmesinden sonra gelişen *Akılın Yıkımı*, *Akıl Tutulması* gibi eleştirel literatürü daha deruni bir hattan genişleten bir metin. Modernizmin, daha doğrusu aydınlanma felsefesinin insanlara bir vaadi vardı: Eşit, özgür ve müreffeh bir toplum geliştirmek. Akıl tek değer olarak kabul edilmesi ve rasyonel bir toplumun tesisi için insanın akıl yeteneklerini kullanma cesareti göstermesi, kifayet edecekti bu vaade göre. Böylece düzene ve ilerlemeye kavuşacaktı insanlık. Oysa vaad gerçekleşmediği gibi, yeni ekonomik ve siyasal felâketler su yüzüne çıktı; "ilerleme"nin bizatihi kendisi düzensizlik getirdi, tahrip gücü yüksek savaşların ve gayri ahlâkî siyasal-ekonomik sistemlerin vuku bulmasına yaradı. Schumacher, derinlemesine karamsar bir toplumun nasıl ortaya çıktığını anlamak için kırılmanın yaşandığı zamanlara, akıl ilkelerinin yeniden tespit edildiği 17. asra dönüp her şeyi en başından ele almaya karar verdi.

Modern insana kılavuzluk yapan felsefi harita Kartezyen yöntemle göze çizilmişti. Bu harita yapımcılarının birinci ilkesi "Eğer şüphedeyseniz, bir kenara atın veya bir müzeye kaldırın." idi. Ancak Schumacher bu ilkeyi tersyüz eder ve şöyle söylemeyi daha akıllıca bulur: "Eğer şüphedeyseniz, göze gelecek surette gösterin." Şüpheden arî olan şey, pırıl pırıl olsa bile kupkuru; dinamik ve sahici olan hayat karşısında yeniden üretilme imkânı olmayan bir statikliğe ve sahteliğe mahkûmdur. Kendisine sunulan bilgi haritalarının ayrıntılarına aşına oldukça, gerçekten önemli olan şeyler hakkında hiçbir

şey söylemediklerini; hayatta karşılaştığı problemlere bir çözüm üretmek yerine akılları karıştırdığını fark eder Schumacher. Bu yüzden yeni bir harita yapmak ve bu harita ile dünyada yol almak zorundayız. Schumacher bize yeni bir harita çizer ve bu haritanın entelektüel zeminini İslâm, Hıristiyanlık, Yahudilik, Çin ve Hint öğretileri gibi dinî geleneklerden istifade ederek berkitir.

Eski Hâl Muhal; Ya Yeni Hâl Ya İzmihlal

Harita-yapma sadece bir başlangıçtır; bugün insanlar 'Bütün bunlar ne demek?' veya 'Hayatımı ne yapmam bekleniyor benden?' diye sordukları zaman yokluğu anlaşılan başlangıç. Schumacher'in *Kılavuzu* 'İnsanın dünyada yaşadığı' hakkındadır. Tek tırnak içine alınan bu ifade dört maddeyi (yazara göre mevcut haritaların küçümsediği *Dört Büyük Hakikat*) irdelememiz gerektiğini bize hatırlatır. 'Dünya' hakkındaki Büyük Hakikat madde, bitki, hayvan ve insan şeklinde görünen dört varlık düzeyi arasında oluşan hiyerarşik bir yapıdır. Kitabın 2. ve 3. bölümleri bu dört varlık düzeyi arasındaki farklılıkları ve ilişkileri inceler. İkinci sıradaki Büyük Hakikat olan İnsan yahut İnsanın 'dünya'yı bilme donanımı, 4. ve 5. bölümlerde incelenir. Schumacher burada hem insan bilgisinin sınırlarını tespit eder hem de saf aklın ışığının yolu nereye kadar gösterdiğini irdeler; esas ilkesi 'yeterlilik' ilkesidir.

Kitabın müteakip dört bölümü Schumacher'in haritasında yer alan üçüncü sıradaki Büyük Hakikat, insanın bilgilenme yollarına dairdir. Mevcut Kartezyen haritanın eksikliğiyle bu dört bölümde güçlü bir şekilde hesaplaşılır.

Schumacher'in haritasındaki dördüncü Büyük Hakikat şudur: Bu dünyada yaşamının ne demek olduğu bilgisi. Bu hakikat iki tip problem arasındaki ayrım ile alâkalıdır; 'yakınsayan problem' [çözülebilir sorunlar] ve 'iraksayan problem' [nihaî çözüme kavuşturulması mümkün olmayan sorunlar]. Iraksayan problemler çözümsüz kalmaz ama mutlak ve tüm zamanlara uygulanabilir bir çözümler demetine, bir formüle sahip olmadığımız vurgulanır.

Akla güvenen ve yeni bir kılavuz öneren Schumacher'in bir ikazı var: Mümkün olduğu kadar açıkça anlaşılın ki harita veya kılavuz sorunları 'çözmez' ve gizemleri 'izah etmez'; sadece onları teşhis etmemize yardımcı olur.

Akla güvenen ve yeni bir kılavuz öneren Schumacher'in bir ikazı var: Mümkün olduğu kadar açıkça anlaşılın ki harita veya kılavuz sorunları 'çözmez' ve gizemleri 'izah etmez'; sadece onları teşhis etmemize yardımcı olur.

BİLİM VE SANAT VAKFI

2017 BAHAR DÖNEMİ SEMİNERLERİ LİSTESİ

GENEL GİRİŞ SEMİNERLERİ

1 Edebiyat, İdeoloji ve Siyaset Mustafa Özel

GİRİŞ SEMİNERLERİ

Küresel Araştırmalar Merkezi

1 Uluslararası İlişkilere Teorik Yaklaşımlar İsmail Yaylacı

Medeniyet Araştırmaları Merkezi

1 Klasik Sosyal Teori II Nurullah Ardıç

Sanat Araştırmaları Merkezi

1 Sinema Tarihi ve Düşüncesi İhsan Kabil

Türkiye Araştırmaları Merkezi

1 Osmanlı Tarihi: Modern Dönem Tufan Buzpınar

2 Yakın Dönem Türkiye Tarihi Alim Arlı

TEMEL SEMİNERLER

Küresel Araştırmalar Merkezi

1 Avrupa Birliği ve Güncel Meseleleri Muzaffer Şenel

2 Banka ve Ekonomi: Sihirli Birleşim Lokman Gündüz

3 Batı'da İslam ve Müslümanlar Zübeyir Nişancı

4 İslami İktisat Tartışmaları Ahmet Faruk Aysan

5 Kamu Yönetimini Yeniden Düşünmek Ömer Dinçer

6 Ortadoğu'da Toplumsal Hareketler Z. Tuba Kor

7 Uluslararası Sistem/Hukuk ve İslam Dünyası Berdal Aral

Medeniyet Araştırmaları Merkezi

1 Bilim Tarihi II: 17. Yüzyıldan Günümüze Baha Zafer

2 Contemporary Debates on Islamic Political Issues Yakob Ahmed

3 Gelişim Psikolojisinde Modern Tartışmalar Fatıma Tuba Yaylacı

4 Medya Okuryazarlığı Hediyeullah Aydeniz

5 Rüya Bilimine Giriş Eyüp Süzgün - Halil Aziz Velioğlu

Sanat Araştırmaları Merkezi

1 Edebiyat ve Musiki Türkân Alvan

2 Modern Osmanlı Edebiyatında İstanbul Fatih Altuğ

3 Osmanlı Mimarisinde Geometrik Desenler Serap Ekizler Sönmez

4 Osmanlı Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik Bilen Işıktaş - Sami Dural

5 Sanat Felsefesinde Temel Kavramlar Oğuz Haşlakoğlu

6 Şiir Sanatı M. Lütfi Şen

103

2017

Bahar
Dönemi
Seminerleri

Türkiye Araştırmaları Merkezi

1 Medreselerin Ortaya Çıkışı ve Kurumsallaşması	Harun Yılmaz
2 Osmanlı Balkan Tarihi	Fatma Sel Turhan
3 Osmanlı Sosyal Tarihi: Tasavvuf	Osman Sacid Arı
4 Osmanlı'da Misyonerlik Faaliyetleri	Mehmet Ali Doğan

OKUMA GRUPLARI

Küresel Araştırmalar Merkezi

1 20. ve 21. Yüzyıl Ortadoğu'su	Z. Tuba Kor
2 İslam ve İktisat	A. Faruk Aysan - Lokman Gündüz
3 Milliyetçilik ve Etnik Siyaset	Hüseyin Alptekin
4 Uluslararası Siyaset ve Ahlak	İsmail Yaylacı

Medeniyet Araştırmaları Merkezi

1 Eğitim Sosyolojisi Okuma Grubu	Alim Arlı
2 İslam Felsefesi Okuma Grubu	Cüneyt Kaya
3 Kelam Atomculuğu Okuma Grubu	Osman Demir
4 Marx Okuma Grubu	Hüseyin Etil - Metin Demir

Sanat Araştırmaları Merkezi

1 Roman ve Hakikat Okuma Grubu	Mustafa Özel

Türkiye Araştırmaları Merkezi

1 M. Fuat Köprülü Okumaları	Abdülkerim Asılsoy
2 Osmanlı Çalışmaları: Dil ve Kaynaklar	Betül Sezgin - Ömer Faruk Köse
3 Osmanlı Diplomatikası: Maliye Kayıtları Okumaları	Baki Çakır
4 Osmanlı Diplomatikası:
Sosyal ve İktisadi Tarihin Kaynakları	Fatma Şensoy - F. Samime İnceoğlu
5 Osmanlı Hukuk Tarihi Okumaları	Abdurrahman Atçıl
6 Sosyoloji Okuma Grubu	Yücel Bulut

ATÖLYELER

Medeniyet Araştırmaları Merkezi

1 Türkiye'de Medya ve İletişim Çalışmaları Atölyesi II	Hediyeullah Aydeniz

Sanat Araştırmaları Merkezi

1 Belgelerle Osmanlı'da Sinema	Ayşe Yılmaz - F. Samime İnceoğlu
2 Film Bahane	Hasanali Yıldırım
3 Hayal Perdesi Film Atölyesi	Murat Pay
4 İslam Coğrafyasında Sinemanın Politik Serüveni	Yusuf Ziya Gökçek
5 Yazı İşliği	Hasanali Yıldırım - Nermin Tenekeci

Türkiye Araştırmaları Merkezi

1 Fetva Mecmuaları Neşir Grubu	Süleyman Kaya
2 Sözlü Tarih	Arzu Güldöşüren

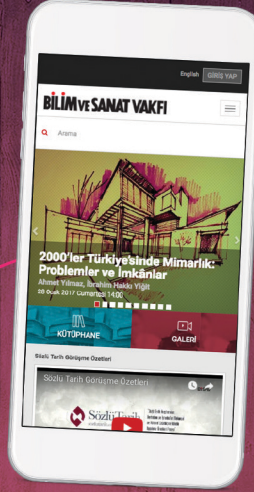
Sosyal Medya

30 YILI
BİLİM
VE
SANAT
VAKFI

THE FOUNDATION FOR
SCIENCES AND ARTS

وقف العلم والفن

bisav.org.tr

f
bisavorgtr

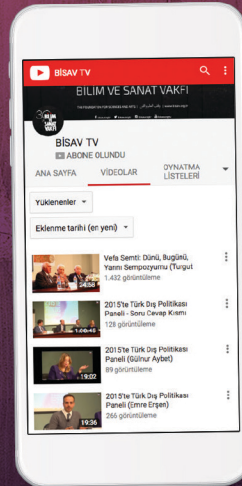
Twitter
bisavorgtr

Instagram
bisavorgtr

YouTube
bisavorgtv

BİLİM VE SANAT VAKFI

30
yılı
**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

f bisavorgtr t bisavorgtr i bisavorgtr You bisavorgtv

Adres: Vefa Cad. No: 41 34134 Fatih-İstanbul
Telefon: 0 212 528 22 22 | Faks: 0 212 513 32 20
E-posta: bsv@bisav.org.tr